ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 40. Årgang . Nummer 3 . 1966

København 1966

ØKONOMI OG POLITIK

40. ÅRGANG . NR. 3 . 1966

INDHOLD

LAUGE STETTING: Et forskningscenter for international udvikling og en højere undervisning i udviklingsproblemer 231

H. THUSTRUP HANSEN: Udviklingslandenes afsætningsproblemer 237

TORBEN AGERSNAP, OVE PER HENNINGSEN, JENS CARL RY NIELSEN, KIRSTEN THOMSEN og METTE BØTTGER SØRENSEN: Unge under videregående uddannelse 261

Fortegnelse over litteraturanskaffelser omhandlende moderne historie og statskundskab 336

Den internationale økonomiske situation 359

Den danske økonomiske situation 377

Politisk kronik 385

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
KØBENHAVN 1966

FORFATTERNE

LAUGE STETTING: Forstander for Eksportinstituttet ved Handelshøjskolen i København, medlem af rådet for teknisk samarbejde med udviklingslandene, lektor, cand. polit.

H. THUSTRUP HANSEN: Amanuensis ved Eksportinstituttet, Handelshøjskolen i København, cand. polit.

TORBEN AGERSNAP: Leder af Institut for Organisation og Abejdssociologi, Handelshøjskolen i København, cand. oecon.

OVE PER HENNINGSEN: Amanuensis, cand. polit.

JENS CARL RY NIELSEN: Medarbejder ved Uddannelsesundersøgelsen 1964, stud. polit.

KIRSTEN THOMSEN: Medarbejder ved Uddannelsesundersøgelsen 1964, stud. mag. scient. soc.

METTE BØTTGER SØRENSEN: Medarbejder ved Uddannelsesundersøgelsen 1964, stud. mag. scient. soc.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af prokurist, cand. polit. Henning Dalgaard, Danmarks Nationalbank og amanuensis, cand. polit. Lars Lund, Handelshøjskolens økonomiske Forskningsinstitut.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 25 kr. Enkelte hæfter 7 kr. Ansvarshavende redaktør: Amanuensis, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, professor, dr. polit. ANDERS ØLGAARD, amanuensis, cand. mag. OLE KARUP PEDERSEN og lektor, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktør, ekspedition og abonnement: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Studiestræde 6, København K, telefon (01) 14 51 82. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader og hos postvæsenet samt for boghandlernes vedkommende også gennem Danske Boghandleres Kommissionsanstalt.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 8. december 1966.

ET FORSKNINGSCENTER FOR INTERNATIONAL UDVIKLING OG EN HØJERE UNDERVISNING I UDVIKLINGSPROBLEMER

LAUGE STETTING

I flere år har der her i landet været drøftelser i gang om oprettelsen af et såkaldt u-landsinstitut, hvis opgave det skulle være på tværvidenskabeligt grundlag at udforske nogle af de problemer, der knytter sig til de fattige landes udvikling. Deltagerne i disse drøftelser har ikke alene været nationaløkonomer, driftsøkonomer og teknikere inden for landbrug, fiskeri og industri, men også sociologer, socialpsykologer, pædagoger, jurister og andre sagkyndige inden for samfundsvidenskaberne. Drøftelserne har i høj grad bekræftet, at der her er tale om problemer, der i de fleste tilfælde kun kan analyseres tilfredsstillende gennem et samarbejde mellem flere videnskabsgrene. I enkelte tilfælde har drøftelserne affødt et sådant tværvidenskabeligt forskningsarbejde[1]), og i nogle tilfælde har de inspireret videnskabsmænd til at påbegynde et individuelt forskningsarbejde, der på forskellige stadier er blevet diskuteret i tværvidenskabelige seminarer[2]). Både til gruppearbejdet og til det individuelle forskningsarbejde er der ydet økonomisk støtte fra Styrelsen for teknisk samarbejde med udviklingslandene[3]).

Videre er drøftelserne imidlertid ikke kommet, og en egentlig plan for opbygningen af en forskningsinstitution har aldrig set dagens lys. Årsagerne

1) Vedrørende Sydøstasiens problemer under ledelse af professorerne Soren Egerod og Kristof Glamann.

2) *Oversøisk Institut,* som egentlig ikke er et institut i traditionel forstand, men som fik sit navn, fordi man på et vist tidspunkt for 3–4 år siden havde fremskredne tanker om oprettelsen af et institut, har i de sidste 2–3 år dannet rammen om et sådant tværvidenskabeligt seminar. Oversøisk Institut står endvidere for udgivelsen af tidsskriftet *Den ny Verden* (Gyldendal) samt skriftrækken af samme navn (og ved samme forlag). Formand for Oversøisk Institut er direktør Knud W. Jensen, Louisiana.

3) I årene 1963/64–1965/66 er der ydet tilskud til forskning på henholdsvis 130.000, 200.000 og 200.000 kr.

hertil kan være mange, men det kan næppe siges, at der ikke har været behov for en sådan forskningsinstitution.

Alene inden for området international handel, som er det, jeg kender bedst, er der en åbenbar mangel på uafhængig forskning. Det er en lidt trist kendsgerning, at vort institut i de senere år flere gange har måttet afvise ønsker fra internationale organisationer (U. N., UNCTAD, GATT International Trade Centre og O. E. C. D.) om at få gennemført forskningsopgaver vedrørende de fattige landes udenrigshandel. Det har drejet sig om analyser af mulighederne for et eksportsamarbejde mellem grupper af virksomheder i u-landene, af den internationale ratepolitiks virkninger på u-landenes industriudvikling og industrieksport, af de internationale afsætningsmuligheder for et par konkrete produkter af særlig interesse for u-landene samt (i samarbejde med andre europæiske institutter) af europæiske virksomheders interesse i at investere i u-landene.

Det drejer sig naturligvis om tilfældige eksempler, men gennem kontakten med de internationale organisationer har jeg fået et stærkt indtryk af, at de har et uopfyldt behov for samarbejde med uafhængige forskningsinstitutioner. I flertallet af de eksempler, vi har været præsenteret for, har organisationerne selv kunnet tilbyde at finansiere alle eller størstedelen af forskningsudgifterne. Vanskelighederne har været, at de nødvendige forskere og forskningsledere ikke tilstrækkeligt hurtigt har kunnet frigøres til de nævnte opgaver.

Også det nationale bistandsarbejde afføder forskningsproblemer[4]). Det er et naturligt ønske, at nogle af de udviklingsprojekter, som Danmark bidrager til, både før, under og efter projektets gennemførelse gøres til genstand for en sagkyndig analyse, som den egentlige u-landsadministration sjældent har mulighed for at gennemføre.

Målsætningen for det nationale bistandsarbejde må bygge på en løbende analyse af u-landenes generelle problemer[5]) sammenholdt med Danmarks muligheder for at yde hjælp. Er det fattigdommen i sig selv, der er u-landenes største problem – eller er det den manglende kulturtilpasning, navnlig i de store byer? Ligger de største vækstmuligheder for u-landene i en udbygning af deres fødevareproduktion eller af deres industriproduktion? Hvilke produkter har u-landene særlige forudsætninger for at eksportere?[6]). Hvilke u-lande og hvilke typer projekter har Danmark særlige

[4]) Storbritannien har nedsat en række specialiserede videnskabskomiteer, og i USA har bistandsorganisationen A. I. D. indgået mange kontrakter md universiteterne. Angus Maddison, *Foreign Skills and Technical Assistance in Economic Development* (Development Centre of The O. E. C. D., Paris 1965), p. 73.

[5]) Paul Alpert, *Economic Development: Objectives and Methods,* (Free Press, Collier-Macmillan, London, 1963).

[6]) Bela A. Balassa, *Trade Prospects for Developing Countries,* (Economic Growth Center, Yale University, Irwin, 1964).

forudsætninger for at yde bistand til? Hvor omfattende skal Danmarks bistand være?[7]).

Det kan i sig selv være et vigtigt led i bistandsarbejdet, at man kan tilbyde u-landene at foretage analyse af deres konkrete problemer. Inden for handelsområdet er der for eksempel et stort behov for undersøgelser af afsætningsmuligheder og afsætningsmidler for nogle af u-landenes produkter[8]).

En videre inddragning af erhvervslivet i udviklingsarbejdet kan formentlig fremmes gennem studier af u-landenes økonomiske udviklingsmuligheder og udviklingsplaner, ligesom konkrete investeringsmuligheder kan analyseres. I forbindelse med ydelse af statslån, eksportkreditgarantier og investeringsgarantier kan der blive behov for erhvervsøkonomiske analyser, som måske ikke altid kan foretages af u-landsadministrationen.

Mangelen på uafhængige sagkyndige med kendskab til u-landenes særlige problemer er meget udtalt overalt i verden[9]). Kravene til sådanne sagkyndiges professionelle og kulturelle tilpasningsevne er meget store[10]). Gennem deltagelse i et forskningsarbejde om udviklingsproblemer kan flere sagkyndige inden for mange forskellige områder erhverve den nødvendige tilpasningsevne til opgaverne[11]).

U-landenes egne sagkyndige kan i vidt omfang deltage i et sådant forskningsarbejde, og de kan selv opnå et udbytte, der kan bidrage til løsningen af nogle af deres hjemlands udviklingsproblemer.

Der synes således i høj grad at være behov for en forskning af udviklingsproblemerne. Når tankerne om oprettelsen af en særlig institution til gennemførelsen af forskningen på tværvidenskabeligt grundlag ikke har materialiseret sig i konkrete planer, endsige i realiteter, hænger det måske sammen med en vis tvivl hos de interesserede sagkyndige og hos de bevilgende myndigheder om en sådan tværvidenskabelig forskningsinstitutions effektivitet og udviklingsmulighed i det lange løb.

---

[7]) John Pincus, *Economic Aid and International Cost Sharing,* (Rand Corporation Johns Hopkins Press, 1965), I. M. D. Little & J. M. Clifford, *International Aid* (Allen & Unwin, London, 1965), Goran Ohlin, *Foreign Aid Policies Reconsidered* (O. E. C. D. Development Centre, Paris, 1965).

[8]) I 1964/65 ydede Danmark Pakistan teknisk bistand til gennemførelsen af en markedsanalyse i Danmark for pakistanske håndknyttede tæpper, kunsthåndværk og sportsartikler. Analysen udførtes af et dansk markedsanalysefirma, der samtidig oplærte to pakistanske embedsmænd.

[9]) Angus Maddison, *op. cit.* pp. 7–15.

[10]) Yonah Alexander, *International Technical Assistance Experts. A Case Study of the U. N. Experience,* (Praeger, New York, London, 1966), Ch. 6.

[11]) Ved tildeling af forskningsbevillinger lægger den danske styrelse for teknisk samarbejde med udviklingslandene vægt på at støtte forskningsarbejde, som kan bidrage til – inden for de forskellige fagområder – at opbygge en dansk sagkundskab med hensyn til udviklingsproblemerne. *Danmarks samarbejde med udviklingslandene 1962–65: Beretning fra Styrelsen for teknisk samarbejde med udviklingslandene,* (Kbh., 1965), p. 52.

Tankerne har hidtil gået i retning af en selvstændig, permanent forskningsinstitution, hvis stab skulle rekrutteres fra flere forskellige forskningsgrene. Samarbejdet mellem de forskellige videnskabsgrene skulle muliggøre en mere alsidig analyse af udviklingsproblemerne, og samarbejdet skulle endvidere muliggøre inddragning af forskningsresultater og forskningsmetoder fra flere beslægtede videnskaber.

Farerne ved en sådan ordning er imidlertid for det første, at nogle af de videnskabsmænd, der vil være blandt de første til at melde sig til et sådant arbejde, meget vel kan være personer, der ikke har formået at klare sig særlig godt inden for deres eget område. Denne fare kan i princippet undgås, hvis man er opmærksom på den; men der er en anden fare ved ordningen, som vanskeligere kan undgås, og som formentlig først vil vise sig i det lange løb.

Hvis førsteklasses fagfolk går ind i et tværvidenskabeligt arbejde, mister de let den nære kontakt med grundforskningen i deres eget fagområde, og dette betyder, at de efter en tid ikke mere kan yde deres særlige bidrag til den tværvidenskabelige forskning. Dette er i og for sig ikke nogen ulykke, hvis de fortsætter en grundforskning i det nye område, for eksempel området økonomisk udvikling. Problemet er imidlertid, at der inden for udviklingsområdet i meget høj grad er behov for en anvendt forskning, hvortil der til stadighed skal bruges skiftende kombinationer af fagfolk.

Mange dygtige fagfolk vil i øvrigt på forhånd indse farerne ved at miste kontakten med grundforskningen i deres fag og vil derfor vægre sig ved at knytte sig til et tværvidenskabeligt forskningsarbejde for en længere eller ubestemt periode.

Disse vanskeligheder kan helt undgås, hvis man opgiver tanken om en selvstændig, permanent forskningsinstitution og i stedet knytter udviklingsforskningen til en række specialiserede institutter inden for de fagvidenskaber, der skal indgå i den tværvidenskabelige udviklingsforskning. Det kan for eksempel være institutter for økonomisk planlægning, international handel, driftsøkonomi, transportøkonomi, landbrugsøkonomi, landbrugsteknik, havbiologi, fiskeriteknik, pædagogik, socialpsykologi, sociologi, statistik og international ret. Alle medarbejdere ved den anvendte udviklingsforskning knyttes mere permanent til faginstitutterne, hvorved de bevarer tilknytningen til deres fag, dels gennem deltagelsen i seminarer og lignende, dels gennem deltagelse fra tid til anden i grundforskning og anvendt forskning inden for deres fagområde. Deres deltagelse i udviklingsforskningen sker på *ad hoc*-basis for ét, to eller tre år ad gangen. Kun en mindre kærne af udviklingsforskningens medarbejdere tænkes mere permanent knyttet til denne forskning, først og fremmest fordi de ønsker at gå ind i en grundforskning inden for området.

En sådan organisation af udviklingsforskningen kan næsten kun ske i

tilkytning til et universitet, hvor de implicerede samfundsvidenskaber og tekniske videnskaber er repræsenteret. De to udbyggede universiteter herhjemme, København og Århus, er imidlertid allerede så tynget af forsknings- og undervisningsbyrder, at det næppe er realistisk at foreslå udviklingsforskningen knyttet hertil. Endvidere er det formentlig vanskeligere at opbygge en tværvidenskabelig forskning ved et stort universitet end ved et lille. Det forekommer derfor naturligt at overveje mulighederne for at knytte et center for udviklingsforskning til et af de nye universiteter, der planlægges oprettet herhjemme.

Det forekommer mig ikke urealistisk at påbegynde opbygningen af et sådant nyt universitet omkring et tværvidenskabeligt forskningscenter for international udvikling. Et sådant center kunne tiltrække nogle af de bedste videnskabsfolk med interesse for udviklingsproblemer, idet de ikke alene får mulighed for, men direkte forventes at lade sig knytte til de faginstitutter, der efterhånden oprettes ved det nye universitet. Det kan naturligvis ikke undgås, at disse mennesker kommer til at give de nye faginstitutter et internationalt præg; men dette må snarere betragtes som en fordel end som en ulempe.

Både af hensyn til udviklingsforskningen og som led i bistandsarbejdet ville det være ønskeligt, hvis centret kunne tiltrække forskere fra andre lande, ikke mindst fra u-landene.

Allerede få år efter centrets start kunne forskningsarbejdet formentlig kombineres med uddannelsen af et mindre antal studerende, der efter en grunduddannelse ved andre højere læreanstalter ønsker at tage en magister- eller licentiatgrad i emner med tilknytning til centrets virksomhed.

Også af hensyn til undervisningen ville jeg anse det for ønskeligt, hvis centret kunne tiltrække udlændinge. Inden for mit eget fagområde, udenrigshandel, oprettes der i øjeblikket flere og flere universitetskurser i udviklingslandenes udenrigshandelsproblemer. Mange af disse kurser holdes for deltagere, der allerede har en højere uddannelse, for eksempel i jura, økonomi eller teknik. De fleste af kurserne lider imidlertid af den mangel, at de ikke i tilstrækkelig grad er tilpasset u-landenes særlige handelsproblemer, idet de blot er almindelige universitetskurser i udenrigshandel, og selv om de direkte tager sigte på u-landenes udenrigshandel, gennemføres de næsten alle ved en marginal indsats af de deltagende universitetslærere, der i forvejen anvender størsteparten af deres arbejdsevne til andre opgaver. Et center, der som et led i sit forskningsarbejde beskæftiger sig med u-landenes handelsproblemer, vil være særdeles velegnet til at varetage en sådan undervisning, der ikke alene kan følges af studerende fra u-landene, men også af danske og andre, der for eksempel ønsker at gå ind i internationale organisationer, internationale virksomheder, højere læreanstalter eller nationale organisationer eller regeringsorganer med tilknytning

til international handel. Noget tilsvarende kan tænkes for andre grene af økonomien og for helt andre fagområder. Det vil være naturligt at tænke sig, at nogle af lærerne er forskere fra andre lande, ikke mindst fra u-landene[12]).

En undervisning som den her foreslåede må naturligvis foregå på engelsk (eller et andet verdenssprog); men dette bidrager kun yderligere til at give universitetet det internationale præg, som i sig selv må anses som en fordel.

I den hjemlige politik er det et almindeligt accepteret mål, at forskningen og den højere uddannelse bør udbygges væsentligt i de kommende år. Der er også politisk enighed om, at vort bidrag til den internationale udvikling bør udvides. Det forekommer mig derfor naturligt at overveje, om vi ikke gennem en sammenkædning af de to opgaver kan opnå betydelige organisatoriske fordele, en bedre udnyttelse af vore danske forskere samt en vis tiltrækningskraft over for udenlandske videnskabsmænd. Endelig indebærer en sådan sammenkædning måske bedre muligheder for opgavernes finansiering[13]).

[12]) Siden 1954 har *Stanford International Development Education Center* været rammen om en sådan undervisning.

[13]) Jeg tænker her ikke alene på en for udviklingsbistanden rationel sammenkædning af forskningen og vor egen u-landshjælp, men også på mulighederne for en væsentlig finansiering udefra. Foruden internationale hjælpeorganisationer kan der her være tale om store internationale fonds. Alene i 1962 anvendte *Ford Foundation* omkring 50 mill. dollars til udviklingshjælpen, og en væsentlig del heraf anvendtes til opbygning af forskning og højere uddannelse. Ford finansierer blandt andet *Harvard Advisory Service,* som bistår adskillige lande med økonomisk rådgivning, undervisning og forskning. *Rockefeller Foundation* har fulgt en lignende politik. Angus Maddison, *op. cit.*, p. 38.

UDVIKLINGSLANDENES AFSÆTNINGSPROBLEMER

H. THUSTRUP HANSEN

Baggrunden for u-landenes finansielle problemer er i overvejende grad eksportindtægternes manglende evne til at stige i takt med valutaudgifterne til køb af industrivarer. Eksportindtægterne stammer hovedsagelig fra primærvaresalg – i mindre grad fra salg af industrielle produkter, jfr. appendiks 1. Derfor vil nærværende artikel mest komme til at dreje sig om primærvarernes stilling i den internationale handel[1]).

Omstående tabel sigter mod at give et indtryk af, hvilke primærvarer, der efter eksportværdi og -volumen er de vigtigste i verdenshandelen.

I. Generelt om hindringerne for en mængdemæssig udvidelse af u-landenes primærvareeksport.

Den økonomiske virkelighed er fuld af paradokser. En betydelig del af de i tabel 1 opregnede landbrugsvarer produceres i u-lande, hvor mellem 20 og 25 pct. af befolkningen lider af kronisk underernæring[2]). Denne store landbrugsproduktion søges i betydelig udstrækning afsat til de udviklede lande, hvor kun 30 pct. af jordens befolkning bor, og hvor man skønner, at en fjerdedel af alle voksne lider af overvægt. Lad os for at gøre paradokset fuldstændigt yderligere bringe en illustration, der viser den ringe produktivitet, hvormed u-landenes store landbrugsproduktion fremstilles.

Ser vi ikke kun på landbrugsvarer, men tager primærvarer som helhed[3]), kan årsagerne til de *mængdemæssige* afsætningsvanskeligheder opdeles i 5 hovedgrupper: 1. Primærvarers almindeligvis lave indkomstelasticitet,

---

[1]) Samtlige aspekter af u-landenes handelsproblemer bliver behandlet af denne artikels forfatter i en bog, udgivet af Mellemfolkeligt Samvirke, jan. 1967. Bogens titel er *U-landene i verdenshandelen.*

[2]) Fødevaresituationen i u-landene er udmærket analytisk og statistisk behandlet i en række publikationer fra FAO (F. N.s *Food and Agriculture Organisation,* oprettet i 1945, 108 medlemslande (i 1965), hovedsæde i Rom).

1. The State of Food and Agriculture, specielt udgaverne fra 1963 og 1965.
2. Basic Studies nr. 1–11, specielt nr. 2, 10 og 11.
3. Third World Food Survey, 1963.

[3]) Ved *primærvarer* forstås metaller og andre råstoffer samt landbrugsvarer. Når disse primærvarer er undergået en forarbejdning, som regel af industriel karakter, kaldes de *sekundærvarer.* Endelig forstås ved *tertiære ydelser:* service og tjenesteydelser af enhver art.

TABEL 1

De vigtigste primærvarer i den internationale handel, deres eksportværdi og -volumen i 1959–61

Primærvare	Værdien af totaleksporten af de enkelte varer i mill. $	Den enkelte vares eksportværdi i pct. af primærvareeksporten i alt	Eksportvolumen i mill. tons
1. Olie, uraffineret	5280	9,5	375,0
2. Kød	2769	5,0	– b)
3. Hvede og mel heraf	2603	4,7	39,5
4. Animalske og vegetabilske olier	2510	4,5	– b)
5. Bomuld	2270	4,1	3,6
6. Kaffe	1879	3,4	2,6
7. Kobber a)	1550	2,8	2,5
8. Uld	1545	2,8	0,9 c)
9. Sukker	1498	2,7	17,5
10. Gummi	1460	2,6	2,2
11. Mejeriprodukter	1141	2,0	– b)
12. Tobak	940	1,7	0,7
13. Ris	694	1,3	6,6
14. Majs	632	1,1	12,0
15. Te	616	1,1	0,5
16. Kakao	521	0,9	0,9
17. Tin	392	0,7	0,2
18. Jute og hårde fibre	318	0,6	1,4
19. Zink a)	278	0,5	1,8
20. Bly a)	207	0,4	1,2
Ovenstående i alt	29102	52,4	–
Den totale verdenseksport af alle primærvarer	55507	100,0	–

a) Eksklusive Sovjetunionen, Fastlands-Kina og andre økonomier af planøkonomisk art.
b) Arter og kvaliteter for uensartet til at kunne sammenlægges.
c) Ren uld.

Kilde:
(1) side 5.

2. Industrilandenes handelspolitiske beskyttelse af landbrugsvarer, de selv producerer, samt fiskale toldsatser for subtropiske og tropiske primærvarer, 3. Fremkomsten af syntetiske råstoffer til erstatning for u-landenes naturlige produkter, 4. Den moderne industris stærkt formindskede spildprocent af råvarer og 5. De enkelte u-landes manglende valutariske muligheder for import af primærvarer, de ikke selv fremstiller.

ad 1. Indkomstelasticiteten for en bestemt vare angiver den procentvise stigning i forbruget, som en given procentvis stigning i indkomsten forårsager. Stiger indkomsterne i et land fra det ene år til det andet med 10 pct., og medfører dette kun en forøgelse i efterspørgslen efter for eksempel kaffe med 2 pct., siger man, at kaffe har en lav indkomstelasticitet.

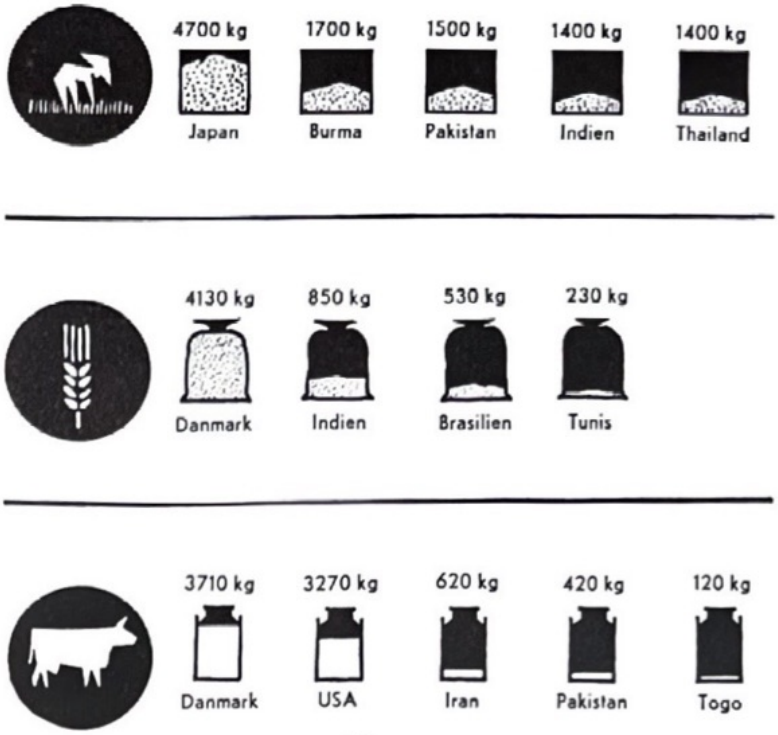

Fig. 1

Ris- og hvedeudbyttet pr. ha og mælkeydelsen pr. ko om året i nogle udvalgte lande omkring 1960

Ikke kun for kaffe, men også for mejeriprodukter, hvede, majs, sukker osv. har man konstateret sådanne lave indkomstelasticiteter. Andre primærvarer som olie og visse metaller viser sig derimod erfaringsmæssigt at have ganske høje indkomstelasticiteter – efterspørgslen efter disse varer stiger procentvis i takt med eller mere end indkomststigningerne. Dette må dog forklares ved industrivarernes almindeligvis høje elasticiteter – både olien og metallerne er råvarer for industrien og nyder derfor fordel af stigende efterspørgsel efter dette erhvervs produkter.

Den her omtalte sammenhæng har været til fordel for de mellemøstlige og latinamerikanske olieproducerende lande samt for visse »metallande« som Zambia (kobber), Chile (kobber), og Malaysia (tin).

ad. 2. Umiddelbart synes det mærkeligt, at lande som USA, Canada, England og Danmark beskytter deres landbrug, der vel hører til Verdens mest effektivt producerende[4]). Der pålægges i dag told, eller også reguleres importen kvantitativt, på de fleste animalske og vegetabilske områder. Almindeligvis er beskyttelsen rigtignok mere rettet imod andre udviklede

[4]) F. A. O.-eksperterne har beregnet, at hvis gennemsnitsudbyttet på jordens *nuværende* landbrugsarealer svarede til udbyttet på en dansk hvedemark, ville der være føde nok til 20 milliarder mennesker – syv gange den nuværende befolkning i Verden.

landes produkter end mod udviklingslandenes. Alligevel rammes de sidstnævnte selvsagt også.

Hovedårsagen til, at de tempererede landbrugsvarer i dag betyder relativt mindre i u-landenes totaleksport, end det var tilfældet tidligere, ligger dog i de større hjemlige behov. For eksempel har de latinamerikanske kornmagasiner ikke mere særlig store kvanta at hælde ud på verdensmarkederne. Befolknings- og velstandsstigning har »slugt« overskuddene. Folkerige u-lande som Ægypten, Indien, Pakistan, Indonesien og Fastlands-Kina må nu hvert år indføre store mængder korn; jfr. mere herom i (4).

Som et udtryk for, at u-landene heller ikke selv regner med i en overskuelig fremtid at kunne kaste større mængder tempererede landbrugsvarer ud på de udviklede landes markeder, kan man tage deres holdning på Verdenshandelskonferencen. Denne konference fandt sted i tiden 23/3 til 16/6 1964 og affødte oprettelsen af den verdensomspændende handelsinstitution UNCTAD (United Nations Conference for Trade and Development), hvorom kan læses i (5), (6), (7), (8) og (12). U-landene søgte her på primærvareområdet især at nå frem til verdensomfattende aftaler og toldreduktioner for de subtropiske og tropiske produkter samt for de vigtigste metaller. Korn, kød, vegetabilske olier og fedtstoffer osv. ophidsede gemytterne mindre.

Visse subtropisk-tropiske landbrugsprodukter som majs og ris er der heller ikke meget at sælge ud af. I Asien er nu kun Burma, Thailand og Cambodia i stand til at udføre ris i større mængder. Indtil for få år siden kunne Vietnam også gøre det.

Andre varer som sukker, kaffe, kakao, te og bomuld er der derimod tilstrækkelig kapacitet i mange lande til at øge afsætningen af. Hvilke lande, der har interesser på disse områder, kan en granskning af appendiks 1 oplyse om. For alle disse produkter gælder dog lav indkomstelasticitet; jfr. 1. Af skattemæssige grunde opretholder mange lande told på disse varer. Man benævner en sådan told *fiskal* som modsætning til *beskyttelses*told, hvis formål alene er at sikre hjemmemarkedet for ens egen produktion. I de sidste år har de fleste GATT-industrilande fjernet den fiskale told på te[5]), kakao og tropisk tømmer, hvorimod for eksempel kaffetolden kun er blevet nedsat i enkelte lande. I Danmark indbringer kaffetolden således noget over 100 mill. kr. eller mere end halvdelen af hele den danske, statslige u-landshjælp.

På Verdenshandelskonferencen krævede udviklingslandene fuldstændig afvikling af toldsatser og interne afgifter på de subtropisk-tropiske landbrugsprodukter. De opnåede dog kun en henstilling til industrilandene om fjernelse eller nedsættelse af toldsatser og interne afgifter på primærvarer

[5]) Tetolden bortfaldt i Danmark i 1964. Den indbragte i 1963 cirka 3 mill. kr.

af særlig interesse for u-landene. Rekommandationen henstillede også, at al toldbeskyttelse på de af sådanne primærvarer fremstillede produkter afvikledes, samt at hele den her omtalte afviklingsproces så vidt muligt skulle være tilendebragt inden udgangen af 1965.

Denne henstilling er ikke blevet fulgt, og det er for øvrigt heller ikke sandsynligt, at afskaffelse af sukker-, kaffe- og kakaotolden i de forskellige industrialiserede lande ville øge efterspørgslen meget; jfr. atter betragtningerne over indkomstelasticiteten. Hvor meget kan en dansk husholdning for eksempel tænkes at ville øge sit kaffeforbrug med ved et prisfald på 10 pct.?

At rekommandationen om handelsfrigørelsen ikke blev efterkommet skyldes i overvejende grad industrilandenes modstand mod at fravige mestbegunstigelsesprincippet. Særlig USA så nødigt dette princip om ikke-diskrimination fraveget; men det betød på den anden side, at u-landene ikke kunne få »eksklusive« toldlettelser.

Hovedhjørnestenen i GATT[6]) – den almindelige overenskomst om handel og told – har altid været mestbegunstigelsesprincippet, der betyder, at hvis land A yder land B handelsfordele af toldmæssig eller restriktionsmæssig art, tilflyder de samme forbedrede handelsvilkår C. USA ser i dette princip et middel til at liberalisere verdenshandelen og er derfor af hensyn til de videre konsekvenser ængstelig for at lempe det i relation til u-landene. England og dets EFTA-partnere var på Verdenshandelskonferencen tilbøjelige til at støtte USA's synspunkt, at en fortsat afvikling af handelsskrankerne for udviklingslandenes eksportvarer skulle foretages – uden etablering af toldpræferencer for u-landene specielt. Kun EEC-landene var i den vestlige landegruppe indstillet på at bryde GATT-linien ved at indføre et særligt præferencesystem. Denne holdning må dog ses i sammenhæng med samme landes ønske om internationale markedsordninger for rå- og landbrugsvarer med forbillede dels i EECs importarrangementer med afrikanske lande under Yaounde'-konventionen[7]); dels i EEC's selektive toldpræferencer for associerede lande i øvrigt.

Under hensyn til den store interesse, udviklingslandene har på primærvareområdet, hvor de henter 90 pct. eller godt 30 mrd. $ i eksportindtægter (1963); jfr. i øvrigt appendiks 2, blev man enige om at udskyde de videre drøftelser til en særlig råvarekomité[8]) under UNCTAD. Inden UNCTADs 2. samling i foråret 1967 skulle denne komité i lighed med de 3 øvrige komiteer for henholdsvis industrivare- finansierings- og skibsfartsspørgsmål udarbejde et større oplæg. Råvarekomiteen blev formelt

[6]) General Agreement on Tariffs and Trade.

[7]) Yaoundé-konventionen om associering af en række afrikanske lande til EEC trådte i kraft 1. juni 1964. 19 afrikanske lande er tilsluttet.

[8]) Når man i U.N.C.T.A.D taler om *råvarer*, dækker ordet vort videregående *primærvarer*.

nedsat på det første møde i styrelsesrådet for udenrigshandel og udvikling (Trade and Development Board) 1. april 1965. Den fik ligesom styrelsesrådet 55 medlemmer, mens de 3 andre komiteer hver fik 45 medlemmer[9]).

Udover at drøfte almindelig afvikling af handelsskranker for u-landenes primærvarer, internationale markedsordninger samt generelle og specielle toldpræferencer for u-landene vil råvarekomiteens oplæg også komme ind på den særlige afgiftsproblematik. I realiteten virker benzin-, tobaks-, chokolade- og tekstilafgifter fuldt ud lige så hindrende for en udvidelse af disse varers eksportvolumen, som hvis olie, tobak, kakao og spindestoffer var blevet pålagt told. Punktskatter og told må derfor altid ses i sammenhæng.

ad 3. Som fremhævet af Erik Hauge i (8) gør konkurrencen fra syntetiske og industrielt fremstillede råstoffer sig særligt gældende for metallers og spindestoffers vedkommende. Da denne konkurrence er blevet så stor, at efterspørgslen efter de tilsvarende naturlige råstoffer på mange områder er stagnerende, vil dette problem givet også blive behandlet i UNCTADs råvarekomité. U-landene har krævet, at de berørte råstoffer i hvert fald bliver toldfrie – men der synes nu ikke at være meget at hente her. For at stille sine industrier bedst muligt i den internationale konkurrence har de fleste lande forlængst afskaffet eller kraftigt reduceret tolden på metaller og spindestoffer – naturligvis med undtagelse af de lande, der selv fremstiller sådanne råvarer.

ad 4. Et udtryk for industrilandenes øgede effektivitet er den mindre indsats af arbejdskraft og råvarer, der i dag skal til for at producere en given mængde færdigvarer. Som leverandører af råvarer må den moderne industris stærkt formindskede spildprocent naturligvis være til ugunst for de tilbagestående lande.

ad 5. Som omtalt i indledningen finder der mindre samhandel sted på landbrugsvareområdet mellem u-landene, end man umiddelbart skulle tro. Det er som regel generel valutaknaphed, som hindrer større handelssamkvem på dette område. Udenlandske lån og gaver gives hyppigt i form af »tied loans«[10]), og egen valutaindtjening ønskes fortrinsvis anvendt til industrielle færdigvarer og/eller industrielt fabriksudstyr. Hertil kommer, at jordbesidderne i de tilbagestående lande hyppigt sidder inde med betydelig politisk magt, som anvendes til at hindre import af fødemidler, fordi dette vil trykke priserne. På denne baggrund er den ringe samhandel

[9]) Danmark er foreløbig medlem af alle komiteer på nær finansieringskomiteen.

[10]) D. v. s. »bundne lån«, der skal anvendes til køb af mere eller mindre specificerede varer i de långivende lande. Som regel er det kapitaludstyr til fremme af industrialiseringen, disse lån sigter mod.

med landbrugsvarer måske slet ikke så uforståelig. Om de mange nye markedsdannelser de tilbagestående lande imellem vil ændre situationen er vanskeligt at sige; jfr. gennemgangen af de eksisterende præferenceområder i min af Mellemfolkeligt Samvirke udgivne bog »U-landene i verdenshandelen«.

II. Generelt om primærvarernes prisudvikling og forsøgene på at undgå såvel korttids- som langtidssvingninger i priserne.

Utroligt meget temperament er i tidens løb blevet ødet ved bytteforholdsdiskussioner på internationale handelskonferencer. Bytteforholdet udtrykker i indeksform forholdet mellem eksportpriser og importpriser for et bestemt land eller en bestemt landegruppe. Diskussionen går derfor blandt andet på, hvilken vægt de varer skal have, der skal indgå i henholdsvis eksport- og importprisindekset. Et andet diskussionspunkt er som regel basisåret. De F. N.-økonomer, som for nogle år siden vovede at konstruere et bytte-forholdsindeks for u-landene som helhed, fortjener derfor al mulig respekt for deres dristighed. Uden tøven skal deres resultater her bringes:

TABEL 2

Bytteforholdsberegning for u-landene som helhed med 1960 = 100

1960 =	100
1961 =	98
1962 =	96
1963 =	98
1964 =	99
1965 =	98

Kilde:
(11) side 9.

Bytteforholdsudviklingen i første halvdel af 1960'erne synes således i de første år at vise forringelse og derefter opgang. Stort set har perioden 1960–65 ikke betydet mærkbar ugunstig prisudvikling for u-landene. Med basis i 1938 forbedredes bytteforholdet – naturligvis med en række svingninger undervejs – frem til 1963 med 24 pct. Denne betydelige bedring havde årsag i prisstigninger på de fleste primærvarer – især under 2. verdenskrig, hvor de krigsførende magter havde brug for såvel metaller og olie til deres krigsindustri som fødevarer til en befolkning, der var overflyttet fra landbrugsproduktion til militærtjeneste eller krigsproduktion. *Bytteforholdsforbedringen fra 1948 til 1963 var kun på ca. 4 pct.*

Ovenstående linie bør læses en gang til, *langsomt,* før der læses videre. For nu skal samtidig oplyses, at u-landenes bytteforhold forringedes med 15 pct. fra 1951 til 1963! Dette er hverken sort magi eller usandt – men viser derimod den forsigtighed, hvormed basisår skal vælges. Korea-krigen forårsagede i 1951 en prisstigningsbølge på alle krigsvigtige primærvarer,

og dette gør 1951 til et slet år som basisår for prissammenligninger. Basisår skal helst være *normale* år i henseende til det, man vil måle. Om dette kan der for eksempel læses mere i (15) side 39 ff.

Økonomer sondrer mellem 3 forskellige former for *pris*bevægelser: sæson-, korttids- og langtidsbevægelser. Når jordbær er dyrere i marts, hvor udbuddet hentes fra drivhuse eller dybfrostanlæg, end i juli, beror det på sæsonvirkningen. Sådanne prisbevægelser er af mindre betydning, når u-landenes prismæssige situation drøftes. Det er korttidsbevægelse og trend[11]), der interesserer. Nedenstående figur viser forskellen mellem de 3 bevægelser.

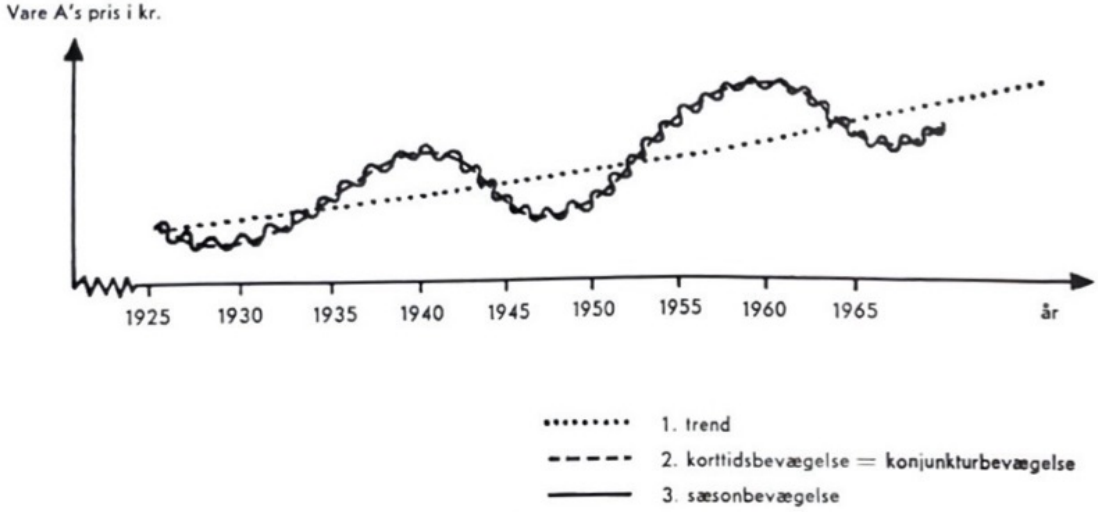

Fig. 2

Sæson-, korttids- og langtidsbevægelser

Det påstås ofte, at u-landene har lidt af en sekulær[12]) forringelse af deres bytteforhold – at eksportpriserne gennem årtier har vist relativ mindre stigning end importpriserne. Denne påstand er blevet fremført i adskillige F. N.-publikationer samt i bøger og artikler af fremragende økonomer som Raúl Prebisch, Hans Singer, W. A. Lewis og Gunnar Myrdal.

Som nævnt foran bedredes u-landenes bytteforhold i den lange periode fra 1938 til 1963 med 24 pct. De sidste 20–30 år udviser altså ikke bytteforholdsforringelse. Med hensyn til tiden før 2. verdenskrig har man nogle beregninger af den tyske økonom Schlote i en bog fra 1938 (17). Schlote beregner her udviklingen i det engelske bytteforhold fra 1880 til 1938 og siger så noget i denne retning: »Bytteforholdet har i perioden bevæget sig til gunst for Storbritannien. Da engelsk eksport består af industrivarer og engelsk import af primærvarer, må de førstnævntes priser have udviklet

[11]) Synonymt med langtidsbevægelse.

[12]) Meget lang tid; jfr. et sekel.

sig bedre end sidstnævntes. Men Englands »dyre« industrivarer *er bestemt for* u-landene, og de »billige« primærvarer *kommer fra* u-landene. Ergo afspejler Englands forbedrede bytteforhold blot u-landenes forringede!«

De sidste år har set en så kraftig tilbagevisning af Schlotes tal, jfr. f. eks. (3), (18) og (19), at de næppe vil blive anvendt mere i bytteforholdsdiskussionen. På følgende punkter er Schlotes »bevis« blevet gendrevet:

A. U-landenes bytteforholdsudvikling kan ikke aflæses af primærvarer vis-à-vis industrivarer. U-landene eksporterer mange forskellige slags primærvarer – og prisudviklingen er ikke parallel for alle disse; jfr. III. Undertiden eksporteres endog industrivarer. Ligeledes *importerer* u-landene forskellige slags industrivarer og almindeligvis også enkelte typer primærvarer. Denne imports bestanddele kendetegnes ikke ved ensartet prisudvikling.

B. Schlotes indeks *undervurderer* de primærvareeksporterende landes »gevinst ved udenrigshandel«, idet indeksene ikke tager hensyn til kvalitetsforbedringer og fremkomsten af nye varer. Da dette utvivlsomt sker hyppigere på industrivare- end på primærvareområdet, overvurderer bytteforholdsberegningerne de engelske eksportprisers stigning. En del af stigningen beror på bedre kvalitet, en del på markedssituationen. Schlotes indeks henfører hele stigningen til markedssituationen! I en periode med hastig produktudvikling kan et landbrugslands tilsyneladende »ugunstige« bytteforholdsudvikling ved nærmere granskning vise sig at være særdeles gunstig – når hensyn nemlig tages til importvarernes forbedrede og eksportvarernes uændrede kvalitet.

C. Sluttelig skal nævnes den måske vigtigste af alle de indvendinger, der er blevet rettet imod Schlotes tal: Den manglende hensyntagen til transportomkostningernes fald i perioden 1880–1938. Når det engelske bytteforhold beregnes, opgøres importen til c. i. f.-priser – primærvareimportens priser *inkluderer* fragtomkostningerne. Modsat opgøres eksporten f. o. b. – indeholder altså alene transportomkostningerne til britisk havn; *derimod ikke søfragtudgifterne*. Da fragtraterne i den periode, Schlotes tal dækker, reduceredes stærkt, betyder dette *i sig selv* gunstig bytteforholdsudvikling for England: De i bytteforholdsindekset indgående importpriser formindskes; industrieksportens priser ændres ikke, da søfragt slet ikke indgår. Var bytteforholdsberegningen foretaget direkte for u-landene, er der ingen tvivl om, at de resulterende indeks ville have vist en langt mindre ugunsig udvikling for u-landene end den, Schlote kommer til indirekte via Englands bytteforhold.

Denne bogs forfatter kan fuldt ud tilslutte sig Bhagwatis ord side 58 (3), der i oversættelse lyder: »Måske er den bedste konklusion, en økonom kan komme til for øjeblikket, den, at det er umuligt at udlede nogen over-

bevisende teori om de tilbagestående landes bytteforholdsudvikling i fortiden«[13]).

Mens det er meget svært generelt at sige noget bestemt om, hvorledes langtidsprisudviklingen har været for u-landenes eksport- og importvarer[14]), står det fast, at de fleste af u-landenes produkter i langt højere grad end i-landenes er underkastet korttidsprissvingninger. Disse svingninger, der er fra nogle måneders til nogle års varighed, er antagelig de alvorligste af de 3 slags prisbevægelser, som her er omtalt. Oplagrings- og kølehusteknikkens fremmarch har mindsket sæsonens betydning – produktionstilpasning på vareområder med ugunstig pristrend har ofte løst langtidsprisproblemerne. De korte svingninger har derimod hyppigt haft katastrofale følger for lande, hvis eksport alene eller væsentligst afhang af et enkelt primærprodukt, der pludselig ramtes af prisfald. The Financial Times udregner månedligt et indeks over de »prisfølsomme« primærvarers priser, og dette indeks viser vist bedre end mange ord, hvor store svingningerne er på primærområdet.

Det vil føre for vidt her at gennemgå årsagerne til de *korte* svingninger

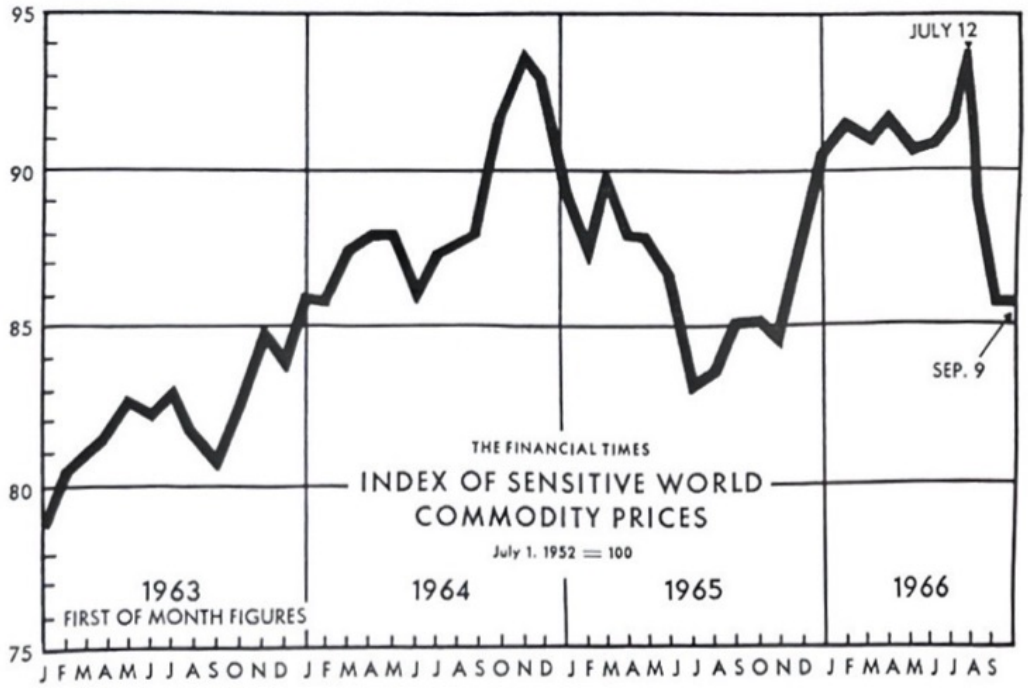

Fig. 3

The Financial Times' månedlige indeks over »prisfølsomme« primærvarers priser

[13]) Bhagwati fortsætter: »Derimod kan der siges noget om kortere perioder som for eksempel 1950–62, hvor bytteforholdet afgjort forringedes for u-landene.« Selv om Bhagwati har ret i dette, beror det alene på, at basisåret 1950 er *unormalt*. Tager man udgangspunkt i det mere normale år 1948 nås modsat resultat: gunstig bytteforholdsudvikling; jfr. foran.

[14]) Foran er der dog givet nogle bytteforholdstal for tiden efter 1938, og disse er ret pålidelige, selv om produktudviklingen har været voldsom i denne periode.

– udmærkede fremstillinger herom kan for eksempel læses i (1) og (2). Disse bøger sondrer korrekt mellem årsager til og konsekvenser af henholdsvis langtids- og korttidssvingninger – en sondring selv u-landenes egne repræsentanter på internationale konferencer ofte glemmer. Ved drøftelser på Verdenshandelskonferencen af foranstaltninger til udligning af svingende kakaopriser holdt visse delegerede fra kakaoproducerende lande således taler, der klart viste, at de ikke sondrede mellem generelt prishævende og blot udlignende indgreb. Sondringen har i øvrigt sin særlige praktiske betydning ved, at USA efterhånden i princippet støtter rent *prisudlignende* foranstaltninger, men er arg modstander af u-landsstøtte via generelt højere primærvarepriser;[15]) jfr. dog USAs indstilling til kaffeoverenskomsten nedenfor.

Der findes 4 forskellige former for *prisstabiliserende* indgreb på primærvareområdet, og de kan anvendes i deres renhed eller i passende kombination.

1. *Den multilaterale overenskomst* har som deltagere såvel eksportørsom importørlande, og de 2 grupper forpligter sig til under visse forhold at levere, henholdsvis aftage, ganske bestemte mængder af primærvaren til en aftalt pris. *Den internationale hvedeoverenskomst* fra 1949, der nu fornyes hvert tredie år[16]), er eneste nuværende eksempel på en multilateral primærvareoverenskomst. Efter denne *skal* eksportørlande, hvis verdensmarkedsprisen stiger op over den aftalte maksimumspris, sælge bestemte kvanta til maksimumspris, mens den øvrige hvedeeksport må afsættes til den højere markedspris. Falder omvendt verdensmarkedsprisen ned under den aftalte minimumspris, *skal* importørlandene købe bestemte kvanta til minimumspris, mens den øvrige hvedeimport må ske til den lavere markedspris. Ligger verdensmarkedprisen mellem maksimums- og minimumsprisen, foregår handelen med hvede, som om overenskomsten ikke eksisterede[17]). I følge Lauge Stetting, side 116 (2), er fordelen ved en sådan overenskomst, » at den udjævner svingningerne i landenes valutaindtægter og -udgifter og samtidig opretholder den frie prisdannelse for de mængder, der ligger ud over de aftalte kvoter. Man får derved mulighed for både en indkomststabilisering og en prismekanisme, der kan påvirke produktion og forbrug i overensstemmelse med markedsforholdene«. Hvedeordningen sigter altså imod »at udjævne svingninger« – ikke generelt hæve prisen, hvorfor USA også deltager i denne overenskomst, som i øvrigt efter 1962 har Sovjetunionen med i eksportørgruppen. Blandt andre deltagerlande kan nævnes Canada, Australien, Argentina, Japan og de fleste vesteuropæiske lande.

---

15) USA's indstilling tolkes meget klart i afsnit 15 (side 209–20) i (1).

16) Den sjette fornyelse skete i 1965.

17) Overenskomsten pålægger dog deltagerne visse handelsforpligtelser, også når markedsprisen ligger mellem de aftalte maksimums- og minimumspriser.

2. *Eksportkvotaordningen* er et andet middel i en international, prisstabiliserende primærvarepolitik. Ved en sådan ordning regulerer de deltagende eksportørlande deres eksportkvanta efter markedsforholdene, som regel således, at kvoterne afhænger af markedsprisen. Ligger markedsprisen over en fastsat grænse – fri eksport; ligger den under, bliver eksportkvoterne mindre, jo lavere markedsprisen er. En eksportkvotaordning skal helst omfatte en betydelig del af produktionen for at hindre udenforstående producenter i at besvare en nedskæring af eksportkvoterne med et tilsvarende større udbud.

Den internationale sukkeroverenskomst fra 1954 til 1962 byggede på eksportkvotasystemet, og tilsluttet var eksportørlande repræsenterende mere end 70 pct. af sukkerhandelen på det frie marked. Ordningen brød i praksis sammen i 1960, da USA forbød al sukkerimport fra Cuba. Forhandlinger om overenskomstens fornyelse i 1961 strandede på Cubas krav om en årlig eksportkvote på 7,3 mill. tons, hvilket var mere end summen af deltagerlandenes eksportkvoter, og mere end Cuba havde jordisk chance for at eksportere[18]).

Den internationale kaffeoverenskomst fra 1962 er en eksportkvotaordning af særlig interesse derved, at USA ikke blot var primus motor for ordningens indførelse, men yderligere ønskede kaffeprisen stabiliseret på et så højt niveau, at producentlandene faktisk fik u-landshjælp over priserne. Ordningen var et led i præsident Kennedys fremskridtsalliance (Alliance for Progress) for Latinamerika. Kaffeoverenskomsten blev indgået for en 5-årig periode (udløber altså 1967) og vil næppe blive fornyet med samme idealistiske målsætning: *Ikke lavere kaffepris end niveauet fra 1962*. På grund af den gode pris har kafferådet haft uoverstigelige vanskeligheder med at holde produktionen nede, særligt blandt kaffeproducerende lande i Afrika som Kenya og Uganda. I perioder har Brasilien, Verdens største kaffeproducent (40 pct. af verdensproduktionen), været tvunget til at ophobe kæmpekaffelagre på grund af vældige udbud af afrikansk robusta.

3. *En buffer stock ordning (»stødpudeordning«)* kræver ingen regulering af produktion eller handel, hvorfor administrationen ofte er lettere end ved de 2 tidligere nævnte ordninger. Ledelsen for buffer stock'en offentliggør den maksimums- og minimumspris, mellem hvilke markedsprisen skal holdes. Dette opnås ved opkøb af primærvaren til den fastsatte minimumspris, hvis markedsprisen har tendens til at falde herunder – og omvendt ved salg fra lager til maksimumsprisen, hvis markedsprisen har tendens til at stige op over denne. Vanskeligheden ved systemet består

[18]) Man må ikke af *sukkerrådets* publikationsvirksomhed forledes til at tro, at sukkerordningen stadig er i kraft. Mens hvederådet stadig kontrollerer hvedemarkerne, er sukkerrådets virksomhed nu af rent statistisk art.

derfor overvejende i den korrekte fastsættelse af det prisbælte, der skal begrænse købs- og salgsprisen. Er niveauet fastsat for lavt, kan buffer stock'en risikere at løbe tør for primærvarer, som det hyppigt er sket under tinordningen fra 1953 (ikrafttræden 1. juli 1956). For højt niveau kan medføre opsamling af så store lagre, at finansieringsmuligheder og lagerkapacitet ikke slår til.

Den internationale tinoverenskomst, hvis tredie fornyelse skete juli 1966, har som deltagere lande, der repræsenterer ca. 60 pct. af verdenshandelen med tin[19]). Denne lave procent skyldes, at USA og Sovjetunionen – henholdsvis meget betydende forbruger og producent – har holdt sig uden for overenskomsten, der ellers har fået tilslutning fra både producentlande som Bolivia, Thailand og Malaysia som fra forbrugerlande som Storbritannien, Holland og Danmark. Tinrådets manglende evne til at stabilisere prisen i 60erne har først og fremmest beroet på USAs og Sovjetunionens manglende deltagelse i ordningen, hvilket har befordret spekulation i tinprisen. Den manglende prisstabilisering på tinområdet burde være et »mene tekel« for u-lande, der mener at kunne opnå noget ved at gennemtrumfe egne forslag om primærvarekontrol imod de store industrialiserede landes ønske. På Verdenshandelskonferencen i 1964 lykkedes det kun ved stor ihærdighed fra engelsk og fransk side at få overbevist et lille flertal af u-lande om, at flertalsbeslutninger var formålsløse, hvis de betydende, udviklede lande var imod.

4. *Forskellige typer af forsikringsordninger til stabilisering af indtjeningen ved handel med primærvarer* er i de sidste 8–10 år blevet foreslået. Endnu er man dog ikke i praksis slået ind på disse veje. I World Economic Survey 1958, side 128, opridsede F. N.s afdeling for økonomiske anliggender[20]) en ordning, der indebar, at eksportlande mod betaling af præmier til en central fond kunne sikre sig erstatning, hvis eksportpriser eller eksportprovenu faldt relativt eller absolut under et vist niveau. Hvis mange primærvarer kom ind under ordningen, skulle fondens stadige solvens være sikret, idet alle erfaringer tyder på, at de forskellige primærvarer normalt har forskellig prisudvikling. Primærvarerne falder altså ikke alle samtidig i pris, således at fondens erstatningsbetalinger blev umulige at honorere.

U-landene tog på Verdenshandelskonferencen denne idé fra 1958 op. Andre ordninger, ligeledes byggende på en forsikringstankegang, blev alternativt foreslået – for eksempel en generel kompensatorisk finansieringsordning, der sikrede u-landene langfristede midler fra Den internationale Valutafond eller Verdensbanken i situationer, hvor valutaindtægterne svigtede på grund af ugunstig prisudvikling. De vestlige lande kunne ikke

[19]) Deltagerlandene repræsenterer over 90 pct. af verdenshandelen i tinkoncentrater.
[20]) Department of Economic Affairs.

på stedet godkende en så vidtgående ordning, men på britisk initiativ udformedes en henstilling, som både Vesten og u-landene kunne billige. I denne henstilles til Verdensbanken at undersøge gennemførligheden af et særligt finansieringsarrangement for primærvareeksporterende lande. I givet fald var man indstillet på, at Den internationale Udviklingsinstitution I. D. A. (International Development Association), der er en underafdeling af Verdensbanken, skulle stå for administrationen af det langfristede finansieringsarrangement. Midlerne skulle fremskaffes fra *importlandene* – dvs. de industrialiserede, udviklede lande. Som tidligere nævnt skulle der i UNCTADs organisatoriske opbygning indgå en særlig komité til behandling af finansielle spørgsmål, og det bliver dette forum, som først kommer til at diskutere Verdensbankens oplæg.

I tidens løb har man diskuteret hundredvis af ordninger til stabilisering af primærvareproducerende landes indtægter, men alle disse forslag til ordninger kan stort set indpasses i de 4 hovedtyper, som ovenfor er omtalt. Ligeledes har man atter og atter forsøgt at få flere varer end hvede, sukker, kaffe og tin ind under verdensomspændende aftaler, uden at det hidtil er lykkedes.

Inden for UNCTAD arbejdes der ihærdigt med at få overenskomster for kakao og kobber. I juni 1966 afholdtes således under F. N.s auspicier en stor kakaokonference, der dog endte negativt, fordi USA atter modsatte sig »u-landshjælp over priserne«. Med hensyn til kobber er USA drivkraften i forsøgene på at få en *prisstabiliserende* multilateral overenskomst i stand.

III. Forskellige grupper af primærvarers pris- og mængdemæssige udvikling.

Som før nævnt udviser de forskellige primærvarer ikke samme pris- og mængdemæssige udvikling – i enhver periode er der varer, hvis afsætningsforhold er gunstige, mens andre varer har vanskelige afsætningsvilkår. Indskrænker vi os her til at se på tiden efter 1955, kan primærvarerne opdeles i 3 grupper, inden for hvilke varerne synes at have haft nogenlunde parallel udvikling. 1. Egentlige landbrugsvarer har mængdemæssigt haft en stagnerende udvikling og har prismæssigt klaret sig mindre godt. 2. Metallerne er som følge af den almindelige industrielle vækst mængdemæssigt steget stærkt, og priserne har nogenlunde kunnet holde niveauet. 3. Olien har i modsætning til andre brændselsprodukter haft enorm kvantitativ ekspansion, uden at prisfald er blevet følgen heraf.

ad 1. På side 11 i (20) bringes nogle indekstal, der belyser landbrugsvarernes prismæssige udvikling. Idet der sondres mellem fødevarer og ikkefødevarer (bomuld, uld, sisal, jute osv.), har udviklingen været som vist i tabellen nedenfor.

TABEL 3

Udviklingen i primærvaregruppens og landbrugsvarernes eksportpriser efter 1955 (eksportprisindekset for 1958 = 100)

År	Primærvarer som helhed	Fødevarer	Ikke-fødevarer
1955	104	102	115
1956	105	101	114
1957	106	103	113
1958	100	100	100
1959	97	93	105
1960	97	91	107
1961	95	90	103
1962	94	90	99
1963	100	103	103
1964	103	106	105
1965	100	99	104

Kilde:
(20), hvis tal igen er hentet fra U. N., *Monthly Bulletin of Statistics*.

Sammenlignes landbrugsvarernes prissituation i 1965 med for eksempel 1962, har der været en klar forbedring – sammenlignes 1965 med 1955 en lige så klar forringelse. Ser vi på enkeltvarer, synes *korn* at have klaret sig bedst. *Spindestoffer* har som helhed klaret sig nogenlunde, men konkurrencen fra syntetiske produkter er meget hård. Det samme gælder for *rågummi*.

De største prisproblemer knytter sig til *de tropiske fødevarer*, hvor der synes permanent at være tendens til overskudsproduktion. Dette forklarer u-landenes stadige pres for at få reguleret den internationale handel på disse vareområder. Ghana arbejder stærkt inden for UNCTAD på at få en kakaoaftale i stand – og det lykkes antagelig også. Ceylon ivrer ihærdigt for at få en teaftale, men her er de andre producentlande tilbageholdende. Således synes de nye østafrikanske teproducenter mere indstillet på at ekspandere produktion og eksport til mindre lønnende priser end på at indskrænke for at holde priserne oppe. De østafrikanske landes nationale udviklingsplaner har for eksempel meget ambitiøse teprogrammer.

Kaffeoverenskomsten opretholder – i hvert fald endnu – en vis stabilisering af prisen, men der er betydelig overskudslagre, særligt i Brasilien[21]), og fordelingen af eksportkvoterne inden for overenskomsten volder stigende vanskeligheder. For sukker er verdensmarkedsprisen trods alle forsøg på regulering gået helt i bund, og sukkerprisen er i skrivende stund lavere end før krigen. Intet tyder på, at der i øjeblikket er mulighed for at puste liv i den *formelt* stadig eksisterende sukkeroverenskomst.

[21]) Ca. 3/4 af alle Verdens kaffelagre findes i Brasilien.

ad 2. For metaller gælder i højere grad end for andre primærvarer, at blot marginale forskydninger i produktion eller efterspørgsel kan ændre hele markedssituationen. Selv om metallerne mere varigt synes at have fundet et prisleje væsentligt over niveauet i begyndelsen af 1960erne, kan tilfældige begivenheden af politisk art ændre hele prisforløbet for et eller flere metaller. Tabel 4 viser prisudviklingen for metaller og industrivarer som helhed siden 1955.

TABEL 4

Indeks for metallers og industrivarers prisudvikling efter 1955 (1958=100)

År	Industrivarer	Metaller
1955	95	94
1956	99	98
1957	103	101
1958	100	100
1959	94	99
1960	93	101
1961	92	102
1962	92	102
1963	92	103
1964	94	104
1965	96	106

Kilde:
(20) side 11.

Metallernes prisudvikling er i tabel 4 sammenholdt med industrivarernes dels for at vise den parallelle pris*tendens*[22]), dels for at vise, hvorledes industrivarernes prisudvikling efter for eksempel 1958 har været langt gunstigere end metallernes.

Når metalprisernes følsomhed over for den verdenspolitiske udvikling er så betydelig, som tilfældet er, beror det på krigsindustriens behov for metaller til våben og ammunition, skibe, fly osv. 1950–52 (Korea-krigen), 1956–57 (Suez-krisen og spændingen herefter) samt 1964–66 (Vietnamkonflikten) er år med gode kår for de metalproducerence lande. For yderligere at vise de politiske forholds betydning for metalpriserne bringes omstående figur, der viser kobberprisens bevægelser efter januar 1964.

Man ser her tydeligt Rhodesia-konfliktens betydning for kobberprisen. Zambia, som er en betydelig kobberproducent, standsede i 1966 sine kobbertransporter gennem Rhodesia. Denne storeksportørs næsten totale forsvinden fra eksportmarkederne fordoblede prisen, selv om USA ved salg fra sine strategiske lagre prøvede at holde igen på denne udvikling. Fore-

[22]) Da metaller indgår som et væsentligt element i de fleste industrivarer, må førstnævntes prissvingninger naturligt indvirke på sidstnævntes priser.

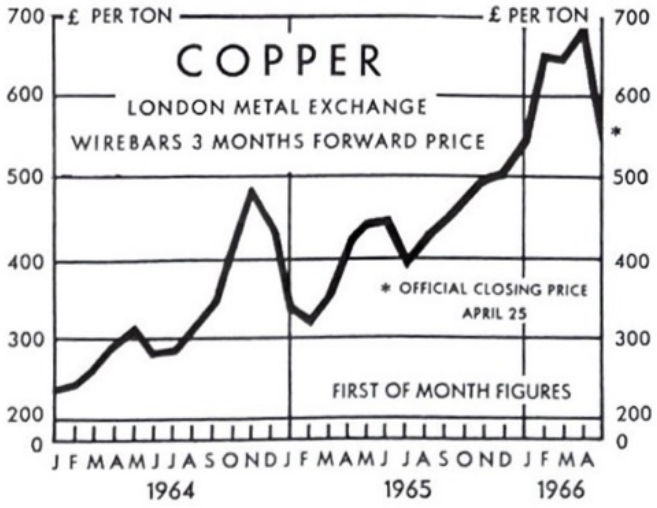

Fig. 4

Kobberprisens bevægelse efter januar 1964

Kilde:
Financial Times, 26. april 1966.

gående »toppe« i slutningen af 1964 og midt i 1965 havde årsag i minestrejker i Chile, som er en anden storproducent af kobber, jfr. appendiks 1.

ad 3. Inden for den tilbagestående del af Verden klarer de lande, som har rige olieforekomster, sig ubetinget bedst. Det gælder Kuwait og Venezuela og i stigende grad lande som for eksempel Saudi-Arabien og Libyen. I de nærmeste år vil oliens overvældende position som hovedenergikilde næppe blive anfægtet – men på længere sigt vil atomkraftens udvikling utvivlsomt svække oliens betydning.

IV. Mulighederne for øget eksport af industrivarer.

Kun 6 pct. af de industrialiserede landes import af industrivarer stammede i 1964 fra u-landene[23]). Hvis hertil lægges, at disse 6 pct. eksporteredes af ganske få lande[24]), var koncentreret om ganske få produkter[25]) og kun afsattes på nogle enkelte markeder, har man baggrunden for udviklingslandenes hidsige forsøg i de sidste år på at få lettere handelspolitisk adgang til »de rige markeder«.

På Verdenshandelskonferencen opnåede u-landene meget pauvre resultater med hensyn til afvikling af handelsskranker for deres forarbejdede varer. De industrialiserede lande frygtede virkningerne på deres egne in-

23) Udviklingslandenes samlede industrivareeksport androg godt 5 mrd. $, hvoraf den helt overvejende del gik til de vestlige lande.

24) Næsten udelukkende Argentina, Brasilien, Formosa, Hong Kong, Indien, Iran, Israel, Jugoslavien, Mexico og Pakistan.

25) Tekstil- og lædervarer samt let forarbejdede metalvarer.

dustrier ved en udstrakt liberalisering på dette område – frygtede »lavtlønslandenes dumpingvarer«. Man forstår den bagvedliggende undren, når den engelske økonom Nicolas Kaldor siger: »Der hersker således fortsat en åbenbar selvmodsigelse i de udviklede landes politik over for udviklingslandene, når man på den ene side erklærer at ville bistå disse lande i deres økonomiske opbygning gennem omfattende økonomisk hjælp og på den anden side fører en handelspolitik over for dem, som hindrer denne hjælp i at bære frugt«.

Det eneste resultat, u-landene nåede på industrivareområdet – hvis dette overhovedet kan benævnes et resultat – var, at en formel ligestilling mellem primær- og sekundærvarer blev accepteret. Når industrilandene i henstillinger fra konferencen forpligtes til 1) at tilstræbe afvikling af handelsskrankerne for varer af særlig interesse for udviklingslandene, 2) at afholde sig fra at forøge handelsskrankerne for sådanne varer samt 3) at undlade at indføre nye fiskale afgifter, der kan hindre en forbrugsudvidelse af varer, som særligt fremstilles i udviklingslandene, så dækker varebegrebet også industrivarer.

I GATT-overenskomstens nye kapitel IV om »handel og udvikling«[26]) fremgår der heller ikke af den vigtige artikel XXXVII nogen principiel sondring mellem primær- og sekundærvarer. Ved forhandlingsbordet kan industrilandene ikke som førhen åbne debatten med: »Nå, hvor meget skal vi så nedsætte kaffetolden med denne gang?« Kan u-landene specialisere sig på visse industrielle områder, har de for fremtiden mulighed for at forhandle om toldlettelser for sådanne industrivarer under henvisning til artikel XXXVII § 1 a: »De kontraherende parter skal i videst muligt omfang, ... lægge stor vægt på nedsættelse og afskaffelse af handelsskranker for *varer,* der er eller måtte blive af særlig eksportinteresse for mindre udviklede kontraherende parter, herunder told og andre restriktioner, der indebærer en urimelig forskelsbehandling af sådanne varer i henholdsvis uforarbejdet og forarbejdet form ...«.

Spørgsmålet om u-landene overhovedet i fremtiden kan og skal slå ind på den industrielle vej er stærkt omdiskuteret. Industriproduktion kræver kapitalapparat, og kapitalapparat kræver kapitaldannelse. Sidstnævnte kan ske såvel indenlands som ved kapitalimport. Nu tyder erfaringerne på, at man ikke skal have for store tanker om mulighederne for en indenlandsk opsparing af betydning. *Øget kapitaltilførsel* må derfor være alfa og omega, hvis en industriproduktion skal opbygges. Som tabel 5 viser, synes de sidste år at vise en stagnerende kapitalimport til u-landene under et, således at en egentlig industriel revolution for fremmede penge næppe er ventelig. I følge Verdensbankens skøn kan udviklingslandenes kapitalbehov i

[26]) Trådte i kraft 27. juni 1966, da 2/3 af GATTs kontraherende parter (45 ud af 67) havde ratificeret det nye kapitel.

TABEL 5

Kapitaltilførslen til tilbagestående lande, 1960–64, mill. $

	1960	1961	1962	1963	1964
D. A. C. medlemmer:					
Off. ydelser:					
Bilaterale gaver	3659	3970	4024	3949	3796
Bilaterale lån	583	1294	1364	1731	1759
Ydelser til multilaterale organisationer	655	812	664	384	367
Off. ydelser i alt	4898	6076	6052	6064	5921
Private ydelser:					
Bilateral tilførsel	2339	2582	1869	1961	2581
Investering vi multilaterale organisationer	174	75	219	−12	153
Private ydelser i alt	2513	2658	2088	1949	2734
Totale offentlige og private ydelser fra D. A. C. medlemmer	*7410*	*8734*	*8140*	*8013*	*8655*
Ikke-D. A. C. medlemmer:					
Bilateral offentlig og privat tilførsel	334	468	563	630	
Andre industrilande[1])	148	174	172	205	
Sino-Sovjet lande	186	294	391	425	
Multilateral offentlig og privat tilførsel	59	92	67	30	27
Andre industrilande[1])	54	85	60	24	21
Sino-Sovjet lande	5	7	7	6	6
Totale ydelser fra ikke-D. A. C. lande	*393*	*560*	*630*	*660*	
Yderligere nettokapitaltilførsel fra multilaterale organisationer[2])	*−605*	*−726*	*−538*	*+252*	*+233*
Total kapitaltilførsel til u-landene	*7198*	*8568*	*8232*	*8925*	*(9700)*

[1]) Australien, Finland, New Zealand, Schweiz, Sverige og Sydafrika.
[2]) Differencen mellem disse organisationers indgående og udgående beløb.

Kilde:
O. E. C. D.s Development Assistance Committee, *Development Assistance Efforts and Policies*, sept. 1965, 1965, side 42.

den resterende del af 1960erne anslås til årligt at overstige de senere års kapitaltilførsel med 3–4 milliarder dollars – *uden industriel revolution.*

En vej ud af dilemmaet er at følge Thorkil Kristensens tanke om »en håndværksmæssig revolution« i den forstand, at u-landene skal lægge vægten på oprettelse af mindre industrivirksomheder. Dels vil en sådan fremgangsmåde ikke kræve megen kapital, dels vil de håndværksmæssige traditioner i u-landene ikke blive brudt. Her må man dog gøre sig klart, at disse små tekstil-, skotøjs- og næringsmiddelfabrikker næppe vil være konkurrencedygtige med de industrialiserede landes tilsvarende fabrikker. Hjemmemarkederne kan sikres ved en stærkt protektionistisk handelspolitik, men valutaskabende eksport kan der næppe regnes med.

En anden vej at gå er en udbygning af de bestræbelser, der for eksempel i mellemøstlige lande som Libanon og Jordan og fjernøstlige lande som Indien og Pakistan pågår for at tiltrække udenlandske direkte investeringer i større omfang.

APPENDIKS 1

U-landenes vigtigste eksportprodukter målt ved andelen af den totale vareeksport i 1958 og 1964

Land	Eksportprodukt nr. 1	Andel af totalvareeksporten i pct.		Eksportprodukt nr. 2	Andel af totalvareeksporten i pct.	
		1958	*1964*		*1958*	*1964*
Latinamerika:						
Argentina	kød	27	23	korn (hvede og majs	19	29
Bolivia	tin	57	72	solv	8	6
Brasilien	kaffe	40	28[1])	bomuld	2	7[1])
Chile	kobber	–	65	–	–	–
Columbia	kaffe	75	56[1])	olie	18	16[1])
Costa Rica	kaffe	55	42[1])	bananer	29	27[1])
Dominikanske Republik	sukker	41	52	kaffe	19	17
Ecuador	bananer	56	57[1])	kaffe	19	15[1])
El Salvador	kaffe	75	51[1])	bomuld	15	20[1])
Guatemala	kaffe	72	49[1])	bomuld	5	18[1])
Haiti	kaffe	74	48	sisal	13	9
Honduras	bananer	54	36	kaffe	16	18
Mexico	bomuld	26	19[1])	kaffe	11	7[1])
Nicaragua	bomuld	40	43	kaffe	38	17
Panama	bananer	66	49[1])	raffineret olie	0	29[1])
Paraguay	tømmer	28	17[1])	kød	24	33[1])
Peru	bomuld	26	13[1])	fiskemel	4	21[1])
Uruguay	uld	57	48[1])	kød	11	31[1])
Venezuela	olie og olieprodukter	89	92	–	–	–
Sydøstasien:						
Afghanistan	frugter og nødder	32	25	huder	27	19
Burma	ris	74	62	–	–	–
Ceylon	te	66	62[1])	gummi	15	16[1])
Indien	jutevarer	16	20[1])	te	24	13[1])
Malaysia	gummi	60	45	tin	12	22
Pakistan	rå jute	58	34[1])	bomuld	17	12
Philippinerne	kokosprodukter	36	35[1])	sukker	23	17
Sydvietnam	gummi	62	68	ris	26	11
Taiwan	sukker	52	10[1])	ris	17	9[1])
Thailand	ris	46	33	gummi	21	15

Land	Eksportprodukt nr. 1	Andel af totalvareeksporten i pct.		Eksportprodukt nr. 2	Andel af totalvareeksporten i pct.	
		1958	*1964*		*1958*	*1964*
Afrika:						
Cameroun	kaffe	20	28	kakao	40	21
Centralafrikanske Republik	diamanter	10	43	kaffe	26	28
Congo (Brazzaville)	træ	62	46[1])	diamanter	–	41[1])
Dahomey	palmekerner	50	52	palmeolie	18	20
Den østafrikanske toldunion (Kenya, Tanzania, Uganda)	kaffe	32	33	bomuld	21	14
Kenya alene	kaffe	31	29[1])	te	10	12[1])
Tanzania alene	sisal	24	22[1])	bomuld	17	19[1])
Uganda alene	kaffe	45	47[1])	bomuld	39	26[1])
Elfenbenskysten	kaffe	59	43	kakao	21	20
Gabon	træ	50	30	mangan	–	28[1])
Ghana	kakao	66	68[1])	træ	12	11[1])
Libyen[4])	olie	53	98	–	–	–
Mali[4])	jordnødder	38	17	fisk	23	20
Marokko	fosfat	21	27[1])	appelsiner	8	11[1])
Mauritanien	jernmalm	–	94	–	–	–
Niger	jordnødder	85	62	–	–	–
Nigeria	jordnødder og olie heraf	23	18[1])	kakao	20	16[1])
Senegal	jordnødder og olie heraf	ca. 80	78	–	–	–
Sudan	bomuld	55	48	–	–	–
Togo	kakao	39	25[1])	fosfat	0	32[1])
Tunesien	fosfat	17	34[1])	olivenolie	14	21[1])
Ægypten	bomuld	65	50	ris	8	13
Æthiopien	kaffe	55	61	huder	11	8
Sydvestasien:						
Iran	olie	84	87[1])	–	–	–
Irak	olie	92	94	–	–	–
Jordan[2])	gødningsstoffer	33	26	tomater	19	21
Libanon[3])	forsk. frugter	27	22	–	–	–
Somalia	bananer	46	43	–	–	–
Syrien	bomuld	39	51	hvede	11	7
Tyrkiet	tobak	40	19[1])	bomuld	8	21[1])
Andre lande:						
Jamaica	bauxit	26	24[1])	sukker	22	23[1])

[1]) Procent for 1965.
[2]) Procenterne er for henholdsvis 1959 og 1963.
[3]) Procenterne er for henholdsvis 1958 og 1962.
[4]) Procenterne er for henholdsvis 1961 og 1965.

Kilde:
I. M. F., *International Financial Statistics*, August 1966.
U. N., *Yearbook of International Trade Statistics*, 1965.

APPENDIKS 2

U-landenes eksport fordelt på varegrupper; mrd. $, f. o. b.

Vare	Til u-lande			Til hele verden		
	1958	1960	1962	1958	1960	1962
Levnedsmidler (incl. sukker, tobak, vegetabilske olier og oliefrø)	8,25	8,11	9,35	10,39	10,54	11,21
Landbrugsvarer	3,89	4,81	5,35	5,45	6,81	6,64
Malme	1,15	1,43	1,20	1,21	1,50	1,38
Olie og andet brændsel ...	4,66	5,00	6,50	7,50	7,73	8,85
Råvarer i alt	17,95	19,35	22,40	24,55	26,58	28,08
Metaller	0,88	1,37	1,42	1,04	1,61	1,65
Kapitalgoder	0,05	0,06	0,10	0,24	0,30	0,38
Tekstilvarer og personbiler.	0,32	0,52	0,78	0,80	1,09	1,19
Andre færdigvarer	0,66	0,80	1,04	1,25	1,50	1,70
Færdigvarer i alt	1,91	2,75	3,34	3,33	4,50	4,92
Andre varer	0,15	0,10	0,16	0,19	0,18	0,30
Total eksport	20,01	22,20	25,90	28,07	31,26	33,30[1])

[1]) 1963: 36,19.

Kilde:
Ake O. Liljefors og Erik Braunerhielm, *Världshandel i Omvandling*, Studieförbundet Näringsliv och samhälle, Stockholm 1965, side 121.

LITTERATURLISTE

(1) J. W. F. Rowe, *Primary Commodities in International Trade,* Cambridge University Press, 1965.
Denne bog er muligvis den bedst skrevne, alment forståelige fremstilling af primærvarernes afsætningsproblemer, der er skrevet i de sidste år. Rowe har delt sin bog i 4 hovedafsnit: 1. Produktionsvilkår, 2. Afsætningsorganisation, 3. Langtids- og korttidsbevægelser i den internationale handel efter første verdenskrig og 4. Fremgangsmåder ved kontrol af udbuddet. Allerede heraf ses, hvor altdækkende bogen er. En mængde statistik om produktion af og handel med primærvarer findes også.

(2) Lauge Stetting, *Råvarepriser og søfragtrater,* Einar Harcks Forlag, Kbhn., 1961.
Denne lærebog i faget »Råvarernes Markedsøkonomi« under specialstudiet »Udenrigshandel« ved Handelshøjskolen i København giver i en meget pædagogisk form et generelt billede af primærvaremarkedernes økonomiske struktur samt af den førte nationale og internationale råvarepolitik.

(3) Jagdish Bhagwati, *The Economics of Underdeveloped Countries,* World University Library, 1966.
I kapitel 5 tilbagevises Schlotes beregninger; jfr. (16) – 19. Bogens intention er at dække alle aspekterne af u-landsproblemet, og det gøres forbløffende klart.

(4) Mellemfolkeligt Samvirke, *Frihed for sult,* København 1965.
U-landenes fødevaresituation belyses udmærket i dette lille hæfte.

(5) H. Thustrup Hansen, Nyorientering i u-landshjælpen, *Økonomi og Politik,* nr. 2, 1965.

Denne artikel giver en kortfattet fremstilling af Verdenshandelskonferencens forløb. Endvidere analyseres den sammenhæng, der er mellem konferencens såkaldte rekommandationer (henstillinger) og det nye kapitel IV om »Udenrigshandel og udvikling«, som blev tilføjet GATT-traktaten i 1965. I artiklens appendix 1 er kapital IV gengivet, i appendix 2 findes en oversigt over GATT-landene.

(6) *Beretning om de Forenede Nationers konference om handel og udvikling (Verdenshandelskonferencen),* foråret 1964, udgivet af den danske delegation til Verdenshandelskonferencen, september 1964.
Denne rapport giver på noget over hundrede sider en meget omfattende og systematisk fremstilling af Verdenshandelskonferencens forløb. Herudover gives en kort redegørelse for såvel konferencens tilblivelseshistorie som dens forberedelse. Rapporten er måske særlig interessant ved, at drøftelserne i de 5 hovedkomiteer er gengivet af netop de folk, der deltog i komitéarbejdet (Danmark var repræsenteret i alle hovedkomiteer).

(7) UNCTAD-samarbejdets begyndelse, *Udenrigsministeriets Tidsskrift,* nr. 43, 1965, side 784–87.
I denne artikel gennemgår tidsskriftet resultaterne af det første års arbejde i UNCTADs forskellige organer.

(8) Erik Hauge, *UNCTAD – De forenede Nationers Konference om Handel og Udvikling,* Dansk Samråd for Forenede Nationer, 1966.
Dette lille hæfte vurderer UNCTADs fremtidige betydning.

(9) *Forslag til folketingsbeslutning angående Danmarks undertegnelse af den i Genève den 8. februar 1965 udfærdigede protokol om udvidelse af den almindelige overenskomst om Told og Udenrigshandel med IV. del om Udenrigshandel og Udvikling,* udgivet af Udenrigsministeriet.
Dette skrift indeholder: 1) Bemærkninger til forslag til folketingsbeslutning, 2) Oversigt over GATT-landene samt 3) »Protokol om udvidelse af Den Almindelige Overenskomst om Told og Udenrigshandel med IV. del om Udenrigshandel og Udvikling«. Sidstnævnte protokol gengives på såvel engelsk som dansk og med hele sit indhold, d. v. s. ud over de 3 artikler også fortolkningen af disse.

(10) Nye GATT-bestemmelser, *Udenrigsministeriets Tidsskrift,* nr. 16, 1965.
Denne artikel tolker de nye GATT-artikler, og den aktuelle baggrund var Folketingets samtykke af 11. marts 1965 til undertegnelse af den nye GATT-protokol med artikler og fortolkninger.

(11) »Have nots« organize for better deal, *Business Abroad,* Vol. XC, No. 12, 1965.
Denne artikel trækker nogle af de punkter frem, som UNCTADs handels- og udviklingsråd (Trade and Development Board) anser for de væsentligste efter de hidtil afholdte møder at dømme.

(12) Harry G. Johnson, Trade Preferences and Developing Countries, *Lloyds Bank Review,* April 1966.
Professor Harry G. Johnson, University of Chicago, bedømmer her de efter hans mening mest betydningsfulde resultater af Verdenshandelskonferencen. Særlig »Brasseur-planen« bliver indgående drøftet.

(13) Bela A. Balassa, Tariff Protection in Industrial Countries: An Evaluation, *Journal of Political Economy,* dec. 1965.

(14) Gardner Patterson, Would tariff preferences help economic development, *Lloyds Bank Review,* April 1965.
I denne artikel behandler professor Patterson, University of Chicago, på en beundringsværdig klar måde synspunkterne bag den officielle amerikanske holdning til toldpræferencer, mestbegunstigelsesklausul m. v.

(15) Pieter Kuin, World progress through partnership, *Statistical and Economic Review,* sept. 1965. Side 17–51.
Denne artikel er udarbejdet af professor Kuin som »Background Report« til Det internationale Handelskammers 20. kongres i New Delhi, 1965. Mange interessante oplysninger om u-landenes bytteforhold, eksportindtægter og finansielle situation i almindelighed kan hentes her.

(16) United Nation, Department of Economic Affairs, *Relative Prices of Exports and Imports of Underdeveloped Countries,* 1949.
Denne publikation er et eksempel på den række af bøger, der på grundlag af Werner Schlotes tal forfægter tesen om »u-landenes sekulære bytteforholdsforringelse«. I oversættelse står der for eksempel side 72: »... fra den sidste del af det 19. århundrede til tærsklen af 2. verdenskrig ... var der en sekulær, nedadgående trend i priserne på primærvarer set i forhold til priserne på industrivarer. Ved periodens slutning kunne der gennemsnitligt kun købes 60 pct. af den mængde industrivarer, der kunne købes ved periodens begyndelse for en given mængde eksporterede primærvarer«.

(17) Werner Schlote, *Entwicklung und Strukturwandlungen des englischen Aussenhandels von 1700 bis zur Gegenwart,* Probleme der Weltwirtschaft, No. 62, Jena, 1938.
Denne bog indeholder de i teksten nævnte bytteforholdstal for England, der hævdes indirekte at angive u-landenes bytteforholdsudvikling.

(18) A. H. Imlah, *Economic Elements in the Pax Britannica,* Havard University Press, 1958.
Denne bog bringer i chapter IV, table 8, data, der imødegår Schlotes tal.

(19) C. P. Kindleberger, *The Terms of Trade, A European Case Study,* John Wiley & Sons, 1956.
Særlig side 53 ff. bringer materiale til imødegåelse af Schlotes tal.

(20) International Commodity Arrangements – A story of slow but hopeful progress, *Midland Bank Review,* August 1966.
En god oversigt på 9 sider over de eksisterende primærvarearrangementer med en hel del relevant statistik.

(21) OECDs Development Assistance Committee, *Development Assistance Efforts and Policies,* sept. 1965.
OECD skabte The Development Assistance Committee (DAC) i januar 1960 med det formål at danne en central institution, hvor lande, der ydede finansiel støtte til u-landene, kunne mødes for at drøfte fælles problemer vedrørende størrelse, form, betingelser, organisation og effektivitet af deres hjælp. DAC har ikke selv nogen kapital til rådighed; dets medlemskreds er følgende 14 lande: Belgien, Canada, Danmark, Frankrig, Holland, Italien, Japan, Norge, Portugal, Sverige, UK, USA, Vesttyskland og Østrig. Af disse 14 lande er Sverige og Østrig først blevet tilsluttet i 1965. Sverige er kommet til så sent, at dets hjælpeprogram ikke er indeholdt i den her nævnte rapports tabeller. Fællesmarkedskommissionen, der har et betydeligt støtteprogram, drevet uafhængigt af dens medlemslande, er selvstændigt medlem af DAC.
DAC har ved udarbejdelsen af denne rapport fået såvel statistisk som analytisk bistand fra OECDs i 1963 oprettede *Development Centre,* hvis formål dels er gennemførelse af selvstændige studier af u-landsproblemer, dels at formidle kontakten mellem DAC-landenes forskningsinstitutioner på u-landsområdet. Rapporten indeholder en mængde statistisk materiale med tilhørende analyse til uddybning af de i tabel 5 indeholdte oplysninger.

UNGE UNDER VIDEREGÅENDE UDDANNELSE

under redaktion af

TORBEN AGERSNAP og OVE PER HENNINGSEN

A. INDLEDNING

I de følgende afsnit meddeles de første resultater af Uddannelsesundersøgelsen 1964. Denne undersøgelse er blevet til på initiativ af undervisningsministeriet, der i forsommeren 1964 overdrog til Institut for Organisation og Arbejdssociologi ved Handelshøjskolen i København at tilvejebringe og analysere oplysninger om de videregående studerendes økonomiske forhold, herunder indtægtsforhold, muligheder for støtte fra hjemmene, de pågældendes leveomkostninger og boligforhold. (1) Desuden ønskede man fra instituttets side i forståelse med ministeriet at belyse de studerendes sociale og geografiske rekruttering samt en række problemer, der knytter sig til uddannelsesforløbet som f. eks. hvilke faktorer, der betinger de studerendes valg af studium, deres gennemførelse af studiet eller opgivelse af dette. Disse sidste spørgsmål er dog ikke taget op i nærværende fremstilling.

Uddannelsesundersøgelsen er i de første 1 1/2 år gennemført under ledelse af amanuensis cand. merc. Erik Hollesen og Torben Agersnap. Derefter har amanuensis cand. polit. Ove Per Henningsen overtaget Erik Hollesens arbejde.

Undersøgelsen er gennemført i to dele: Tværsnitundersøgelsen, hvis første resultater er medtaget her, og Generationsundersøgelsen, hvis resultater meddeles på anden måde. Undersøgelsens daglige ledelse har for Generationsundersøgelsens vedkommende været varetaget af stud. mag. scient. soc. Aage Bøttger Sørensen og for Tværsnitundersøgelsens vedkommende i de første 1 1/2 år af stud. mag. Leif Christensen og derefter af Ove Per Henningsen.

Materialet er fremkommet ved, at instituttet i efteråret 1964 sendte et postspørgeskema til 10 pct. af de 55.045 studerende, som på dette tidspunkt var indmeldt ved uddannelsesinstitutioner, der er omfattet af § 1, stk. 1 i Lov om Ungdommens Uddannelsesfond. Desuden gennemførte man

personlige interviews med 2 pct. af de studerende, og økonomiske oplysninger fra disse er anvendt i det følgende.

Som resultat af den postale henvendelse fik man 5040 brugbare besvarelser og derudover en del oplysninger, der blev brugt til at beregne størrelsen af den personkreds, man var interesseret i at undersøge, de »aktive« studerende i efteråret 1964.

De 55.045 registrerede studerende blev reduceret med det beregnede antal personer, der ikke studerede »aktivt« i efteråret 1964, fordi de aftjente værnepligt eller kun studerede con amore m. v. Herved kom man til ca. 53.500 »aktive« studerende.

På grundlag af de besvarede postspørgeskemaer beregnede man, at ca. 300 personer var indmeldt ved to institutioner inden for området.

Det er imidlertid antallet af personer, man interesserer sig for, når man skal beskrive sociale og økonomiske vilkår for studerende. Man har derfor reduceret antal studerende med dobbeltregistreringerne, og betragter undersøgelsesmaterialet som repræsentativt for 53.200 personer.

B. DE STUDERENDE I 1964.

JENS CARL RY NIELSEN

1. Rammen for Uddannelsesundersøgelsen 1964.

Det var en forudsætning, at en institution for at indgå i Tværsnitundersøgelsen skulle være omfattet af loven om Ungdommens Uddannelsesfond. Institutionen skulle i efteråret 1964 have studerende, der fik kontinuerlig dagundervisning ved en eller anden form for videregående uddannelse.

I sammenligning med Studenterundersøgelsen 1959 (2) er der tale om en meget betydelig udvidelse af undersøgelsesrammerne. Den gang interesserede man sig for de højere læreanstalter i Århus og København, mens der i Uddannelsesundersøgelsen 1964 foruden disse indgår seminarier, teknika, handels- og søfartsuddannelser m. fl. placeret over hele landet.

Det skal endvidere nævnes, at socialforskningsinstituttet belyser specielt de 14–20 åriges forhold i »Ungdomsundersøgelsen«. En vis overlapning mellem de to undersøgelser kan ikke undgås, idet yngre studerende i Uddannelsesundersøgelsen 1964 som gruppe betragtet også indgår i socialforskningsinstituttets undersøgelse, men er dér uden større talmæssig betydning.

På grundlag af oplysninger fra Uddannelsesfondens administration og de forskellige tilsyn under undervisningsministeriet rettede man i efteråret 1964 henvendelse til 210 institutioner, som kunne have dagstuderende. Det viste sig, at 189 institutioner aktuelt havde det.

Man har i Uddannelsesundersøgelsen 1964 valgt at operere med fire

forskellige institutionsgrupper: højere læreanstalter, teknika, seminarier og andre institutioner.

Gruppen »højere læreanstalter« omfatter nogenlunde de samme institutioner, som indgik i Studenterundersøgelsen 1959, dvs. de to universiteter, Danmarks tekniske Højskole, handelshøjskolerne i Århus og København m. fl. Højere læreanstalter, der ikke indgik i 59-undersøgelsen, er handelshøjskoleafdelingerne i Odense og Aalborg, som er blevet oprettet siden da, og biblioteksskolen.

Inden for de enkelte institutioner har man medtaget alle studerende, der i kraft af deres tilmelding til institutionen kunne søge støtte fra Ungdommens Uddannelsesfond, og kun disse. Man har således ikke medtaget kandidatstipendiater, studerende ved Farmacautisk Højskole, der var disciple ved apotekerne, og studerende ved Danmarks biblioteksskole, der var elever ved bibliotekerne.

Derimod har man i modsætning til Studenterundersøgelsen 1959 medtaget maler- og billedhuggerstuderende ved Kunstakademiet samt land-, have- og mejeribrugsstuderende ved Landbohøjskolen. Også studerende ved de to universiteter, der ikke har valgt studiefag, er i modsætning til 59-undersøgelsen medtaget.

Endelig blev forskellige forberedelseskurser bragt under Uddannelsesfondens område i forbindelse med lovændringen den 4/6 1964. Derfor indgår disse også i undersøgelsen, og de er blevet placeret inden for den gruppe af institutioner, som de hører til. Således er Danmarks tekniske Højskoles forberedelseskursus og et par private kurser, der ligeledes tager sigte på adgang til de højere læreanstalter, blevet anbragt i gruppen »højere læreanstalter«.

»Seminarier« er i denne forbindelse folkeskoleseminarier. Efter samme kriterium som ovenfor indgår præparandklasserne i gruppen.

Det samme er tilfældet for »teknika«, som også indeholder aspirantklasserne.

Alle resterende institutioner er placeret i gruppen »andre institutioner«, og denne har da også en ret uensartet sammensætning. Her finder man f. eks. handels-, lægesekretær-, musikkonservatorie-, skovfoged- og søfartsuddannelser.

Bortset fra de højere læreanstalter, der er koncentreret i København og Århus, er institutionerne fordelt over hele landet, jvf. tabel B 1. Der er flere seminarier i alle landsdele – dog flest i Jylland. Et teknikum er der i alle landsdele bortset fra Vestjylland. Siden efteråret 1964, er der imidlertid blevet oprettet et teknikum i Esbjerg, således at alle landsdele- bortset fra Færøerne – nu er dækket ind.

Langt de fleste af institutionerne befinder sig i gruppen »andre institutioner«. I alt drejer det sig om 71 pct. af alle institutionerne.

TABEL B 1

Antal institutioner fordelt på institutionsgrupper og geografiske områder

Geografisk område	Højere læreanstalter	Teknika	Seminarier	Andre institutioner	I alt
Københavnsområdet	11	1	6	34	52
Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm	–	2	3	19	24
Fyn	1	1	3	16	21
Nordjylland	1	1	3	12	17
Vestjylland	–	–	5	17	22
Sydjylland	–	1	2	6	9
Aarhus	3	1	2	14	20
Østjylland i øvrigt	–	1	5	16	22
Færøerne	–	–	1	1	2
I alt	16	8	30	135	189

Anm.:
Tabellen omfatter kun de institutioner, der havde dagstuderende i efteråret 1964.

Med hensyn til geografisk placering er »andre institutioner« også en broget gruppe. Yderpunkterne repræsenteres på den ene side af uddannelser, hvortil der kun er knyttet en enkelt eller to institutioner, f. eks. skovfogeduddannelsen, på den anden side af uddannelser, hvor institutionerne er jævnt fordelt over hele landet, f. eks. handelsuddannelser.

2. *Det totale antal studerende*

I Uddannelsesundersøgelsen 1964 har man søgt at opgøre, hvor mange studerende der var registreret ved de forskellige institutioner i efteråret 1964. Det er foregået på den måde, at man har bedt samtlige institutioner – undtagen nogle af de højere læreanstalter – om at oplyse, hvor mange dagstuderende, de havde pr. 1. september 1964.

Ved disse højere læreanstalter, som har ca. halvdelen af de studerende, påbegyndes undervisningen først i begyndelsen af september; ved kunstakademiet endog først i begyndelsen af oktober. Registreringen af de studerende og ajourføringen af kartotekerne bliver derfor først tilendebragt i løbet af september eller oktober.

For disse institutioner har man derfor set sig nødsaget til at fastsætte tællingstidspunktet til undervisningens påbegyndelse i efteråret 1964 i overensstemmelse med, hvordan slutdato for registrering af de studerende fastsættes ved de enkelte institutioner.

For at få afsluttet postspørgeundersøgelsen i efteråret var det imidlertid nødvendigt inden den 1. november at stoppe registreringen af personer, der skulle medtages i undersøgelsen. Inden for andre uddannelser (teknika)

TABEL B 2

Antal registrerede studerende fordelt på institutionsgrupper og geografiske områder

Geografisk område	Højere læreanstalter	Teknika	Seminarier	Andre institutioner	I alt
Københavnsområdet	22511	1178	2427	4758	30874
Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm	–	253	1353	943	2549
Fyn	77	1270	695	1088	3130
Nordjylland	54	442	1443	743	2682
Vestjylland	–	–	2057	844	2901
Sydjylland	–	118	533	374	1025
Aarhus	5463	654	911	1439	8467
Østjylland i øvrigt	–	307	1772	1226	3305
Færøerne	–	–	75	37	112
I alt	28105	4222	11266	11452	55045

er man nemlig i den situation, at undervisningen for nye hold påbegyndes den 1. november, medens de ældste hold går til eksamen i oktober. Derved kommer totaltællingen af de registrerede studerende til at omfatte en forskellig studiemæssig placering af de studerende ved forskellige institutioner, samtidig med at man har måttet opgive at henføre tællingen til en bestemt dato, men dette er næppe af større betydning.

Resultatet af totaltællingen er vist i tabel B 2. Der er i alt registreret 55.045 studerende i hele landet, hvoraf de højere læreanstalter omfatter 51 pct. – her er det især de to universiteter, der tæller. Teknika har 8 pct. af de studerende. Disse er uensartet fordelt på de enkelte teknika, hvilket bl. a. hænger sammen med, at nogle af teknika er nyoprettede og derfor endnu ikke fuldt udbyggede. Seminarierne repræsenterer 20 pct. af de studerende, mens »andre institutioner«, der som nævnt omfatter 71 pct. af institutionerne, tegner sig for 21 pct. af de studerende. I denne gruppe er der mange uddannelser med få studerende. Den mindste institution har kun fire studerende, og en hel del institutioner har under 50. Dette gælder f. eks. for uddannelserne til tekniske assistenter, laboranter m. v.

Geografisk set er der et tyngdepunkt i København, som har 30.874 studerende eller 56 pct. af alle studerende. Heraf repræsenterer Københavns Universitet alene knap halvdelen, 14.463. De mange studerende ved Århus Universitet medfører, at også denne by rummer relativt mange af de studerende, i alt 8.467 eller 15 pct. af alle.

Delt op på landsdele og undtaget Århus og København fordeler de studerende sig jævnt. Hver landsdel har 5–6 pct., dog har Sydjylland kun 2 pct., og Færøerne repræsenterer med sine 112 studerende ikke engang 1 pct.

TABEL B 3

De registrerede studerende inden for institutionsgrupper fordelt på køn

Institutionsgruppe	Mænd	Kvinder	I alt	Antal stud.
	%	%	%	
Højere læreanstalter	69	31	100	28105
Teknika	100	0	100	4222
Seminarier	46	54	100	11266
Andre institutioner	47	53	100	11452
I alt	62	38	100	55045

Oplysninger om fordelingen på køn blev også angivet af de enkelte institutioner. Der er betydeligt flere mænd end kvinder, der studerer jvf. tabel B 3.

Der er dog stor forskel på de enkelte institutionsgrupper. De højere læreanstalter og – især – teknika har overtal af mænd. Ved teknika findes der i alt kun 5 kvindelige studerende. Derimod har seminarier og »andre institutioner« et overtal af kvinder.

For de højere læreanstalters vedkommende gælder det dog, at de mandlige studerendes overtal er blevet reduceret en del gennem årene. I 1936 var således kun 17 pct. af de studerende kvinder, i 1958 var tallet 26 pct., og i 1964 er tallet nået op til 31 pct., en stigning på knap 20 pct. på 6 år.

3. De »aktive« studerende

Af de indregistrerede studerende har man ved bearbejdelsen udelukket personer, der viste sig at være udlændinge, der var indkaldt til militærtjeneste, eller som, uanset tilmeldingen, ikke havde påbegyndt eller opgivet studierne på spørgetidspunktet. Desuden har man udelukket personer, der kun studerer »con amore«, dvs. personer, der klart har angivet, at de til dels følger undervisningen, men ikke har til hensigt at tage afsluttende eksamen.

Ved postspørgeundersøgelsen har man modtaget 151 skemaer med oplysninger af ovenstående art. Disse skemaer repræsenterer godt 1500 studerende. Man har skønnet, at usikkerheden ved registreringens pålidelighed var så stor, at man ikke kunne tillade sig at reducere antallet af »aktive« studerende med mere end disse godt 1500 studerende, således at antallet af »aktive« studerende i efteråret 1964 er sat til ca. 53.500. En del af de for sent tilmeldte studerende er ikke kommet med i undersøgelsen, fordi registreringen simpelthen ikke var foretaget på undersøgelsestidspunktet. Dette er kun af betydning ved de højere læreanstalter, men det er også den eneste institutionsgruppe, hvor bortfaldet er af nogen betydning, og som

derfor kunne tænkes at omfatte en del »inaktive« studerende. Man har således antaget, at antallet af ikke registrerede »aktive« studerende ved de højere lærcanstalter var af samme størrelsesorden som antallet af »inaktive« studerende i bortfaldet.

Man har desuden ved spørgsmål i spørgeskemaet søgt at få klarhed over omfanget af dobbeltregistreringer. Dette forhold viste sig at være af forholdsvis ringe betydning, idet godt 300 personer har været registreret ved to institutioner, således at de i totaltællingen optræder som ca. 600 studerende. I spørgeskemaet har man fået disse personer til at oplyse, hvilken uddannelse de betragtede som hoveduddannelsen. Man har korrigeret disse dobbeltregistreringer ved at fordele skemaerne efter de anførte hoveduddannelser og reducere antallet af »aktive« studerende med 300 til 53.200, idet man har set bort fra en subtil sondring mellem antal studerende og antal personer. Det er f. eks. betragtet som uvæsentligt blandt de universitetsstuderende at omtale et mindre antal lærerstuderende, der udover seminariet er tilmeldt et universitet.

Undersøgelsen omfatter således 53.200 »aktive« studerende, der i alle opdelinger, efter institutioner, er fordelt efter deres hoveduddannelse. Det er disse personer, der omtales i det følgende.

a. Forudgående skoleuddannelse

På grundlag af oplysningerne fra postspørgeskemaet er de studerendes forudgående skoleuddannelse vist i tabel B 4. For de højere læreanstalter er studentereksamen som ventet den dominerende eksamen. Af mændene har 91 pct. denne eksamen, mens det er tilfældet for 98 pct. af kvinderne. De resterende henholdsvis 9 pct. og 2 pct. dækkes af studerende, der enten har gået eller går på et forberedelseskursus som supplement til en skole-

TABEL B 4

De studerendes forudgående (skole)uddannelse fordelt på institutionsgruppe og kon

Skoleuddannelse	Højere læreanstalter		Teknika	Seminarier		Andre institutioner	
	M %	K %	M %	M %	K %	M %	K %
Folkeskolen	1	–	16	13	8	32	24
Mellemskoleeksamen	1	–	12	2	2	13	5
Realeksamen m. v.	7	2	70	61	58	51	55
Studentereksamen	91	98	2	24	32	4	16
I alt i %	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	1736	738	399	517	586	455	569
Antal studerende ca.	18700	8000	4200	5100	6100	5100	6000

uddannelse, der ikke giver adgang til den højere læreanstalt, de ønsker at blive optaget på. Ved de andre institutionsgrupper er realeksamen den hyppigst forekommende eksamen. Dog er der relativt mange studenter blandt seminaristerne, 24 pct. af de mandlige og 32 pct. af de kvindelige lærerstuderende har således bestået studentereksamen. Det er værd at lægge mærke til, at der inden for »andre institutioner« findes 32 pct. mænd og 24 pct. kvinder, der er påbegyndt en videreuddannelse med folkeskolen som baggrund. Disse findes antagelig først og fremmest inden for søfarts- og mellemtekniske uddannelser. Det er endvidere et karakteristisk træk inden for alle institutionsgrupper, at der er relativt flere mænd end kvinder, der har folkeskolen som skolemæssig baggrund, og relativt flere kvinder, der har studentereksamen.

b. Studiets påbegyndelsestidspunkt

I tabel B 5 er vist, hvornår de studerende er begyndt på deres nuværende uddannelse. Denne tabel afspejler to forhold, dels forskellene i studietidslængden mellem de forskellige institutionsområder, dels stigningen i antallet af studerende. De længste uddannelser findes inden for de højere læreanstalter. Her er der hele 16 pct. af de mandlige studerende, der har påbegyndt deres uddannelse i 1959 eller før. Det samme er tilfældet for 9 pct. af de kvindelige studerende ved de højere læreanstalter. Dog vælger mange kvinder kortere uddannelser – i alt 41 pct. har påbegyndt deres uddannelse i 1964. Det er korrespondentstudiet, der her betyder noget.

Teknikum uddannelserne er 3-årige uddannelser – eventuelt lidt længere, hvis man skal igennem aspirantklassen. Tallene for teknika ligger her

TABEL B 5

Studiepåbegyndelsestidspunkt for mandlige og kvindelige studerende ved forskellige uddannelsesområder

Studiepåbegyndelsestidspunkt	Højere læreanstalter		Teknika	Seminarier		Andre institutioner	
	M %	K %	M %	M %	K %	M %	K %
1964	29	41	22	30	32	57	62
1963	20	22	31	21	27	26	25
1962	15	11	23	23	22	10	8
1961	11	10	18	12	12	3	4
1960	9	7	4	12	6	2	1
Før 1960	16	9	2	2	1	2	–
I alt %	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	1725	736	399	515	587	474	573
Antal studerende	18700	8000	4200	5100	6100	5100	6000

hovedsageligt over fire år i stedet for som ventet tre. Dette hænger sammen med, at studiet kan påbegyndes både i maj og november inden for samme år, afhængig af hvilket teknikum og hvilken studieretning, det drejer sig om.

Seminarieuddannelsen er for studenter hyppigst en tre-årig uddannelse – for andre en fem-årig. Af de sidstnævnte er der enkelte, der springer præparandklassen over, og disse kan altså gennemføre uddannelsen på fire år. Tallene i tabel B 5 viser disse forhold ret klart – de fleste har påbegyndt studiet i årene 1960–64.

Uddannelserne inden for »andre institutioner« er mere differentierede. Dog er det meget karakteristisk, at relativt mange har påbegyndt studiet i 1964 – det drejer sig her om 57 pct. af mændene og 62 pct. af kvinderne. Det er således de korte uddannelser, der dominerer her.

Endvidere giver tabellen et vist indtryk af den stigning, der i de senere år har fundet sted i antallet af studerende. Dette ses i tabellen ved, at tallene for de sidste par år gennemgående er højere end for de øvrige år. Forholdet illustreres bedst ved de højere læreanstalter, hvor de lange uddannelser findes.

c. Alder

De studerendes aldersfordeling er primært afhængig af tre faktorer: studietidens længde, alderen ved påbegyndelsestidspunktet samt størrelsen af nettotilgangen af de studerende i de enkelte år. Om sidstnævnte faktor gælder det, at den kun har betydning, såfremt den ikke er konstant. På grund af ovenstående forhold må man forvente forskelle i aldersfordelingen mellem

TABEL B 6

Aldersfordeling for mandlige og kvindelige studerende fordelt på institutionsgrupper

Alder pr. 1/1 1965 år	Højere læreanstalter		Teknika	Seminarier		Andre institutioner	
	M %	K %	M %	M %	K %	M %	K %
Under 20	12	18	1	20	25	23	37
20–21	31	36	16	30	43	25	32
22–24	33	30	59	31	25	32	19
25–29	19	10	20	14	4	15	7
30–34	3	3	3	3	1	3	2
35 og derover	2	3	1	2	2	2	3
I alt %	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	1698	736	396	510	585	471	576
Antal studerende	18700	8000	4200	5100	6100	5100	6000

de fire institutionsgrupper. Ydermere kan ventes en forskel mellem mænd og kvinder. Mændenes alder ved studiets påbegyndelse kan – især inden for de højere læreanstalter – tænkes at være højere end kvindernes, måske på grund af militærtjeneste. Disse forskelle fremgår af tabel B 6, der viser de studerendes aldersfordeling inden for de forskellige institutionsgrupper for mandlige og kvindelige studerende.

Studerende ved teknika er gennemsnitlig de ældste. De fleste af disse studerende har realeksamen, og dertil skal lægges fire års håndværksmæssig læretid, før de kommer på teknikum. Derfor finder man størstedelen (59 pct.) af dem i aldersgruppen 22–24 år. Studerende ved de højere læreanstalter er gennemsnitligt de næstældste. Her er det især studietidens længde, der spiller ind. Yngst er studerende ved »andre institutioner«. Det skyldes dels, at der findes relativt mange kortvarige uddannelser, og dels at de studerendes alder, når de påbegynder deres studium, er relativ lav. Dette gælder især for handelsuddannelserne og de mellemtekniske uddannelser. For alle grupper gælder det, at kvinderne gennemsnitligt er yngre end mændene.

Kun for de højere læreanstalters vedkommende er det muligt at konstatere, om de studerende på grund af større nettotilgang i de sidste år har fået en anden aldersfordeling. Ved Studenterundersøgelsen i 1959 var 73 pct. af mændene og 76 pct. af kvinderne under 25 år. I 1964 er procenttallene henholdsvis 76 pct. og 84 pct. for studerende under 25 år ved højere læreanstalter.

Imidlertid er det ikke helt de samme grupper, der indgår i de to undersøgelser. Den gruppe af studerende, der er medtaget under højere læreanstalter, og som ikke var med i Studenterundersøgelsen 1959, er skønnet at omfatte ca. 1900 studerende. Det er givet, at disse 1900 studerende

TABEL B 7

Aldersfordeling for mandlige studerende ved Københavns universitet 1934, 1947, 1959 og 1964

Alder år	1934 %	1947 %	1959 %	1964 %
Under 20	8	4	12	12
20–24	64	58	55	60
25–29	22	29	22	21
30–34	4	6	7	4
35 og derover	2	3	4	3
I alt i %	100	100	100	100
Antal oplysninger	3622	3321	1321	755
Antal studerende ca.	3819	3980	3730	8300

i større omfang end andre studerende ved højere læreanstalter er under 25 år. Men dette kan næppe anfægte antagelsen af en forskydning mod yngre studerende ved læreanstalter, selvom denne forskydning ikke er særlig væsentlig for mændenes vedkommende.

Det er endvidere, for mandlige studerende ved Københavns universitet, muligt at foretage sammenligninger med endnu tidligere undersøgelser, nemlig undersøgelserne i 1934 og 1947 (3). Disse undersøgelser har imidlertid ikke medtaget de nytilmeldte studerende, hvorfor sammenligninger med 1959 og 1964 må tages med et vist forbehold.

I tabel B 7 er beregnet aldersfordelingen for mandlige studerende ved Københavns Universitet i 1934, 1947, 1959 og 1964. I 1964 findes fremdeles de fleste studerende i aldersgruppen 20–24 år, men den større nettotilgang har bevirket en stigning på ca. 9 pct. i denne gruppes andel siden 1959.

C. DE STUDERENDES ÆGTESKABELIGE STILLING

KIRSTEN THOMSEN

De ugifte studerende udgør langt den største del af de studerende. I den følgende tabel C 1 har man for hver institutionsgruppe opdelt de studerende efter køn og ægteskabelig stilling, og denne sidste er endvidere opdelt i de gifte studerende, der har en uddannelsessøgende ægtefælle (gift med stud.) og dem, hvis ægtefælle ikke studerer (gift med ikke stud.).

TABEL C 1

Ægteskabelig stilling for mandlige og kvindelige studerende ved de forskellige institutionsgrupper

Ægteskabelig stilling	Højere læreanstalter		Tekniska	Seminarier		Andre institutioner		Alle studerende		
	M %	K %	M %	M %	K %	M %	K %	M %	K %	I alt %
Ugift	81	81	71	79	84	77	90	78	85	81
Gift m. stud. ..	6	11	3	6	7	3	3	6	7	6
Gift m. ikke stud. ...	12	6	25	15	8	19	5	15	7	12
Forhen gift ...	1	2	1	0	1	1	2	1	1	1
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal opl.	1725	737	401	515	582	469	554	3110	1873	4983
Uoplyst	4	6	1	4	7	10	25	19	38	57
Antal skemaer .	1729	743	402	519	589	479	579	3129	1911	5040
Antal stud. ...	18700	8000	4200	5100	6100	5100	6000	33100	20100	53200

Det fremgår heraf, at 81 pct. af alle studerende er ugifte, 18 pct. er gifte og knapt 1 pct. er forhen gifte. Fordelingen efter ægteskabelig stilling er meget ens ved de forskellige institutionsgrupper. Der er flere gifte mænd end gifte kvinder ved seminarier og andre undervisningsinstitutioner, hvorimod der ikke er en sådan forskel for de højere læreanstalters vedkommende. De studerende ved teknika, der som nævnt næsten udelukkende er mænd, er gifte for mere end en fjerdedels vedkommende.

Ægtepar, hvor både manden og kvinden studerer, forekommer lige hyppigt for mænds og kvinders vedkommende. Derimod er der forholdsvis flere mænd end kvinder blandt de studerende, der er gift med ikke studerende. Og der er en lille forholdsmæssig overvægt af kvinder blandt de forhen gifte, formentlig fordi et opløst ægteskab kan motivere til at påbegynde eventuelt genoptage et studium lidt hyppigere for kvindens end for mandens vedkommende.

I alt har 47 studerende oplyst, at de er separeret eller tidligere har været gift. Af disse forhen gifte er 30 kvinder og på dette grundlag har man skønnet at ca. 200 mandlige og ca. 300 kvindelige studerende er forhen gifte.

1. Ægteskabelig stilling, køn og alder ved forskellige institutioner.

For befolkningen som helhed gælder det, at jo ældre en person er, jo større er sandsynligheden for, at vedkommende er gift. Endvidere gælder det, at kvinderne gennemsnitlig er yngre end mændene ved ægteskabets indgåelse, således at man får højere procent gifte kvinder end mænd inden for de yngre aldersklasser. Stort set gør de samme forhold sig gældende for de studerende. Dog er der én væsentlig forskel, idet der er tale om en niveauforskydning. De studerende er ikke så hyppigt gift (herunder forhen gift) som befolkningen som helhed i de tilsvarende aldersklasser.

TABEL C 2

Mandlige og kvindelige gifte (herunder forhen gifte) studerende i procent af samtlige studerende inden for de enkelte aldersklasser fordelt på institutionsgrupper

Alder år	Højere læreanstalter		Teknika	Seminarier		Andre institutioner		Hele befolkningen[1])	
	M	K	M	M	K	M	K	M	K
Under 20	0	2	0	1	3	1	0	1	6
20–21	3	5	9	5	15	3	3	10	38
22–24	19	24	26	25	22	31	16	37	68
25 og derover	50	59	51	65	59	58	45	77[2])	89[2])

Kilde:
[1]) Befolkningens bevægelser 1963, Det stat. Departement, København 1965.
[2]) Tallene dækker de 25–34 årige.

For alle institutionsgrupper gælder det for både mænd og kvinder, at stigende alder medfører stigende ægteskabsfrekvens. For de højere læreanstalter er kvinderne endvidere hyppigere gift end mændene inden for alle aldersklasser. De kvindelige studerende ved seminarierne er derimod kun hyppigere gift til og med 21 års-alderen. Det er imidlertid svært at finde en rimelig forklaring på, at mændene i de øvrige aldersklasser er hyppigere gift end kvinderne, men det er næppe af større betydning, fordi disse studerende udgør en temmelig lille andel af samtlige studerende.

Samme betragtning må anlægges på de forskelle, man finder mellem mænd og kvinder inden for gruppen »andre uddannelsesinstitutioner«.

Det fremgik af tabel C 1, at uden for de højere læreanstalter er der forholdsvis flere gifte blandt de mandlige studerende end blandt de kvindelige. Dette kan illustreres tydeligere ved at se på de kønsproportioner for henholdsvis ugifte og gifte der er anført i følgende.

Det er overalt kønsproportionen for de ugifte, der dominerer den samlede kønsproportion. Ved seminarier og »andre institutioner«, hvor der er flest kvinder, er det mændene, der dominerer blandt de gifte. Tallene for »andre institutioner« indeholder formentlig tillige en aldersvariation mellem uddannelser, der er typiske for mænd, og uddannelser, der er typiske for kvinder, og fortolkningen kan derfor blive noget kompliceret. Men ved fol-

TABEL C 3

De studerende ved forskellige institutionsgrupper fordelt på køn og ægteskabelig stilling

Institutionsgruppe	Ægteskabelig stilling	Køn		I alt %
		Mænd %	Kvinder %	
Højere læreanstalter	Ugifte	70	30	100
	Gifte	72	28	100
	I alt	70	30	100
Seminarier	Ugifte	46	54	100
	Gifte	55	45	100
	I alt	46	54	100
Andre institutioner	Ugifte	42	58	100
	Gifte	70	30	100
	I alt	46	54	100
Alle institutioner (incl. teknika)	Ugifte	61	39	100
	Gifte	71	29	100
	I alt	62	38	100

Anm.:
Uoverensstemmelse mellem denne tabel og tabel B 3 over de indregistrerede studerende skyldes forskellig reduktion på grund af bortfaldet.

keseminarierne kan der næppe være tvivl om, at de traditionelle kønsroller i ægteskabet slår igennem på en sådan måde, at der er større chance for, at en gift mand kan påbegynde eller forblive i lærerstudiet end en gift kvinde.

2. *De gifte studerende*

På grundlag af 897 besvarelser fra gifte studerende har man skønnet, at ca. 9500 studerende var gifte i efteråret 1964. Det drejer sig om ca. 6700 mænd og ca. 2800 kvinder.

Det er ret naturligt, at en del af disse er gift med andre studerende. Det gælder halvdelen af de gifte kvindelige og en fjerdedel af de gifte mandlige studerende. Dette giver imidlertid et tællingsproblem, fordi de andre studerende, som de udtagne studerende er gift med ofte er omfattet af undersøgelsen, men blot ikke udtaget. I alt har man skønnet, at undersøgelsen omfatter ca. 1300 mænd og kvinder, der er gift med hinanden, således at de ca. 9500 studerende kommer fra ca. 8200 ægtepar, jfr. side 277.

I studiemæssige relationer er det helt klart antallet af studerende, der er tællings- og analyseenhed, og at materialet repræsenterer 10 pct. af de studerende. Men ser man på de studerendes sociale (herunder familiemæssige) og økonomiske forhold, har man i materialet en overrepræsentation af disse ca. 1300 ægtepar, der består af to studerende ved de undersøgte uddannelsesinstitutioner, fordi både ægtemanden og hustruen er blevet udtaget med 10 pct. sandsynlighed. Man må derfor ofte opdele materialet, når man vil beskrive sociale og økonomiske forhold.

I det følgende har man i afsnit a og b betragtet det som en egenskab ved visse studerende, at de er gift, medens man i afsnit c. og d. i højere grad har set på den familiemæssige situation i ægteskaber, hvor den ene eller begge ægtefæller studerer.

a. Udviklingen i ægteskabshyppigheden

Da Uddannelsesundersøgelsen 1964 omhandler studerende ved langt flere uddannelsesinstitutioner end ved nogen tidligere studenterundersøgelse er det kun muligt at sige noget om udviklingen i ægteskabshyppigheden indtil 1964 for en del af 1964-undersøgelsens population.

I 1947 (3), fandt man, at 16 pct. af mændene og 16 pct. af kvinderne var gifte eller forhen gifte. Under hensyntagen til aldersfordelingen i 1947 beregnede man i 1959 det relative antal gifte og forhen gifte mandlige og kvindelige studerende til henholdsvis 24 pct. og 23 pct. (de faktiske tal var 19 pct. og 17 pct.). Det vil sige, at der i årene 1947 til 1959 var sket en meget kraftig stigning i ægteskabshyppigheden både blandt mandlige og kvindelige studerende. Samtidig var de undersøgte studenter blevet væsent-

ligt yngre, fordi man i 1959 medtog 1. års studerende. De var ikke med i 1949.

I nedenstående tabel C 4 er tallene ført à jour. Tallet for 1964 vedrører kun de uddannelsesinstitutioner, som også var med i 1949- og 1959-undersøgelserne, dvs. studerende ved universiteterne og de højere læreanstalter.

TABEL C 4

Mandlige og kvindelige gifte (herunder forhen gifte) studerende ved de højere læreanstalter i procent af mandlige studerende inden for de enkelte aldersklasser i 1947, 1959 og 1964

Alder år	Mænd			Kvinder		
	1947	1959	1964	1947	1959	1964
Under 20	–	0	1	–	3	2
20–24	6	11	11	10	11	14
25–29	32	44	44	32	46	57
30–34	63	78	60	30	69	70
Samtlige aldersklasser	16	19	19	16	17	19
Standardberegning efter aldersfordeling i 1947	16	24	..	16	23	..
Standardberegning efter aldersfordeling i 1959	..	19	20	..	17	22

For mændenes vedkommende viser det sig, at ægteskabshyppigheden i aldersklasserne 20–24 år og 25–29 år er den samme i 1964 som i 1959. Da hovedparten ca. 84 pct. af de gifte mænd befinder sig i disse aldersklasser bliver procenten også den samme for alle aldersklasser under et. Også standardberegningen giver stort set samme resultat. Stigningen på 1 pct. skyldes den i afsnit B nævnte svage forskydning mod yngre aldersklasser.

For kvindernes vedkommende er der derimod en sådan stigning i andelen af gifte indenfor de vigtigste aldersklasser (20–24 år og 25–29 år), at ægteskabshyppigheden ville være steget med ca. 30 pct., fra 17 pct. til 22 pct., hvis de gifte kvindelige studerendes aldersfordeling havde været den samme i 1964, som den var i 1959.

Imidlertid er den aktuelle stigning mindre end stigningen i følge denne standardberegning. For samtlige aldersklasser er andelen af gifte kvinder kun steget fra 17 pct. til 19 pct., fordi der samtidigt er kommet flere kvinder i de yngre aldersklasser.

b. Ægteskabernes varighed

Oplysninger om ægteskabernes varighed er temmelig mangelfulde, men på grundlag af oplysninger fra 740 af 897 gifte studerende kan man be-

regne, at ca. 1/6 af gifte studerende har været gift i over fem år og vel ofte er påbegyndt studiet efter ægteskabets indgåelse. De resterende 5/6 har gennemsnitligt været gift i 1 2/3 år. Ca. 1/3 af alle gifte studerende den 1/1-1965 er blevet gift i løbet af 1964 og ca. 1/4 har været gift mellem 1 og 2 år. Dette tyder på, at en stor del og mindst halvdelen af de gifte studerende er blevet gift under studiet.

c. Gifte med studerende

En del af de studerende er gifte med andre studerende. I den følgende tabel har man givet en oversigt over de gifte studerendes besvarelse af spørgsmålet om, hvorvidt ægtefællen var under uddannelse i efteråret 1964.

TABEL C 5

Besvarelse for gifte studerende fordelt efter køn og ægtefællens tilmelding til uddannelse i efteråret 1964

Ægtefællens uddannelsesområde	Mænd	Kvinder	I alt
Ingen uddannelse	474	121	595
Tilmeldt en institution inden for Uddannelsesfonden (§ 1, stk. 1)	131	119	250
Tilmeldt en institution uden for Uddannelsesfonden (§ 1, stk. 1)	35	17	52
I alt	640	257	897

595 studerende har oplyst, at deres ægtefælle ikke er under uddannelse.

250 studerende har meddelt, at deres ægtefælle ligesom de selv er tilmeldt en institution inden for undersøgelsens område. Af samtlige studerende er der naturligvis præcis det samme antal kvinder som mænd i denne gruppe af samgifte studerende. Det ligger inden for stikprøveusikkerheden, at antallet af mænd, der har besvaret spørgsmålet positivt er 12 personer flere end antallet af kvinder, selvom forskellen, måske også skyldes et særligt bortfald fra de ca. 13 ægtepar, hvor begge ægtefæller er anmodet om at deltage i undersøgelsen, og hvor måske kun den ene (manden) har svaret.

Endelig har 52 studerende meddelt, at deres ægtefælle følger kursus til studentereksamen, er lærling eller lignende. I denne gruppe er medtaget enkelte, hvis ægtefæller følger større korrespondancekurser som f. eks. hærens brevskole. Det er sandsynligt, at ægtefællerne til enkelte studerende i gruppen »ingen ægtefælleuddannelse« også er tilmeldt en tilsvarende kortere eller mindre belastende uddannelse, og det afgørende kriterium for inddelingen er derfor blevet, om den studerende har ment, at ægtefællens

uddannelse skulle anføres. Imidlertid er der næppe sket større fejl ved dette, fordi man må antage, at gruppen er af den forholdsvis ringe størrelse, som besvarelserne viser.

Det viser sig forøvrigt, at de to grupper af gifte studerende, hvis ægtefæller er tilmeldt en uddannelse enten inden for eller uden for denne undersøgelses område, har så mange fælles kendestegn, at man ofte kan behandle dem som én gruppe, når man vil beskrive deres forhold som studerende betragtet uden hensyn til spørgsmålet om indbyrdes giftemål.

På grundlag af besvarelserne i tabel C 5 har man, under hensyntagen til det almindelige bortfald, i tabel C 6 opstillet et skøn over, hvordan de gifte studerende fordeler sig på køn og den uddannelse, ægtefællen er tilmeldt.

TABEL C 6

Beregnet antal gifte studerende fordelt efter køn og ægtefællens tilmelding til uddannelse i efteråret 1964

Ægtefællernes uddannelsesområde	Mænd	Kvinder	Antal stud.	Antal ægtep.
Ingen uddannelse	5000	1300	6300	6300
Tilmeldt en institution inden for Uddannelsesfonden (§ 1, stk. 1)	1300	1300	2600	1300
Tilmeldt en institution uden for Uddannelsesfonden (§ 1, sk. 1)	400	200	600	600
I alt	6700	2800	9500	8200

Af tabellen fremgår, at det er ægtemanden, der er den studerende i knapt 80 pct. af de ca. 6.300 ægteskaber, hvor kun den ene ægtefælle studerer. Den skævhed i kønsfordelingen for gifte studerende set i forhold til ugifte studerende, der er omtalt i kommentaren til tabel C 3, bliver således forstærket, når man udelukkende ser på denne type ægteskaber, idet tabel C 3 viser, at 71 pct. af samtlige gifte er mænd. Dette forhold er talmæssigt en direkte følge af de forholdsvis mange indbyrdes ægteskaber. Men det er vel netop kønsproportionen i de ægteskaber, hvor kun den ene ægtefælle studerer, der er rimeligst at sammenligne med kønsproportionen for ugifte (mænd: 61 pct. – kvinder: 39 pct.), hvis man vil vise, at ægteskab er en større hindring for en kvindes videregående udannelse end for en mands. Og en sådan antagelse synes tallene at bekræfte. Ganske vist spiller det ind, at kvinder oftere end mænd vælger en kortere uddannelse og (derfor) er yngre og sjældnere gift i studietiden. Men dette er vel blot en anden følge af samme årsag, der som anført i foranstående punkt 1 kan tænkes at være den traditionsbundne forestilling om kvindens rolle i ægteskabet. En forestilling der jo også (og i nogle tilfælde måske netop) be-

tyder noget for uddannelsesvalget, før tanken om giftemål er blevet til en konkret og aktuel mulighed.

Den almindelige tendens til at kvinderne ofte følger kortere uddannelser end mændene, gør sig også gældende blandt de samgifte studerende, som undersøgelsen omfatter, selvom størsteparten af de samgifte ret naturligt er gift med en ægtefælle, der studerer inden for samme institutionsgruppe. Dette fremgår af følgende tabel C 7, hvori de 1300 ægtepar, der består af 2600 samgifte studerende er fordelt efter henholdsvis ægtemandens og hustruens institutionsgruppe.

TABEL C 7

Beregnet antal ægtepar, hvor begge ægtefæller studerer inden for uddannelsesfondens område, fordelt på henholdsvis mandens og hustruens institutionsgruppe

Mandens institutionsgruppe	Hustruens institutionsgruppe				
	Højere læreanstalter	Seminarier	Andre institutioner	Total antal	Pct.
Højere læreanstalter	700	90	110	900	70
Seminarier	10	250	20	280	21
Andre institutioner	10	30	30	70	5
I alt	720	370	160	1250	
Teknika	20	15	15	50	4
Total antal	740	385	175	1300	
Total i pct.	37	30	13		100

Tabellen er opstillet ved at fordele oplysningerne om de 1250 ægteskaber fra såvel mandlige som kvindelige studerende på en sådan måde, at hver rubrik indeholder en sum af mændenes og kvindernes oplysninger. I de tilfælde hvor der er uoverensstemmelse (ikke lige mange mænd og kvinder) bliver gennemsnittet således brugt som beregningsgrundlag. Derefter er tallene opregnet til et skøn over det samlede antal ægteskaber mellem to studerende inden for Uddannelsesfondens område.

Når tabellen læses oppe fra og ned, angiver den, hvorledes mændene til de kvindelige studerende inden for forskellige institutionsgrupper fordeler sig på institutionsgrupperne. Læses tabellen fra højre mod venstre, viser den, hvorledes hustruerne til de mandlige studerende inden for de forskellige institutionsgrupper fordeler sig på deres institutionsgrupper. Teknika er isoleret i tabellen, fordi det praktisk taget udelukkende er en mandsuddannelse.

Da en karakteristisk forskel mellem institutionsgrupperne netop er ud-

dannelsestidens længde, og da det af totaltallene fremgår, at 70 pct. af kvinderne er gift med mænd, der læser ved universiteter eller højere læreanstalter, medens kun 57 pct. af mændene er gift med kvinder, der læser ved disse institutioner, må man som nævnt konkludere, at der også i denne gruppe er en tendens til, at kvinderne oftere end mændene følger kortere uddannelser. Denne tendens er dog ikke særligt udpræget, fordi de ægtepar, hvor begge ægtefæller studerer inden for samme institutionsgruppe, udgør i alt 980 ægtepar eller 75 pct. af samtlige ægtepar i gruppen.

Udover den helt lige kønsproportion, der pr. definition fremtræder som et særligt kendetegn for de samgifte studerende, er hele gruppen af gifte studerende, der er gift med en uddannelsessøgende, også karakteriseret ved lav alder. Dette fremgår af tabel C 8.

TABEL C 8

Aldersfordelingen for gifte studerende, hvis ægtefælle henholdsvis er og ikke er under uddannelse

Alder pr. 1/1 1965 år	Ægtefælle	
	tilmeldt uddannelse %	ikke tilmeldt uddannelse %
Under 20	2	1
20–24	65	40
25–29	26	40
30–34	5	10
35 og derover	2	9
I alt	100	100
Antal oplysninger	300	592
Uoplyst	2	3
Antal skemaer	302	595
Antal studerende ca.	3200	6300

67 pct. af de gifte studerende, hvis ægtefæller er under uddannelse, er under 25 år, medens kun 41 pct. af de øvrige gifte studerende er under denne alder.

d. De studerende med børn

Af tabel C 9 fremgår det, at lidt under halvdelen af samtlige gifte studerende havde 1 eller flere børn.

Specificerer man fordelingerne på institutionsgrupper ser man, at universiteterne og de højere læreanstalter samt seminarierne svarer nogenlunde til gennemsnittet for samtlige studerende. Ved teknika er der lidt færre (40 pct.) af de gifte mænd, der har børn. Ved andre uddannelsesinstitu-

TABEL C 9

De gifte studerende fordelt på køn og antal børn

Antal børn pr. 1/10 1964	Mænd %	Kvinder %	I alt %
Ingen	54	61	56
1 barn	33	25	31
2 børn	9	10	9
3 eller flere børn	4	4	4
I alt	100	100	100
Antal oplysninger	640	257	897
Antal studerende ca.	6700	2800	9500

tioner ser det ud til både for de gifte mænds og de gifte kvinders vedkommende, at forholdsvis flere (i alt 52 pct.) har 1 eller flere børn.

Blandt samtlige mandlige gifte studerende er ægteskaber med børn hyppigere end blandt kvindelige studerende. 46 pct. af de gifte mænd havde børn mod 39 pct. af de gifte kvinder.

Ser man imidlertid på børnetallet i familiemæssig betydning, viser det sig, at i de ægteskaber, hvor ægtefællen ikke er under uddannelse, er der børn i præcis halvdelen, og der er kun en ubetydelig forskel på de ægteskaber, hvor manden studerer (49 pct. med børn), og de ægteskaber, hvor kvinden studerer (51 pct. med børn). Grunden er, at der i de ægteskaber, hvor begge ægtefæller studerer, kun er børn i en trediedel. Forklaringen på den store stigning for kvindernes vedkommende i andelen af ægteskaber med børn (fra 39 pct. til 51 pct.; mændene fra 46 pct. til 49 pct.) ligger i, at de forholdsvis børnefattige ægteskaber, hvor begge ægtefæller studerer, forekommer dobbelt så hyppigt hos gifte, kvindelige studerende som hos mændene.

Forsøger man at skønne over, hvor mange børn der er hos de ca. 2600 samgifte studerende bliver det kun godt 500 børn, medens de øvrige gifte studerende har knapt 5000 børn tilsammen.

For fuldstændighedens skyld tilføjes, at blandt ugifte har kun ca. 1 pct. børn. Der er en svag tendens, specielt ved andre uddannelsesinstitutioner til, at flere ugifte kvinder har børn sammenlignet med ugifte mænd. Det betyder, at der hos studerende findes yderligere ca. 500 børn. Så de studerendes samlede børnetal skulle være på ca. 6000.

D. DE STUDERENDES BOLIGFORHOLD

METTE BØTTGER SØRENSEN

1. Indledning

Det offentlige kan yde de studerende støtte på mange områder, heriblandt boligområdet, hvor det særlig er blevet gjort ved kollegiebyggeri. En fortsættelse og evt. udvidelse af denne støtte forudsætter imidlertid, at planlæggerne af denne støtte har en række oplysninger om, hvilke preferencer med hensyn til boligform, de studerende har.

Hvis man kunne påvise, at et fåtal af de studerende, der bor på kollegium, er tilfreds med deres bolig, og at en meget lille del af de studerende, der ikke bor på kollegium, ønsker at blive optaget på et sådant, ville det uden tvivl få stor indflydelse på de beslutninger, der skulle tages om kollegiebyggeriets størrelse. En del tyder dog på, at kollegieformen er meget populær og eftertragtet blandt de studerende. I Boligundersøgelsen 1963, (4), der blev foretaget blandt studerende ved de højere læreanstalter i København, har man fundet, at den gruppe, der er mest tilfreds med boligen er kollegianerne, og at en stor del af de studerende, der ikke bor på kollegium, ønsker at blive optaget på et.

Bag interessen for de studerendes boligforhold ligger interessen for, hvad der er bestemmende for, at en uddannelse påbegyndes, og for hvorledes den gennemføres. En påvisning af, at boligforholdene er bestemmende for, at nogle ikke påbegynder en uddannelse, og at andre ikke gennemfører en påbegyndt uddannelse ville kunne anvise en af de måder, hvorpå man kan sikre en bedre udnyttelse af det eksisterende uddannelsessystem. En sådan påvisning skal dog ikke foretages her.

De resultater, der her skal fremlægges baserer sig på det udsendte spørgeskema. Man har her bl. a. spurgt, hvorledes svarpersonen boede i oktober 1964. Man har opereret med forskellige boligformer, nemlig hos forældre, hos anden familie, på kollegium i lejlighed, på kollegium eller elevhjem i værelse med kost, på kollegium eller elevhjem i værelse uden kost, i lejet værelse, klubværelse, pension, i lejet eller fremlejet lejlighed og andet. Disse vil oftest i det følgende blive slået sammen til tre kategorier, nemlig: hjemmeboende, kollegianere og andre udeboende. Dette er gjort, fordi det i andre undersøgelser, bl. a. Studenterundersøgelsen 1959 (2), er vist, at en opdeling af de studerende i disse kategorier er meget relevant for en række forhold; distinktionen mellem hjemme- og udeboende er den vigtigste, f. eks. for forbrug og erhvervsarbejde, kollegianerne optræder som selvstændig kategori, fortrinsvis fordi denne gruppe repræsenterer dem, der nyder godt af den offentlige støtte, der ydes på boligområdet.

Denne gruppes størrelse og fordeling på en række variable er således af speciel interesse.

I det følgende vil foruden en oversigt over boligforholdene for de fire uddannelsesområder, højere læreanstalter, teknika, seminarier og andet, blive fremlagt et talmateriale der viser, hvorledes de studerende fordeler sig på boligform og en række variable såsom, køn, alder, civilstand og faders sociale status. Desuden vil huslejens størrelse blive belyst.

2. *Boligform i 1964 og udviklingen siden 1959*

I tabel D1 er angivet fordelingen af boligform for studerende ved de fire uddannelsesområder. Det fremgår heraf, at godt 1/3 af samtlige bor hos deres forældre, mens knap 1/3 bor på lejet værelse; lidt over en tiendedel af de studerende bor på en af de tre kollegieformer, hvoraf kollegieværelse uden kost er det mest almindelige; ca. 1/7 bor i lejlighed. De andre boligformer tegner sig for en meget ringe andel af de studerende.

Variationen fra uddannelsesområde til uddannelsesområde er ikke stor. Relativt få teknikumstuderende bor hjemme, mens det modsatte er tilfældet for de studerende der hører til i andre undervisningsinstitutioner. Dette forklares bedst ved, at teknikumstuderende er ældre og derfor hyppigere gift (relativt mange bor i lejlighed), mens de studerende fra gruppen »andet« ofte er ret unge og i gang med ret korte uddannelser.

TABEL D 1

Boligform for studerende (mænd og kvinder) ved højere læreanstalter, teknika, seminarier og andre undervisningsinstitutioner

Boligform pr. 1/10 1964	Højere læreanstalter %	Teknika %	Seminarier %	Andre institutioner %	I alt %
Hos forældre	34	29	34	45	36
Hos anden familie	2	2	2	3	2
På kollegium i lejlighed	2	0	1	0	1
På kollegium på værelse med kost	1	4	2	5	3
På kollegium på værelse uden kost	10	8	7	3	7
I lejet værelse, klubværelse eller pension	31	32	36	27	32
Lejet eller fremlejet lejlighed	16	22	14	12	15
På anden måde	4	3	4	5	4
I alt i %	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	2470	402	1107	1057	5036
Uoplyste	2	–	1	1	4
Antal skemaer	2472	402	1108	1058	5040
Antal studerende ca.	26700	4200	11200	11100	53200

Der er meget lidt variation i den andel af de studerende der bor på kollegium.

Blandt de studerende fra de højere læreanstalter og teknika er der forholdsvis flest kollegianere.

Som før omtalt vil de 8 boligkategorier i tabel D 1 i det følgende blive slået sammen til tre hovedkategorier, hjemmeboende, kollegianere og andre udeboende. I tabel D 2 er vist, hvorledes de studerende fordeler sig på disse tre kategorier inden for hvert uddannelsesområde, desuden er medtaget tal fra Studenterundersøgelsen 1959, således at man får mulighed for at belyse udviklingen.

Et par korte bemærkninger om udviklingen fra 1959 til 1964: Studenterundersøgelsen 1959 (2) beskæftigede sig kun med studerende fra de højere læreanstalter. De tal, der kan sammenlignes, er således kolonne 1 og 2 i tabel D 2. Heraf fremgår det, at andelen af hjemmeboende er gået lidt ned, andelen af kollegianere er faldet fra knap en femtedel i 1959 til knap en ottendedel i 1964, og i sammenhæng med nedgangen i de to første grupper er gruppen »andre udeboende« vokset.

At andelen af studerende, der bor på kollegium er faldet, kommer vel ikke som nogen overraskelse. Antallet af unge, der studerer ved de højere læreanstalter er mere end fordoblet siden 1959; en så kraftig forøgelse på et relativt kort tidsrum har ikke kunnet følges op af tilsvarende forøgelser i kollegiebyggeriet. Kollegiesituationen for de højere læreanstalter var således væsentlig bedre i 1959 end i 1964, hvis man mener, at kollegier er ønskværdige som boliger for studerende. Når man samtidig tager i betragtning, at de studerende ved de højere læreanstalter er blandt de bedst stillede kollegiemæssigt set, synes behovet for kollegier at være større end nogen-

TABEL D 2

Boligforhold for studerende ved de højere læreanstalter, teknika, seminarier og andet 1964, samt for de studerende ved de højere læreanstalter 1959

Boligform	1959 Højere læreanstalter %	1964 Højere læreanstalter %	Teknika %	Seminarier %	Andre institutioner %	I alt %
Hjemmeboende	39	36	30	35	48	38
Kollegium	19	13	13	10	9	11
Andre udeboende	42	51	57	55	43	51
I alt	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	3796	2470	402	1107	1057	5036
Uoplyst	38	2	–	1	1	4
Antal skemaer	3834	2472	402	1108	1058	5040
Antal studerende ca.	10700	26700	4200	11200	11100	53200

sinde, stadig under forudsætning af, at man anser kollegiet for at være en hensigtsmæssig boligform for unge under uddannelse.

Andelen af hjemmeboende er som sagt også gået ned i den her behandlede periode. Dette kan forklares ved to ting, dels de bedre økonomiske vilkår og dels en forandring i den geografiske rekruttering. Det er klart, at hvis andelen af de studerende, der har forældre boende udenfor studiebyen, stiger, så vil andelen af udeboende stige, i hvert fald når kollegiesituationen er, som den er. Det kan nævnes, at den stigende andel udeboende studerende ikke kan forklares ved, at flere af de studerende gifter sig og får lejlighed eller hus at bo i.

3. Boligforhold og køn

Af tabel D 3 fremgår det, at andelen af mænd og kvinder, der er hjemmeboende, kollegianere, og udeboende i øvrigt, er nogenlunde ens. Ved seminarierne bor lidt flere kvinder på kollegium end mænd. I gruppen »andet« bor relativt flere kvinder hjemme; dette skyldes formodentlig, at kvinderne i højere grad end mænd søger de helt korte uddannelser. Hvis man ser på de fire uddannelsesområder under eet, må de forskelle, der er, antages at være uden reel betydning. Helt klart er det, at mænd og kvinder lige hyppigt bor på kollegium.

I de følgende tabeller er distinktionen mellem de fire uddannelsesområder udeladt. Dette er gjort, fordi variationen fra uddannelsesområde til uddannelsesområde er forholdsvis ringe.

TABEL D 3

Studerende ved højere læreanstalter, teknika, seminarier og andre institutioner fordelt på boligform og køn

Boligform pr. 1/10 1964	Højere læreanstalter		Teknika	Seminarier		Andre institutioner		I alt	
	M %	K %	M %	M %	K %	M %	K %	M %	K %
Hjemmeboende	36	36	30	36	34	46	50	37	40
Kollegianere	13	12	13	9	11	9	8	12	11
Udeboende i øvrigt ...	51	52	57	55	55	45	42	51	49
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	1728	742	402	518	589	478	579	3126	1910
Uoplyst	1	1	–	1	–	1	–	3	:
Antal skemaer	1729	743	402	519	589	479	579	3129	1911
Antal studerende ca. ..	18700	8000	4200	5100	6100	5100	6000	33100	20100

TABEL D 4

Studerende fordelt på alder og boligforhold

Boligform pr. 1/10 1964	-19 år	20-21 år	22-24 år	25-29 år	30-34 år	35- år	I alt	Uoplyst alder	Total
Hjemmeboende	65	44	31	15	13	4	38	35	38
Kollegianere	5	10	15	16	4	3	11	15	11
Udeboende i øvrigt ..	30	46	54	69	83	93	51	50	51
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	918	1556	1574	697	129	94	4968	68	5036
Uoplyst	2	–	1	1	–	–	4	–	4
Antal skemaer	920	1556	1575	698	129	94	4972	68	5040
Antal studerende ca. ..	9700	16700	16900	7500	1400	1000			53200

4. Boligforhold og alder

Relationen mellem det at bo hjemme og alder er meget klar, jo ældre de studerende er, jo færre bor hjemme. Af de helt unge (under 19 år) bor 2/3 hjemme, af gruppen over 35-årige bor 1/25 hos familie eller forældre. Dette må siges at være, hvad man ville forvente. Det største frafald i denne gruppe sker i alderen 20–21 år. Denne alderskategori flytter dels på kollegium, dels på lejet værelse. Mellem alderskategorierne 22–24 og 25–29 er der ligeledes stor forskel på andelen af hjemmeboende. Ved 25-års alderen bliver mange gift.

Andelen af kollegianere stiger med alderen indtil en vis grænse (lidt før 30 år), hvorefter procenten af kollegiebeboere falder meget kraftigt. 5 pct. af de helt unge mod knap 1/6 af de 25–29 årige bor på en eller anden form for kollegium, mens kun 3 pct. af de ældste har en kollegiebolig. Denne relation mellem alder og kollegiebolig er helt i overensstemmelse med den optagelsespolitik, kollegierne fører, idet man oftest forlanger, at de studerende skal være nået et stykke ind i studierne, før de kan optages.

Årsagen til, at andelen af kollegianere falder så kraftigt efter det 29. år, må dels søges i, at denne gruppe indeholder personer, der er ekstraordinært længe om deres studium, og som følge heraf må fraflytte kollegiet, dels i at folk gifter sig. Endelig kan grunden være, at den ene af to gifte studerende bliver færdig med uddannelsen, hvorefter man må fraflytte kollegiet, eller at en del i den ældste aldersgruppe har påbegyndt studiet sent, således at de allerede har en lejlighed.

Efter beskrivelsen af relationen mellem alder og de to boliggrupper, hjemmeboende og kollegianere, kan det ikke undre, at andelen af studerende, der er udeboende i øvrigt, stiger med stigende alder. Af de helt unge hører knap 1/3 til denne gruppe, mens over 90 pct. af de ældste hører hjemme her.

5. *Boligforhold og ægteskabelig stilling*

Når man skal se på relationen mellem ægteskabelig stilling og boligforhold, er det som nævnt relevant at opdele de gifte studerende i to grupper nemlig ægtepar, hvor begge studerer, og øvrige gifte, hvor den ene af parterne er under uddannelse. Denne distinktion er vigtig, da disse to grupper adskiller sig på en række punkter. Ægteskaber, hvor begge studerer, har lettere adgang til at blive optaget på de kollegier, der optager gifte. På den anden side er deres betalingsevne ofte ringere end, hvor den ene af parterne er ude i erhverv. Man må således forvente, at relativt flere ægtepar, hvor begge studerer, bor på kollegium, og relativt flere af de øvrige gifte er udeboende i øvrigt. Endelig kan man forvente, at de »gifte i øvrigt« gennemsnitligt betaler højere husleje end gifte, hvor begge studerer. Der er ingen grund til at forvente særlig stor forskel i andelen af hjemmeboende i de to grupper gifte.

Af tabel D 5 fremgår det, at ovenstående betragtninger for de gifte studerende stort set holder stik. En ret ringe andel af de gifte er hjemmeboende, dog er en dobbelt så stor andel af de gifte, hvor begge studerer, hjemmehørende i denne gruppe. Dette skal formodentlig forklares ved, at denne gruppe gifte er ringere økonomisk stillet end andre. 6 pct. af samtlige gifte bor på kollegium, men godt 1/10 af de gifte, hvor begge studerer, mod 1/25 af de øvrige gifte, hører til i denne gruppe. Det skal dog i denne forbindelse bemærkes, at de skønsmæssigt 320 studerende, som er gift med en anden studerende, og som bor på kollegium, i stort omfang er gift med hinanden. Så det drejer sig om noget mindre end 200 ægtepar og et tilsvarende antal kollegieboliger. Af de gifte i øvrigt, bor skønsmæssigt 250

TABEL D 5

Studerende ved højere læreanstalter, teknika, seminarier og andre institutioner fordelt på boligforhold og ægteskabelig stilling

Boligform pr. 1/10 1964	Ugift %	Gift m. stud. %	Gift i øvrigt %	I alt gifte %	Forhen gifte %	I alt %	Uoplyst %	Total %
Hjemmeboende	46	5	3	3	13	38	40	38
Kollegianere	12	10	4	6	10	11	20	11
Udeboende i øvrigt .	42	85	93	91	77	51	40	51
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal oplysninger ..	4037	302	593	895	47	4979	57	5036
Uoplyst	2	0	2	2	0	4	0	4
Antal skemaer	4039	302	595	897	47	4983	57	5040
Antal studerende ca.	43200	3200	6300	9500	500			53200

studerende på kollegium, og disse ægtepar besætter altså godt 250 kollegieboliger. Som forventet bor en meget stor andel af de gifte hverken hjemme eller på kollegium, 9/10 af samtlige og lidt flere af de gifte iøvrigt end af gifte, hvor begge studerer, tilhører gruppen udeboende i øvrigt.

Af de ugifte bor knap halvdelen hjemme, knap 1/8 på kollegium og 2/5 af udeboende i øvrigt. Som det fremgår af tabellen, er der kun regnet med, at ca. 500 studerende er separeret eller har været gift tidligere. I denne gruppe, der betegnes forhen gifte, er der kun 47 observationer, og disse personers boligforhold ligner mere de giftes end de ugiftes, hvilket man vel også ville forvente.

6. *Boligforhold og faders sociale status*

Man har i andre dele af undersøgelsen (5) lagt vægt på at undersøge betydningen af de studerendes sociale oprindelse. For at undersøge om social oprindelse kan siges at have nogen indflydelse på boligforholdene, har man opstillet tabel D 6. Det mål, der her er anvendt for social oprindelse, er Svalastogas prestigeskala gående fra 1–9 nærmere beskrevet i rapporten om social oprindelse (5). Her er statuslag 1–4 (højest) og 8–9 (lavest) slået sammen da meget få personer befinder sig i disse socialgrupper.

Man skulle vente, at andelen af hjemmeboende falder med faldende status, hovedsageligt fordi forældre bor bedre og har mere plads, jo højere den sociale status er.

Som det fremgår af tabellen holder ovennævnte formodninger ikke helt stik. Der synes at være en tendens til, at andelen af hjemmeboende er ret høj for statuslag 1–4 (knap halvdelen er hjemmeboende), derefter falder denne andel for at nå minimum for statuslag 6, hvor 1/3 bor hjemme,

TABEL D 6

Boligforhold for de studerende fordelt efter faderens sociale status

Boligform pr. 1/10 1964	Faders sociale status				
	1–4 %	5 %	6 %	7 %	8–9 %
Hjemmeboende	46	40	34	37	41
Kollegium	12	9	12	11	10
Udeboende i øvrigt	42	51	54	52	49
I alt	100	100	100	100	100
Antal oplysninger	1093	881	1938	735	313
Uoplyst	–	–	1	2	–
Antal skemaer	1093	881	1939	737	313
Antal studerende ca.	11700	9500	20800	7900	3300

hvorefter en svag stigning i andelen af hjemmeboende finder sted, således at godt 2/5 af de hvis fædre hører til i statuslag 8–9 bor hjemme.

Det kan forekomme uventet, at en ret høj andel af de studerende fra de dårligt stillede statuslag er hjemmeboende. Dette kan dels skyldes, at denne gruppe er så dårligt økonomisk stillet, at de ikke har råd til at bo andre steder, dels kan det skyldes en forskel i den geografiske rekruttering. Hvis en stor andel af de studerende, hvis fædre hører til i disse statuslag, har deres hjem i studiebyen, samtidig med at en stor andel af de mellemste statuslag har forældre, der bor udenfor studiebyen, må sammenhængen mellem det at bo hjemme og social oprindelse blive som den her fundne.

De variationer, der er mellem faders sociale status og kollegiebolig, er usystematiske og indbyder ikke til nærmere fortolkning. Dette er vel udtryk for at de fleste kollegier tager studerende ind efter en række kriterier, der ikke hænger sammen med social oprindelse.

7. *Huslejens størrelse*

Efter den foranstående gennemgang af boligformerne går man i tabel D 7 over til at se på udgifterne til bolig.

TABEL D 7

Studerende fordelt efter ægteskabelig stilling og månedlig husleje

Månedlig husleje kr.	Ugifte udeboende %	Gifte med stud. %	Gifte m. ikke stud. %	I alt %
0– 99	33	16	11	27
100–199	55	29	28	48
200–299	9	28	24	13
300–399	2	14	17	6
400–499	1	7	8	3
500–599	0	3	6	2
600–699	0	2	3	1
700–799	0	0	1	0
800–899	0	0	0	0
900–	0	1	2	0
I alt	100	100	100	100
Gennemsnitlig månedlig husleje kr.	125[1])	245[2])	278[2])	172[2])
Antal oplysninger	2101	296	583	2980
Uoplyst	76	6	12	94
Antal skemaer	2177	302	595	3074
Antal studerende ca.	23300	3200	6300	32800

[1]) Beregnet på grundlag af de enkelte oplysninger.
[2]) Beregnet på grundlag af grupperede fordelinger.

De hjemmeboende ugifte studerende er ikke medtaget i tabel D 7, idet de studerende i denne ret store gruppe som regel ikke betaler husleje, og hvis de gør, er det ofte en husleje, der kun kan opfattes som symbolsk (6).

1/3 af de ugifte udeboende betaler under 100 kr. om måneden i husleje og over halvdelen betaler mellem 100 og 200 kr. En forsvindende lille andel af denne gruppe studerende betaler over 500 kr. om måneden.

De gifte, hvor begge studerer, (gifte med stud.) betaler mere i husleje end de ugifte. De får som regel også mere for pengene. 1/6 af denne gruppe betaler under 100 kr., mellem 1/3 og 1/4 betaler mellem 100 og 200 kr., og en tilsvarende andel betaler mellem 200 og 300 kr. Knapt 7 pct. af denne gruppe betaler over 300 kr. om måneden.

Af de gifte i øvrigt (gifte med ikke stud.) betaler godt 1/10 under 100 kr., mellem 1/3 og 1/4 mellem 100 og 200 kr., og knap 1/4 mellem 200 og 300 kr. om måneden i husleje. Over 1/10 af denne gruppe må betale over 500 kr. om måneden i husleje. Antagelsen om, at denne gruppe bor dyrere end de gifte, hvor begge studerer, må således siges at være bekræftet.

For at få et samlet overblik over, hvorledes relationen mellem civilstand og huslejens størrelse er, har man beregnet den gennemsnitlige husleje for hver af de tre grupper ved at tage et simpelt gennemsnit. Resultatet fremgår af tabel D 7 nederst. Det ses heraf, at den månedlige husleje er lavest for de ugifte udeboende og højst for de gifte, hvor kun den ene part studerer.

For de ugiftes vedkommende skal huslejen i forskellige hovedlandsdele undersøges nærmere. Det gøres i tabel D 8, hvori der samtidigt foretages en sammenligning af kollegianere og andre udeboende.

Det ses, at der kun er små variationer i kollegianernes gennemsnitlige husleje forskellige steder i landet, medens der synes at være en tendens

TABEL D 8

Den gennemsnitlige månedlige husleje for ugifte kollegianere og andre ugifte udeboende fordelt efter uddannelsesinstitutionens beliggenhed

Institutionens beliggenhed	Gennemsnitlig mdl. husleje		Antal oplysninger	
	Kollegianere kr.	Andre kr.	Kollegianere	Andre
Københavnsområdet	123	149	219	725
Ålborg, Århus og Odense	112	116	121	470
Provinsbyer med over 12000 indbyggere	114	104	61	270
Øvrige land	123	91	76	157
I alt	119	126	477	1622
Antal studerende ca.			5300	18000

for de øvrige ugifte udeboende i retning af mindre husleje i mindre urbaniserede områder.

Derudover må det fastslås, at der er en mindre, men ikke særlig betydningsfuld, forskel på landsgennemsnittet af den månedlige husleje for henholdsvis ugifte kollegianere og andre ugifte studerende.

Ved sammenligning med tallene fra Boligundersøgelsen 1963 (4) har man konstateret en god overensstemmelse. Den gennemsnitlige husleje for ugifte kollegianere ved højere læreanstalter i Københavnsområdet blev opgjort til 112 kr. De øvrige ugifte studerendes husleje blev beregnet til ca. 143 kr.

Man kan således konstatere en moderat stigning i den pris, de studerende i København betaler for bolig (oftest værelse) m. v., fra gennemsnitlig 143 kr. i 1963 til gennemsnitlig 149 kr. i 1964. Måske kan man også konstatere, at kollegianerne, der studerer ved højere læreanstalter i København gennemsnitligt betaler lidt mindre i husleje end andre københavnske kollegianere, fordi der er en noget større forskel (11 kr.) på Boligundersøgelsens tal (112 kr.) og de 123 kr. i tabel D 7. I det følgende afsnit om de studerendes udgifter har man desuden påvist en god overensstemmelse mellem interviewundersøgelsens resultater og de her meddelte resultater fra postspørgeundersøgelsen (tabel E 3). Denne gode overensstemmelse mellem to postspørgeundersøgelser (Boligundersøgelsen 1963 er også en postspørgeundersøgelse) og en interviewundersøgelse giver grundlag for en formodning om, at man har opnået et resultat, der både er pålideligt og gyldigt, sådan at man også i fremtiden vil få samme resultat ved at anvende forskellige metoder på samme tid, og at oplysningerne vedrører nogle udgifter som ganske vist dækker over så forskelligartede emner som betalingen for værelser eller lejligheder (måske med, måske uden lys og varme), men som alligevel er sammensat på en sådan måde, at strukturen i gruppens samlede udgifter bevares.

En lignende formodning har man ikke grundlag for at fremsætte om de gifte studerendes husleje. Det skyldes navnlig, at spørgsmålet i postspørgeskemaet ikke har været tilstrækkeligt specificeret til at få præcise oplysninger om, hvorvidt udgifter til andet end bolig, navnlig varme, er blevet includeret i huslejen (tabel E 4). Man skal derfor undlade yderligere kommentarer her.

8. Sammenfatning

Der viser sig at være en klar og kraftig sammenhæng mellem aldersgruppe og boligform: Højere alder, færre hjemmeboende. Undersøgelsen giver hermed et statisk billede af de enkelte studerendes fraflytning fra hjemmet og tilflytning til værelse, samt senere, tilflytning til lejlighed eller

hus. Deles de studerende efter ægteskabelig stilling, viser der sig, som man kunne vente, klare forskelle mellem de ugiftes og de giftes fordeling efter boligform, fordi ægteskabets indgåelse i almindelighed medfører en flytning; fra hjemmet eller lejet værelse til egen lejlighed eller hus. Men denne sammenhæng er så at sige involveret i sammenhængen mellem alder og boligform på grund af sammenhængen mellem alder og ægteskabelig stilling.

Der er ikke konstateret nogen forskel i boligformerne for studerende mænd og studerende kvinder. Den konstaterede forskel mellem boligformerne for studerende ved forskellige uddannelsesinstitutioner må formentlig skyldes den forskellige aldersfordeling ved disse institutioner.

Om boligudgiften har man i postspørgeskemaet kun fået brugbare oplysninger for de ugifte udeboendes vedkommende. Det viser, at den gennemsnitlige leje af kollegieværelser er stort set den samme i landets forskellige egne, og lige så stor som den gennemsnitlige boligudgift for andre ugifte udeboende studerende. Derimod varierer boligudgiften for disse sidstnævnte studerende med urbaniseringsgraden i det område, hvor uddannelsesinstitutionen ligger.

I Studenterundersøgelsen 1959 konstaterede man at ca. 2000 kollegiebeboere studerede ved højere læreanstalter i København og Århus. I efteråret 1964 var der ca. 3500 kollegiebeboere blandt de studerende ved disse institutioner. På de uddannelsessteder der er omfattet af denne undersøgelse studerer knap 6000 kollegiebeboere, heraf er ca. 600 gifte og disse besætter ca. 450 kollegieboliger, fordi knap 300 er gift med hinanden.

E. DE STUDERENDES MÅNEDLIGE UDGIFTER

OVE PER HENNINGSEN

1. Formål og metode

I dette afsnit skal man først og fremmest analysere sammenhængen mellem de studerendes udgifter og let målelige størrelser som alder, køn, ægteskabelig stilling og lignende.

Analyseresultaterne har imidlertid mange anvendelser, f. eks. kan de benyttes af de bevilgende myndigheder til at fastslå om nogle af de konstaterede sammenhæng er relevante for at differentiere mellem forskellige grupper af studerende, hvis man som retningslinie for tilskudsordninger vil fastslå de studerendes »nødvendige« studie- og leveomkostninger.

Et forsøg på at beregne sådanne nødvendige omkostninger blev i 1960 gjort af udvalget vedrørende de studerendes og videnskabsmændenes øko-

nomiske vilkår. En detaljeret redegørelse for disse beregninger foreligger i kapitel 7 og bilag 3 i udvalgets betænkning I. (7).

Sådanne beregninger bliver let normgivende for politiske beslutninger, og dette kan også forventes for de analyseresultater, der skal præsenteres her. Det er derfor nødvendigt at ledsage resultaterne med en omtale af de begreber og den metode, der er anvendt i undersøgelsen. Man har derfor i det følgende punkt 2 ret indgående gennemgået materialet og undersøgt resultaternes pålidelighed.

Hermed er man inde på et andet formål med undersøgelsen. Man har ønsket at undersøge, i hvilket omfang man kan indsamle et pålideligt og gyldigt materiale om økonomiske forhold ved at stille meget enkle spørgsmål i et postspørgeskema.

Dette formål tilgodeser bl. a. et administrativt behov. Det er dyrt og tidskrævende at gennemføre en omfattende interviewundersøgelse, og det ville derfor være hensigtsmæssigt, hvis man med udgangspunkt i den nu foretagne interviewundersøgelse kunne få enkelte oplysninger suppleret eller korrigeret ved en postal rundspørge, når der viser sig et aktuelt behov for det.

Man har her anvendt den metode at indhente to sæt oplysninger om de studerendes samlede månedlige udgifter og huslejens størrelse, det første sæt blev indhentet ved et postspørgeskema og det andet sæt ved interview med en del af personerne. Samme metode blev anvendt ved Studenterundersøgelsen 1959, og man lovede i rapporten at vende tilbage til spørgsmålet om sammenligneligheden mellem de resultater, man dengang kom til, dels ved oplysningerne fra postspørgeskemaet, dels ved oplysningerne fra interviewingen.

Erfaringen fra såvel 1959 som 1964 er, at den totale udgift for de studerende, beregnet på grundlag af oplysningerne fra interviewingen, er væsentligt højere (14 pct. i 1959 og 20 pct. i 1964) end den totale udgift beregnet på grundlag af oplysningerne fra postspørgeskemaet. Under punkt 2 gøres nøjere rede for resultaterne. Man har imidlertid såvel i 1959 som denne gang taget det standpunkt, at resultaterne fra interviewene er et mere gyldigt udtryk for udgifterne end postspørgseskemaernes resultate, fordi svarpersonerne ved interviewing er mere motiveret til at opgøre deres udgifter nøjagtigt, dels er udgifterne blevet specificeret på de enkelte poster, dels er personerne samtidigt blevet spurgt om deres indtægter og bedt om at korrigere, hvis der var over 10 pct. forskel på debet- og kreditsiden.

Ved bearbejdningen af de økonomiske oplysninger har det været nødvendigt at opdele materialet efter de studerendes ægteskabelige stilling og for de ugiftes vedkommende efter, hvorvidt de var hjemmeboende eller ej, fordi der, som anført nedenfor, er forskel på, hvad man forstår ved, og hvad man kan opgøre som udgifter i de hovedgrupper, der derved fremkommer.

Fordelingen af de studerende i efteråret 1964 på disse grupper fremgår af følgende oversigt:

Hovedgruppe	Antal ca.	Pct.
Ugifte:		
Hjemmeboende	19900	37
Udeboende	23300	44
Gifte	9500	18
Forhen gifte	500	1
I alt	53200	100
Antal oplysninger		4981
Uoplyst		59
Antal skemaer		5040

De tre hovedgrupper er alle så betydelige, at ingen af dem kan siges at være mere typisk end de to andre. Endvidere må man ved bedømmelsen af de følgende resultater være opmærksom på, at undersøgelsen er et øjebliksbillede (nogle måneder i efteråret 1964) af en befolkningsgruppe i udvikling. Det er ikke nødvendigvis sådan, at en person ved studietidens begyndelse indplaceres i en bestemt gruppe efter ægteskabelig stilling/bolig og forbliver der til studiet er afsluttet. Det gælder formentlig en stor del af de studerende, at samme person i løbet af studietiden gennemlever en kortere eller længere tid i hver af grupperne. Og på ethvert tidspunkt er der mange studerende, hvis udgifter i høj grad er påvirket af, at de befinder sig under overgang fra en gruppe til en anden. Udgifterne påvirkes af den midlertidige opsparing eller gældsætning, der kendetegner overgangene.

Denne opdeling af de studerende er dog først og fremmest nødvendig, fordi begrebet udgift dækker noget forskelligt i de tre grupper.

For alle grupperne har man tilstræbt at opgøre de kontante udbetalinger, som den studerende har haft, inden for et bestemt tidsrum. Men disse udbetalinger er naturligvis afhængig af den grad af pengeøkonomi, som den studerende har i sit forbrug, og den grad af forbrugsfællesskab, den studerende har med andre.

Sådanne modifikationer gælder praktisk taget ikke for ugifte udeboende studerende. Den naturaløkonomi, der ligger i »pakker hjemmefra«, enkelte måltider og eventuelt lidt tøjvask påvirker ikke de kontante betalinger i denne gruppe væsentligt. Anderledes med de ugifte hjemmeboende, de lever under alle former for blanding af penge- og naturaløkonomi. Lige fra fuldt forbrugsfællesskab med familien uden betaling overhovedet til delvist forbrugsfællesskab i mindst muligt omfang og betaling til familien. Bolig-

forbruget må jo efter definitionen under alle omstændigheder være fælles.

Heller ikke for de gifte kan man opnå en fornuftig og ensartet opgørelse af det forbrug, der specielt vedrører den studerende. For at få et ensartet sammenligningsgrundlag inden for gruppen er man nødt til at opgøre udgifterne for hele forbrugsfællesskabet, der i dette tilfælde består af den studerende, dennes ægtefælle og eventuelle børn.

2. *Materialet*

a. Besvarelsesprocent og fortolkning af bortfald.

Selvom der er 5040 postspørgeskemaer til at repræsentere 53.200 studerende, således at besvarelsesprocenten af 10 pct.'s udvalget er meget nær 95 pct., er ikke alle skemaer fuldstændigt udfyldt. Det er helt klart, at det økonomiske spørgsmål for de fleste har været det vanskeligste at besvare. Spørgsmålet er blevet anset for meningsløst af mange hjemmeboende studerende. I tabel E 1 er den specielle besvarelsesprocent for spørgsmål 8 om månedlig udgift opgjort.

Besvarelsesprocenten for de ugifte hjemmeboende er væsentligt lavere end besvarelsesprocenten for de to andre hovedgrupper. Dette skyldes ikke, at der er indkommet færre skemaer i denne gruppe, men at flere er ubesvaret for det økonomiske spørgsmåls vedkommende.

Sammenlagt for de gifte og ugifte udeboende studerende har man modtaget svar fra 88 pct. af de udvalgte studerende. De 6 pct.'s bortfald skyldes, at skemaet aldrig er kommet tilbage, medens de andre 6 pct.'s bortfald vel hovedsagelig skyldes manglende villighed til at besvare spørgsmål om økonomi.

TABEL E 1

Antal svar på spørgsmålet om månedlig udgift fordelt på hovedgrupper af studerende

Hovedgruppe	1 Antal studerende	2 Antal skemaer	3 Antal svar på spm. 8	4 Svar pct. $\frac{\text{kol. 3}}{\text{kol. 1}} \times 1000$
Ugifte:				
Hjemmeboende	19900	1862	1503	76
Udeboende	23300	2177	2019	87
Gifte	9500	897	863	91
I alt	52700	4936	4385	83
Forhen gifte	500	47		
Uoplyst		57		
Total	53200	5040		

Man skulle mene, at villigheden til at besvare økonomiske spørgsmål snarere var større end mindre hos de ugifte hjemmeboende, fordi de kontante udbetalinger er af mindre betydning i denne gruppe, navnlig for relationerne til offentlige myndigheder. Antager man, at de første 12 pct.'s bortfald af besvarelser om ugifte hjemmeboende studerendes økonomi skyldes samme årsager som de 12 pct.'s bortfald i de andre grupper, må man søge en særlig fortolkning af de sidste 12 pct.'s bortfald. En mulighed er, at de studerende har erkendt, at det er umuligt, at give svaret et meningsfuldt indhold og undladt at svare overhovedet, men at de økonomiske vilkår for disse studerende er præcis de samme som vilkårene for de øvrige ugifte hjemmeboende. En anden mulighed er, at disse 12 pct. af de ugifte hjemmeboende studerende ikke har udfyldt svarrubrikken for at angive, at de ingen udgifter havde i efteråret 1964, så svaret er 0 kr.

Den første fortolkningsmulighed er simpelthen den sædvanlige antagelse, man gør for en undersøgelses bortfald, og denne antagelse er da også gjort her. En følge heraf bliver f. eks. at beregningen af de ugifte hjemmeboendes samlede månedlige udgift foretages ved at multiplicere den gennemsnitlige månedsudgift fra besvarelserne, ca. 420 kr., med antallet af ugifte hjemmeboende studerende ca. 19.900, hvilket giver ca. 8,36 mill. kr.

Bruger man den anden fortolkningsmulighed, medfører det i ovenstående eksempel at man går ud fra, at yderligere 12 pct. eller ca. 2.400 studerende ingen udgifter (kontante udbetalinger) har og skønnet over den samlede månedlige udgift går ned med ca. 2.400 × 420 kr. = ca. 1 mill. kr. til ca. 7,33 mill. kr.

b. De studerendes fordeling på hovedgrupper i 1959 og 1964

En sammenligning af den totale udgiftssum fra Studenterundersøgelsen 1959 med den totale udgiftssum ved denne undersøgelse kan kun foretages med nogen mening, hvis de studerendes fordeling efter hovedinddelingen ægteskabelig stilling/bolig er den samme i de to undersøgelser. Denne betingelse må være opfyldt, fordi udgifternes begrebsmæssige indhold er forskelligt i de tre hovedgrupper, jvf. side 48. Dette undersøges i tabel E 2.

Tabellen viser, at de studerende ved Studenterundersøgelsen 1959 var fordelt på præcis samme måde efter ægteskabelig stilling og boligforhold, som de studerende ved Uddannelsesundersøgelsen 1964 er. Dette kunne man næppe forvente a priori. Personkredsen i 1964 er 5 gange så stor som i 1959 og består kun for halvdelens vedkommende af personer, der ville opfylde kriterierne for at blive udtaget i 1959. Denne halvdel af personkredsen i 1964 kaldes i det følgende ofte »1959-populationen«. Den anden halvdel af personerne i 1964 kommer fra studier, der i opbygning og rekruttering er væsensforskellig fra de studier, personerne i 1959-undersøgelsen frekventerede. Det er derfor overraskende, at de to undersøgelsesmaterialer

TABEL E 2

Beregnet antal studerende ved Uddannelsesundersøgelsen 1964 og Studenterundersøgelsen 1959 fordelt efter ægteskabelig stilling og boligforhold

Hovedgruppe	Antal		Relativt antal	
	1964 ca.	1959 ca.	1964 %	1959 %
Ugifte:				
Hjemmeboende	19900	4110	37	38
Udeboende	23300	4600	44	43
Gifte	9500	1990	18	19
Forhen gifte	500		1	
I alt	53200	10700	100	100
Antal skemaer	5040	3834		

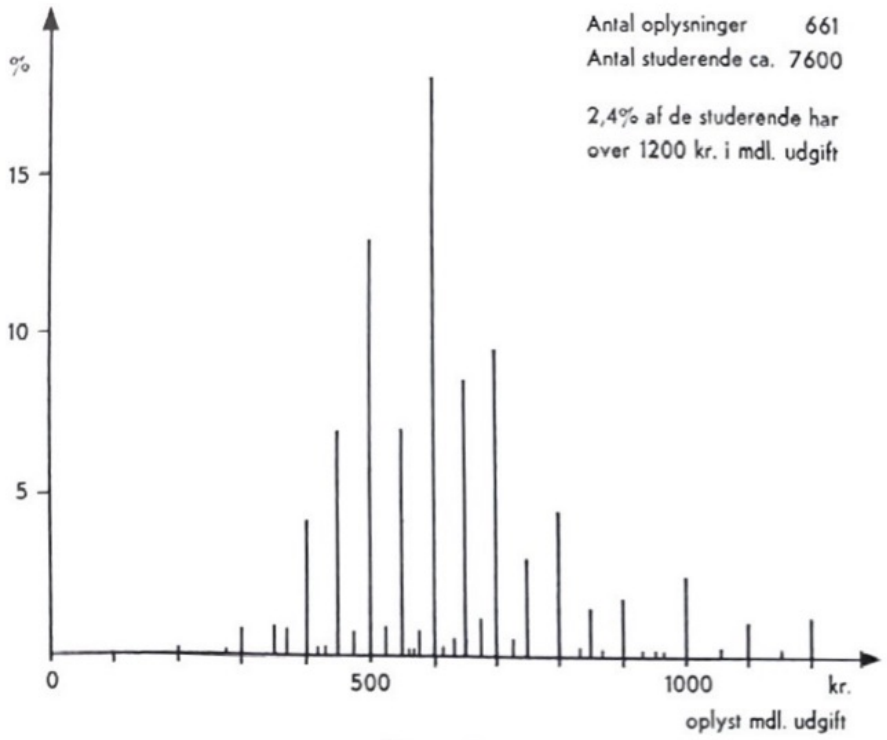
er homogene, når de fordeles efter et kriterium som ægteskabelig stilling/bolig. Men det er helt klart, at denne homogenitet ikke kan fortolkes som en stabil struktur ved en hvilken som helst persongruppe, der kan betegnes som »studerende«. Dette ses af tabel D 2 i afsnittet om boligforhold. Dér er de studerende fordelt efter boligforhold og uddannelsesinstitution, men ikke efter civilstand, og det viser sig, at andelen af hjemmeboende varierer fra 30 pct. ved teknika (ca. 4.200 studerende) til gennemsnitlig 48 pct. ved »andre uddannelser« (ca. 11.100 studerende). Da kun 1 pct. af samtlige studerende både er gift eller forhen gifte og hjemmeboende kan tallene umiddelbart sammenlignes med andelen af ugifte hjemmeboende.

c. De enkelte oplysningers nøjagtighed

Det kan næppe undre, at spørgsmålet om den gennemsnitlige månedlige udgift i postspørgeskemaet fortrinsvis er besvaret med runde tal. Der kan næppe heller blive stor uenighed om fortolkningen af dette forhold. Svarpersonerne har hermed vist, at de kun oplyser et skøn over deres månedlige udgifter, og at skønnet kun er angivet med f. eks. 50 eller 100 kr.'s nøjagtighed. Når en svarperson omvendt anfører, at den gennemsnitlige månedlige udgift er 729 kr., må man gå udfra, at man har fået oplyst et regnskabstal for den indtil svartidspunktet forløbne del af efteråret 1964.

Til illustration af dette bringes det efterfølgende stavdiagram. Eksemplet vedrører kun en mindre gruppe af de studerende.

Det viser sig, at over halvdelen af beløbene (ca. 58 pct.) er delelige med 100 kr., og at 7/8 er delelige med 50 kr. Den resterende ottendedel af beløbene er i overvejende grad delelig med 25 kr. 13 pct. af de 661 studerende, som diagrammet omfatter, har oplyst, deres udgift er 500 kr., 7 pct., at den er 550 kr., og 18 pct. at den er 600 kr. Man må antage, at disse 38

Figur E 1

Oplysningerne i spørgeskemaet om den månedlige udgift for ugifte udeboende studerende ved universitet og højere læreanstalter i København (1959-population)

pct. af de studerende (+ 3,5 pct., der har oplyst skæve beløb mellem 500 og 600 kr.), har udgifter fra noget mindre end 500 kr. til noget mere end 600 kr., og at de »rigtige« udgiftsbeløb spreder sig i intervallet. Det ville være forkert at påstå, at observationerne gav grundlag for en antagelse om, at færre studerende havde månedlige udgifter omkring 550 kr., end omkring 500 kr. eller 600 kr. Det er mere rimeligt at antage, at usikkerheden på den enkelte oplysning er af en sådan størrelse, at udgifterne fordeler sig forholdsvis jævnt, med svage stigende eller faldende tendenser inden for 100 kr.s intervaller.

Derfor har man heller ikke i det følgende afbildet udgiftsdiagrammerne som stavdiagrammer, men som histogrammer, som viser, hvor stort en del af observationerne der ligger i et bestemt udgiftsinterval, men ikke hvordan de enkelte observationer er placeret inden i intervallet. Bearbejdsningsteknikken (hulkort) har gjort det mest hensigtsmæssigt at gøre intervalgrænserne delelige med 100 kr., og intervallet lukket for neden, eksempelvis ved at lægge et interval fra og med 500 kr. til og med 599 kr. Man har imidlertid ved tegning af diagrammerne korrigeret grænserne 25 kr. nedefter af hensyn til hen her viste diskontinuitet (eller usikkerhed) i enkeltoplysningerne. Det må dog straks bemærkes, at den korrektion efter intervieweroplysningerne, der omtales under næste punkt af dette afsnit, er af væsentlig større betydning.

Til slut skal man gøre opmærksom på, at de oplysninger der er fremkommet ved interviewing ikke viser en lignende diskontinuitet. Den samlede månedlige udgift fra interviewundersøgelsen fremkommer som et beregningsresultat af udgifter, der er oplyst såvel på måneds- som på årsbasis og er derfor ikke koncentreret på runde tal.

d. Pålideligheden af en postspørgeundersøgelse set i lyset af en interviewerundersøgelse

Et formål med de to økonomiske spørgsmål i postspørgeskemaet har som tidligere omtalt været at undersøge pålideligheden af en postskemaundersøgelse.

Det mest enkle og sikreste resultat er fremkommet ved sammenligningen mellem boligudgiften for forskellige grupper af studerende i nedenstående tabel.

Der er en særlig god overensstemmelse mellem boligudgiften for ugifte udeboende i de to undersøgelser. Derimod er overensstemmelsen mindre god for de gifte. Dette skyldes formentlig, at der er fuld overensstemmelse mellem definitionerne på boligudgiften for de ugifte udeboende i de to undersøgelser, medens dette ikke er tilfældet for de giftes vedkommende.

Man må gå ud fra, at de ugifte har svaret på spørgsmålet om husleje efter samme principper som intervieweroplysningerne er bearbejdet. Ved bearbejdningen af interviewerskemaerne blev det nødvendigt at sammenfatte udgiften til bolig, brændsel og lys, fordi det kun i meget få tilfælde var muligt at specificere denne »husleje« på de enkelte poster. De fleste ugifte studerende, der har besvaret postspørgeskemaet, må have gjort noget lignende og oplyst den udgift til bolig og andre ydelser, der betales samtidigt.

Ved interviewingen af de gifte, der jo som oftest bor i lejlighed eller eget hus har det derimod i vidt omfang været muligt at fordele udgifterne til bolig, varme og lys på de enkelte poster. Ved bearbejdningen har man yderligere i de tilfælde, hvor kun den samlede udgift til bolig og varme, evt. lys, forelå, fordelt udgifterne i overensstemmelse med den fordeling, der

TABEL E 3

Oplysninger om boligudgiften indhentet ved postspørgeskema sammenlignet med oplysninger om boligudgiften indhentet ved interviewing

Gennemsnitlig husleje for	Postspørgeskema	Interview	
		Bolig	Brændsel og belysning
	kr.	kr.	kr.
Ugifte udeboende	125	123	
Gifte	270	241	57

er konstateret for de øvrige studerende i gruppen. De 241 kr. i boligudgift og de 57 kr. i udgift til lys og varme, som er anført i tabel E 3, er således fremkommet dels direkte på grundlag af specificerede oplysninger, dels indirekte ved fordeling af en samlet udgiftssum.

Til belysning af sammenligneligheden med postspørgeskemaet kan man konstatere, at den gennemsnitlige husleje, der er beregnet af postspørgeskemaerne, stort set er middeltallet mellem boligudgiften alene og boligudgifter med brændsel og lys. Der er dog næppe grund til at tro, at de gifte studerendes oplysninger i postspørgeskemaet, er mindre pålidelige end de ugifte studerendes. Men for de giftes vedkommende har det simpelt hen været sådan, at nogle har oplyst huslejen incl. varmebidrag, medens andre har oplyst huslejen excl. varmebidrag eller brændselsudgift. Der er hermed dokumenteret, at man ikke får boligudgiften tilstrækkeligt oplyst ved at spørge på den mest simple måde og anvende den mest simple teknik. Man må specificere spørgsmålet.

Derimod viser den gode overensstemmelse mellem de ugiftes boligudgifter m. v. ved de to undersøgelser, at kontraktligt fastsatte udgifter oplyses med samme præcision ved en postal rundspørge som ved interviewing.

Billedet er noget anderledes og fortolkningen betydeligt mere kompliceret, når man ser på spørgsmålet om de månedlige udgifter. Sammenligningen mellem oplysningerne fra postspørgeskemaet og interviewskemaet er i følgende tabel foretaget for nogle relevante grupper.

Det viser sig, at interviewundersøgelsens beregnede totale månedlige udgift er ca. 20 pct. større end skønnet over det samme tal, når det beregnes på grundlag af de direkte oplysninger fra postspørgeskemaerne.

Denne forskel er imidlertid ikke lige stor for alle undergrupper. Det fremgår af tabellen, at der er praktisk taget overensstemmelse mellem den gen-

TABEL E 4

Oplysning om gennemsnitlig månedlig udgift indhentet ved postspørgeskema sammenlignet med månedlig udgift beregnet af oplysninger indhentet ved interview

Gennemsnitlig månedlig udgift	Postsp. 1 kr.	Interv. 2 kr.	Indeks $\frac{\text{kol. 2}}{\text{kol. 1}} \times 100$
Ugifte:			
Hjemmeboende	357	422	118
Udeboende	580	704	121
Gifte:			
med studerende	1263	1296	103
med andre	1525	1874	123

nemsnitlige månedlige udgift beregnet af interviewoplysningerne og gennemsnittet af postspørgeoplysningerne for de gifte, hvis ægtefælle også er studerende.

Endvidere tyder en grov sammenligning af fordelingerne på, at en forhøjelse af intervalgrænserne i fordelingerne af studerende efter udgiften i postspørgeskemaet kun giver usystematiske afvigelser fra fordelingerne af studerende efter den beregnede udgift fra interviewundersøgelsen, for så vidt angår ugifte hjemmeboende og samtlige gifte studerende. For de ugifte udeboendes vedkommende konstaterer man, at fordelingerne efter månedlig udgift fra de to undersøgelser følger hinanden i de laveste og typiske udgiftsintervaller, medens forskellene i de højere udgiftsintervaller forsvinder, når intervalgrænserne i fordelingen efter postspørgeskemaoplysningerne forhøjes.

Ægtepar, hvor begge ægtefæller studerer, og ugifte udeboende med lave udgifter er vel de to studentergrupper, der lever under mest stramme økonomiske forhold, og det må være rimeligt at antage, at personer, der lever under sådanne forhold, nødvendigvis til daglig fører en sådan kontrol med deres udgifter, at de til enhver tid og uden større regnearbejde kan give præcise oplysninger om disse udgifter. Andre studerende, for hvem midlerne ikke er slet så karrige, bliver derimod først selv opmærksom på udgifternes samlede størrelse, når de som i interviewundersøgelsen »tvinges« til samtidigt at redegøre for anvendelsen af deres indkomst og forbrug af lånte eller andre midler.

Konklusionen på dette må være, at man ikke ved et enkelt spørgsmål i en postal rundspørge kan få et gyldigt udtryk for studerendes samlede udgift, men der skulle næppe være noget i vejen for, at man ved en postspørgeundersøgelse kunne indhente økonomiske oplysninger fra studerende, når de i skemaet blev opfordret til at opstille et fuldstændigt regnskab over deres udgifter og disses finansiering. Dette gjorde man ved studenterundersøgelsen i Århus i 1953 (8).

Konsekvensen har været, at man i den præsentation af analyseresultaterne, der bringes i det følgende, har korrigeret intervalgrænser og gennemsnitstal fra postspørgeundersøgelsen med et tillæg på ca. 20 pct., undtagen for de gifte studerende, hvis ægtefælle også studerer. Tallene bringes derfor med højst 10 kr.'s præcision.

3. De ugifte hjemmeboendes udgifter.

Ved denne undersøgelse har man i overensstemmelse med kriterierne ved Studenterundersøgelsen 1959 (2), betragtet alle ugifte, der den 1/10 1964 enten boede hos forældrene eller hos anden familie, som hjemmeboende.

Udgifterne for de ugifte hjemmeboende er et diffust begreb. Man kan

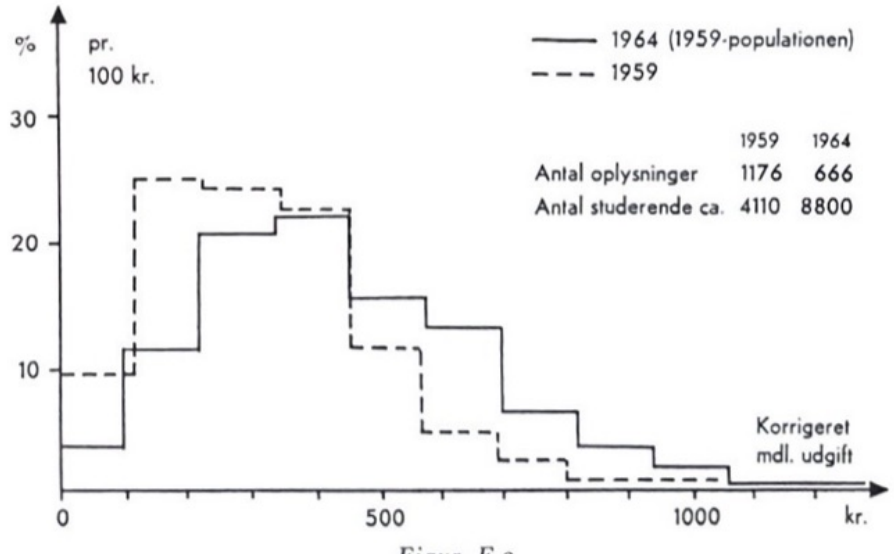
ikke isolere den studerendes forbrug. Dette umuliggøres simpelthen af forbrugsfællesskabet med den øvrige husstand. Det ligger i selve inddelingskriteriet, at boligforbruget dækkes i fællesskab med andre, og under dette minimum kan forbrugsfællesskabet naturligvis ikke komme. Men i øvrigt forekommer alle grader af forbrugsfællesskab.

Det er dog ikke alene forbrugsfællesskabet, der gør udgifterne til et diffust begreb. Den varierende grad af pengeøkonomi, der hersker inden for de forskellige »fælleshusstande« er måske i nok så stor udstrækning med til at gøre de kontante udbetalinger til et dårligt mål for de hjemmeboendes forbrugsudgifter og skattebetalinger. Der findes nemlig alle overgangsformer lige fra en situation med fordeling af alle fællesudgifter efter »markedspriser« til en situation, hvor hele den hjemmeboendes forbrug er medregnet i fællesforbruget, og hvori der hverken foretages betaling eller beregning af den studerendes forbrug.

For de hjemmeboende har man således i de besvarede spørgeskemaer i langt større udstrækning fået udtryk for graden af forbrugsfællesskab og pengeøkonomi end et udtryk for leveomkostninger.

a. Udviklingen siden 1959

For at illustrere udviklingen fra 1959 til 1964 har man i nedenstående diagram sammenlignet fordelingen efter månedlige udgifter af ugifte, hjemmeboende studerende, henholdsvis i 1959 og 1964. For at foretage sammenligningen på et rimeligt grundlag har man for 1964 kun angivet fordelingen af de ugifte, hjemmeboende studerende, der i 1964 opfyldte de kriterier om uddannelsesinstitution og studieretning, som man anvendte ved Studenterundersøgelsen 1959 (1959-populationen).

Figur E 2

Ugifte hjemmeboende studerende ved universitetet og højere læreanstalter fordelt efter månedlige udgifter henholdsvis i foråret 1959 og i efteråret 1964

Som det fremgår af figuren er der sket en almindelig stigning på ca. 100 kr. Gennemsnitsudgifterne er steget med ca. 50 pct. fra 282 kr. til ca. 420 kr.

b. Sammenligning mellem 1959-populationen og de øvrige studerende.

I nedenstående tabel har man foretaget en sammenligning af besvarelserne fra 1964 mellem 1959-populationen og de øvrige studerende, der i dag hører under Ungdommens Uddannelsesfond.

Som man ser, er der en forskel på ca. 50–60 kr. i den gennemsnitlige kontante udgift for 1959-populationen og de øvrige studerende. Men denne forskel vedrører ikke størsteparten (60–70 pct.) af de hjemmeboende, der

TABEL E 5

Ugifte hjemmeboende studerende fordelt efter månedlig udgift for henholdsvis 1959-populationen og andre studerende

Korrigeret månedlig udgift kr.	1959 Population %	Øvrige studerende %	I alt %
Under 240	15	20	17
240–719	71	70	71
720 og derover	14	10	12
I alt	100	100	100
Korrigeret gennemsnitlig udgift .. kr.	450	400	420
Antal oplysninger	666	837	1503
Uoplyst	139	220	359
Antal skemaer	805	1057	1862
Antal studerende ca.	8800	11100	19900

Anm.:
Udgiftsfordelingerne er kun rigtige, såfremt de ubesvarede skemaer fordeler sig på samme måde som de besvarede, jfr. betragtningerne side 295. Regner man med at alle personer, der ikke har besvaret spørgsmålet, kun har ringe eller slet ingen udgift, bliver fordelinger og gennemsnitstal således:

Korrigeret månedlig udgift kr.	1959 population %	Øvrige studerende %	I alt %
Under 240	29	36	33
240–719	59	56	57
720 og derover	12	8	10
I alt	100	100	100
Korrigeret gennemsnitlig udgift .. kr.	370	300	340

Imidlertid er dette en ekstrem situation og den »rigtige« beskrivelse ligger formentlig nærmere den første tabel.

netop ligger fordelt set på samme måde med udgiftsbeløb fra ca. 250 kr. til ca. 700 kr. Forskellen i gennemsnitstallene fremkommer ved, at der er færre små og flere høje udgiftssummer blandt de studerende i 1959-populationen end blandt de øvrige studerende.

c. Sammenligning mellem hovedlandsdelene.

Man kunne tænke sig, at den foran konstaterede forskel skyldes, at uddannelsesinstitutionerne, der var omfattet af 1959-undersøgelsen, er koncentreret i København og Århus, medens de øvrige uddannelsesinstitutioner er spredt over hele landet. Man har derfor i tabel E 6 beregnet gennemsnitstallene for de studerende ved uddannelsesinstitutionerne i de forskellige hovedlandsdele, hvilket svarer til en grov opdeling efter urbaniseringsgrad.

TABEL E 6

Den gennemsnitlige månedlige udgift for ugifte hjemmeboende studerende ved institutioner i forskellige hovedlandsdele specificeret for institutioner, der var med i Studenterundersøgelsen 1959 og de øvrige institutioner

Hovedlandsdel	Korrigeret gennemsnitlig månedlig udgift			Antal oplysninger		
	59-pop. kr.	I øvrigt kr.	I alt kr.	59-pop.	I øvrigt	I alt
Københavnsområdet	450	400	430	605	384	989
Ålborg, Århus og Odense	450	390	400	61	180	241
Andre provinsbyer over 12000 indb.		400	400		202	202
Det øvrige land		390	390		71	71
I alt	450	400	420	666	837	1503
Antal studerende ca.	8800	11100	19900			

Tabellen viser, at der ikke er nogen væsentlig forskel på den gennemsnitlige månedlige udgift i de forskellige hovedlandsdele inden for hver af de to kategorier studerende. Forskellen i de to landsgennemsnit går følgelig igen i Københavnsområdet og i Århus, de eneste to steder, hvor der ligger uddannelsesinstitutioner fra 1959-populationen.

d. Sammenligning mellem aldersklasserne

Foran blev det konstateret, at en opdeling af de studerende efter uddannelsesstedets geografiske placering ikke muliggjorde nogen forklaring af forskellene på de månedlige udgifter for 1959-populationen og de øvrige studerende. Der er imidlertid en anden forskel på de to kategorier af studerende, der gør sig gældende. I tabel E 7 er vist, at de studerende i 1959-populationen er ældre end de øvrige studerende.

TABEL E 7

Ugifte hjemmeboende studerende, der har oplyst den månedlige udgift, fordelt efter alder og institutionsgruppe

Alder pr. 1/1 1965 år	1959-populationen %	Andre %	I alt %
Under 20	22	35	29
20–22	55	49	52
23–24	14	10	12
25–27	7	5	6
28 og derover	2	1	1
I alt	100	100	100
Antal oplysninger	659	830	1489
Uoplyst	7	7	14
Antal skemaer	666	837	1503
Antal studerende ca.	8800	11100	19900

Den væsentligste forskel i aldersfordelingen for de to kategorier er den, at kun godt en femtedel af de studerende i 1959-populationen er under 20 år, medens godt en trediedel af de øvrige studerende er i samme aldersgruppe. Endvidere er hovedparten af de studerende under 20 år i 1959-populationen, (ca. 80 pct.) præcis 19 år og de øvrige 18 år, medens der er forholdsvis flere 17- og 18-årige blandt de øvrige studerende.

Beregner man den gennemsnitlige månedlige udgift, kommer man netop til en sammenhæng mellem udgiften og aldersgruppen. Denne sammenhæng er vist i tabel E 8.

TABEL E 8

Den gennemsnitlige månedlige udgift for ugifte hjemmeboende studerende i forskellige aldersgrupper specificeret for institutioner, der var med i Studenterundersøgelsen 1959 og de øvrige institutioner

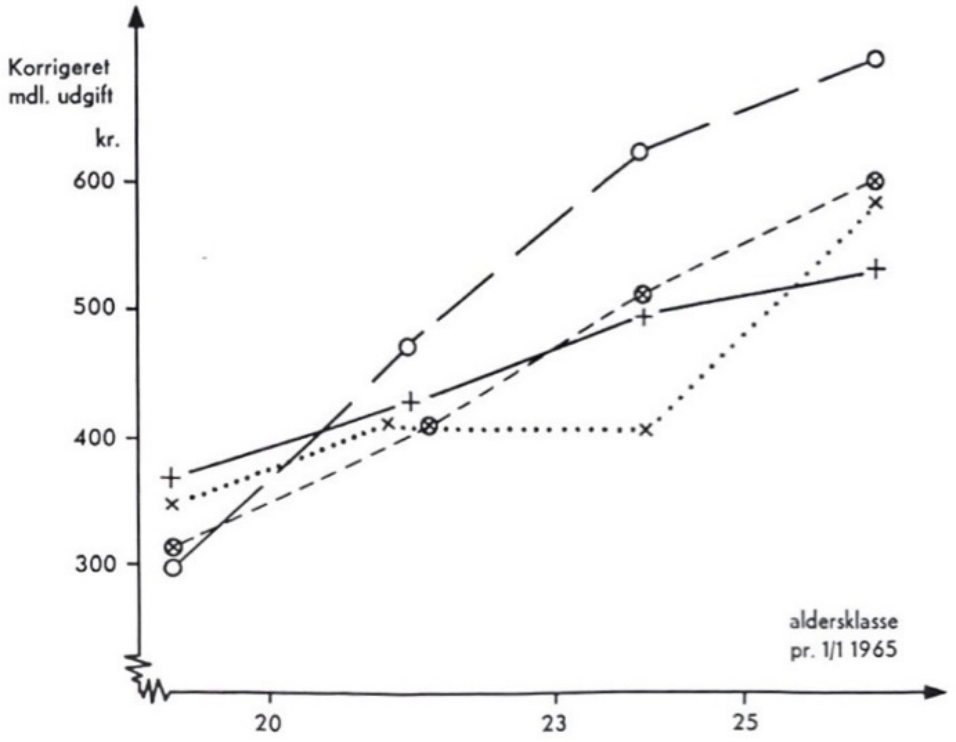
Alder pr. 1/1 1965 år	Gennemsnitlig månedlig udgift			Antal oplysninger		
	59-pop. kr.	Andre kr.	I alt kr.	59-pop.	Andre	I alt
Under 20	390	320	340	144	292	436
20–22	430	420	430	364	408	772
23–24	470	500	480	92	86	178
25–27	550	550	550	49	33	82
Samtlige aldre[1])	450	400	420	666	837	1503
Antal studerende ca.	8800	11100	19900			

[1]) Heri medregnet 21 studerende over 27 år og 14 studerende, for hvem alderen er uoplyst.

Udgiften er klart stigende med alderen. I de tre aldersgrupper mellem 19 og 28 år er der forskel på gennemsnitsudgifter for de 20–22 årige, og for de 23–24 årige. For de 20–22 årige er det 1959-populationen, der har den største gennemsnitsudgift, og for de 23–24 årige er det de andre studerende, der har den største gennemsnitsudgift. Men for begge aldersklasser afviger udgifterne ikke væsentligt fra aldersklassens totale gennemsnit for ugifte hjemmeboende studerende.

Selv den ret store forskel (70 kr.) i aldersgruppen »under 20 år« mellem udgiften for 1959-populationen og andre kan næppe anfægte følgende konklusion:

For samme aldersklasse af ugifte hjemmeboende studerende er der in-

Hovedlandsdel	Tegn	Antal oplysninger				I alt	Antal stud. ca.
		Under 20	20–22	23–24	25–27		
Københavnsområdet	+	228	542	128	63	961	12600
Ålborg, Århus og Odense	×	77	125	28	10	240	3400
Andre provinsbyer med over 12000 indbyggere	○	103	70	16	7	196	2800
Øvrige land	⊗	28	35	6	2	71	900
I alt		436	772	178	82	1468	19700

Figur E 3

Sammenhængen mellem aldersklasser og månedlig udgift for ugifte hjemmeboende studerende i forskellige hovedlandsdele

gen forskel mellem 1959-populationen og andre studerende på den månedlige gennemsnitslige udgift. 1959-populationen under 20 år er nemlig gennemsnitlig ca. 1 år ældre end andre studerende under 20 år. Dette er ikke nok til at forklare forskellen, hvis man regner med, at sammenhængen mellem månedlig udgift og aldersklasser er lineær, men man kan lige så godt antage, at stigningen er aftagende med aldersklasserne, og så nærmer man sig en forklaring af forskelle i udgiftssummen som udelukkende er afhængig af alderen.

Imidlertid skal det først undersøges, om der er en vekselvirkning mellem alder og hovedlandsdele, der kan gribe forstyrrende ind.

En sådan tvivl kan tilbagevises ved henvisning til figur E 3.

Den månedlige udgift er også inden for hovedlandsdele stigende med aldersklasserne. Stigningen er dog så usystematisk, at der ikke kan påvises forskellige udgiftsniveauer for ugifte hjemmeboende studerende i de forskellige hovedlandsdele.

Figuren viser desuden, at forskellene i de gennemsnitlige månedsudgifter er temmelig store i de to ældste aldersklasser. Dette kan udelukkende skyldes, at der er forholdsvis få observationer, i alt henholdsvis 178 og 82 besvarelser i de to ældste aldersklasser mod 436 og 772 besvarelser i de to yngste aldersklasser.

e. Sammenfatning

Den månedlige udgift for ugifte hjemmeboende studerende er et diffust begreb. Alt efter hvordan man fortolker betydningen af de indkomne skemaer, der er ubesvarede om den månedlige udgift, ligger udgiften fra ca. 250 kr. til ca. 700 kr. for mellem knap 60 og godt 70 pct. af de ugifte hjemmeboende. Generelt set synes udgiften kun på væsentlig måde at afhænge af aldersklasserne.

Der er næppe tvivl om, at den sammenhæng, der herved kommer til udtryk, er en sammenhæng mellem alderen og graden af forbrugsfællesskab. Jo ældre den studerende er, jo mindre er graden af forbrugsfællesskab og jo større er den studerendes selvstændige udbetalinger.

4. De ugifte, udeboendes udgifter

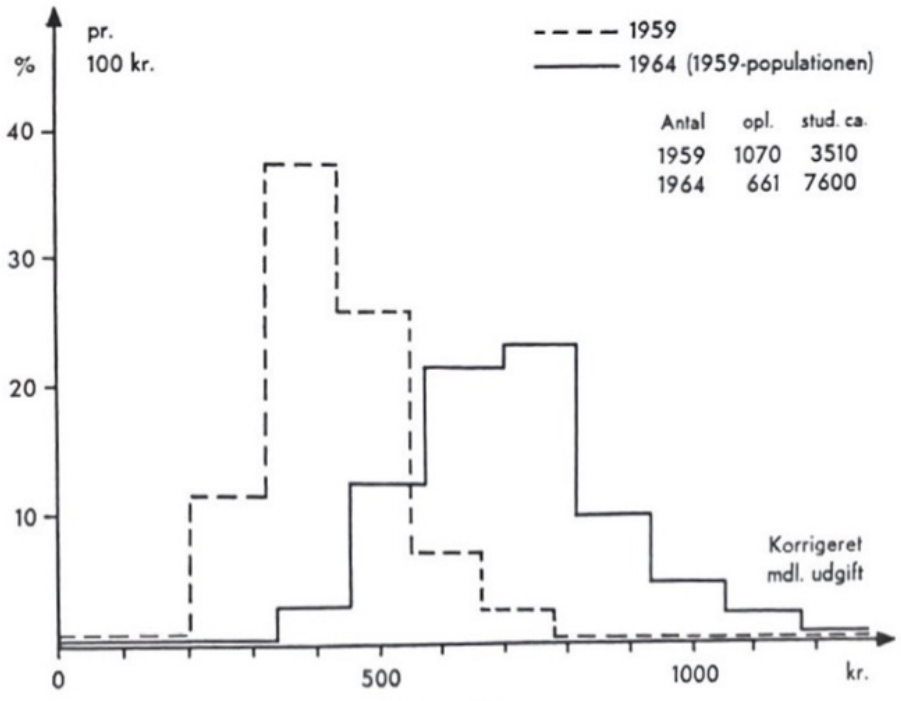
De oplysninger, man kan give den klareste fortolkning, er oplysningerne om de udeboende studerendes udgifter. For de udeboende er pengeudbetalingerne (udgifterne) et temmeligt præcis udtryk for den enkelte studerendes forbrug og skattebetalinger. Enkelte pakker med fødevarer eller beklædningsgenstande, i andre tilfælde nogle måltider og eventuelt lidt tøjvask, ændrer ikke billedet væsentligt.

a. Udviklingen siden 1959

Udviklingen fra 1959 til 1964 i de månedlige udgifter for ugifte udeboende studerende kan illustreres ved de to efterfølgende diagrammer. Sammenligningerne er foretaget efter samme principper som sammenligningen af udgifterne for de ugifte hjemmeboende studerende. Her er de studerende imidlertid opdelt i to grupper; de, der studerer ved institutioner i Københavnsområdet, og de, der studerer i Århus. Fordelingen for 1964 (1959-populationen) omfatter de ugifte udeboende studerende, der i 1964 opfyldte de kriterier om tilmeldning til uddannelsesinstitution og studieretning, som man anvendte ved Studenterundersøgelsen 1959.

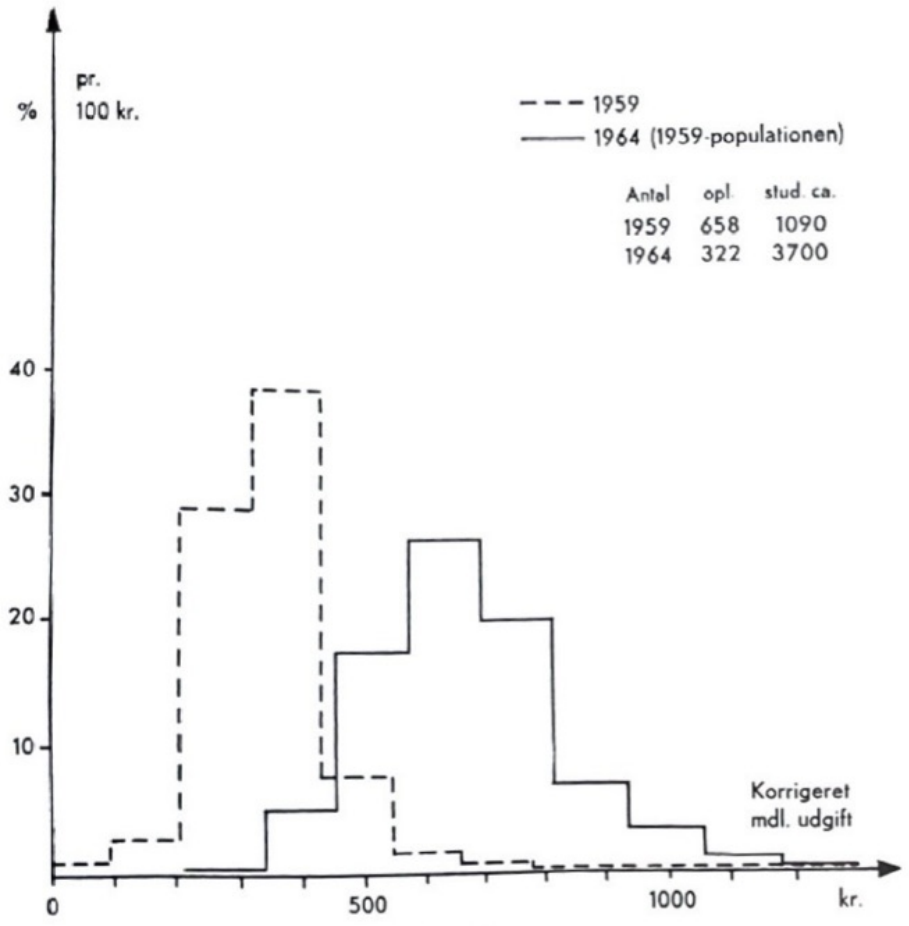
Der er således for de ugifte udeboende tale om en udgiftsstigning på 300–350 kr. i begge geografiske områder. Gennemsnitsudgifterne er steget med 81 pct. i Københavnsområdet og med 85 pct. i Århus. Der er imidlertid blevet forholdsvis flere ugifte, udeboende i Århus end i København, og derfor er den samlede stigning præcis 80 pct. eller lidt mindre end de to undergruppers stigning.

I 1959 var forskellen på gennemsnitstallene ca. 60 kr. (434 kr. og 375 kr.). På grund af den lidt større relative stigning i Århus er forskellen i 1964 kun steget med ca. 50 pct. til ca. 90 kr. (ca. 790 kr. og ca. 700 kr.). Denne beskedne relative tilnærmelse kan ikke gøre det korrekt at se bort

Figur E 4

Ugifte udeboende studerende ved universitet og højere læreanstalter i København fordelt efter månedlig udgift i henholdsvis foråret 1959 og efteråret 1964

Figur E 5

Ugifte udeboende studerende ved universitetet og højere læreanstalter i Århus fordelt efter månedlig udgift i henholdsvis foråret 1959 og efteråret 1964

fra en mulig geografisk forskel i udgiftsniveauerne de to steder og foretage en sammenfatning af resultaterne i lighed med den sammenfatning, man foran har foretaget for ugifte hjemmeboende.

b. Sammenligning mellem 1959-populationen og de øvrige studerende.

På grund af den ovenfor antagne mulige forskel på udgiftsniveauet i København og Århus har man i dette punkt opretholdt den geografiske adskillelse og i tabellen nedenfor sammenlignet 1959-populationen med de øvrige studerende i de samme hovedlandsdele, dvs. henholdsvis i Københavnsområdet og Århus, Ålborg samt Odense.

Man har betragtet de forskelle – mellem 1959-populationen og andre studerende – der fremgår af tabel E 9 som uvæsentlige og har derfor sammenfattet resultaterne inden for hver af de to hovedlandsdele. Derimod er det helt klart, at man må betragte forskellene mellem de to hovedlandsdele i de månedlige udgifter som væsentlige. Ikke alene er forskellen på de to

TABEL E 9

Ugifte, udeboende studerende ved institutioner beliggende henholdsvis i Københavnsområdet og i Ålborg, Århus samt Odense fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift kr.	Københavnsområdet			Ålborg, Århus og Odense		
	59-pop. %	Andre %	I alt %	59-pop. %	Andre %	I alt %
Under 480	4	9	5	6	10	8
480–719	35	35	35	53	59	55
720–959	44	43	44	31	26	29
960–2399	16	12	15	10	5	8
2400 og derover	1	1	1	–	–	–
I alt	100	100	100	100	100	100
Korrigeret gennemsnit .... kr.	790	760	780	700	640	670
Antal oplysninger	661	256	917	322	248	570
Uoplyst	36	21	57	15	29	44
Antal skemaer	697	277	974	337	277	614
Antal studerende ca.	7600	3000	10600	3700	3000	6700

gennemsnitsbeløb godt 100 kr. Fordelingen af de studerende på udgiftsklasser er også væsentlig forskellig. Andelen af studerende med ca. 500–700 kr. i månedlig udgift er ca. 57 pct. større i Ålborg, Århus og Odense end i Københavnsområdet. Til gengæld er andelen af studerende med ca. 750–950 kr. i månedlig udgift ca. 52 pct. større i Københavnsområdet end i Ålborg, Århus og Odense.

c. Sammenligning mellem hovedlandsdelene

For at efterforske den foran sandsynliggjorte geografiske forskel nærmere bringes følgende tabel E 10, hvori de to første kolonner er identiske med de to »i alt«-kolonner i tabel E 9.

Betragtes opdelingen i hovedlandsdele som en opdeling efter urbaniseringsgrad, synes der at være en faldende tendens i gennemsnitsudgifterne med faldende urbaniseringsgrad. Det er navnlig forskellen på ca. 110 kr. mellem Københavnsområdet og de største provinsbyer, der kan synes væsentlig. Denne forskel vil nedenfor blive reduceret under hensyntagen til aldersforskelle – men vil dog være større end stikprøveusikkerheden. Forskellene mellem de 3 sidstnævnte hovedlandsdele er godt 50 kr. og knapt 40 kr., og af disse forskelle er det kun den første, der – isoleret betragtet – er af nogen betydning. Det ses imidlertid tydeligt, at det faldende gennemsnitstal fremkommer ved en generel forskydning i fordelingerne af de studerende efter månedlig udgift mod de lavere udgiftsgrupper, og den-

TABEL E 10

Ugifte, udeboende studerende ved institutioner beliggende i forskellige hovedlandsdele fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift kr.	Institutionens beliggenhed: Københavnsområdet %	Alborg, Århus, Odense %	Provinsbyer med over 12000 indbyggere %	Øvrige land %
Under 480	5	8	14	25
480–719	35	55	61	54
720–959	44	29	19	17
960–2399	15	8	6	4
2400 og derover	1	–	–	–
I alt	100	100	100	100
Korrigeret gennemsnit kr.	780	670	620	580
Antal oplysninger	917	570	313	219
Uoplyst	57	44	34	23
Antal skemaer	974	614	347	242
Antal studerende ca.	10600	6700	3500	2500

ne tendens synes at være mere udtalt end gennemsnitstallets tendens. Det, at faldet i gennemsnittet fra de største provinsbyer til de mellemstore provinsbyer og videre til det øvrige land, er forholdsvis moderat, skyldes først og fremmest, at andelen af studerende i det typiske udgiftinterval, ca. 500–700 kr. i alle tre sidstnævnte hovedlandsdele er af samme størrelse og udgør over halvdelen af de studerende (ca. 57 pct).

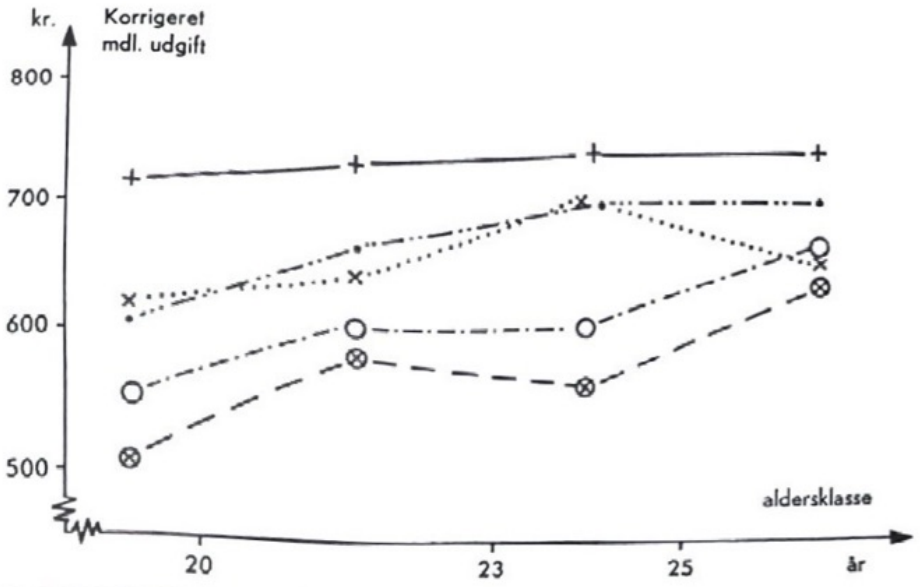
Derfor må man formentlig konkludere, at udgifterne for ugifte udeboende studerende er faldende med faldende urbaniseringsgrad. Dette godtgør dog ikke umiddelbart, at udgiftsniveauet er forskellig i de forskellige hovedlandsdele. Det kunne tænkes, at andre opdelinger af materialet ville vise endnu kraftigere forskelle.

For nærmere at belyse dette er materialet i det følgende delt op efter alder, køn og boligforhold (kollegianere og andre).

d. Sammenligning mellem aldersklasserne

Resultatet af en opdeling i aldersklasser inden for hver af de 4 hovedlandsdele er fremstillet i figur E 6.

I figuren er kun aldersklasserne op til de 28-årige behandlet. Men da kun 4 pct. af materialet vedrører studerende på 28 år og derover, bliver gennemsnitstallene for de ældste aldersklasser meget usikre og uden interesse for analyseformål. De knapt 2 pct. af de studerende, der har oplyst udgiften men ikke alderen, kan naturligvis heller ikke indgå i figur E 6.

Hovedlandsdel	Tegn	Antal oplysninger				I alt	Antal stud. ca.
		-20 år	20-22 år	23-24 år	25-27 år		
Københavnsområdet	+	81	459	175	127	842	9700
Ålborg, Århus og Odense	×	74	298	106	62	540	6400
Provinsbyer med over 12000 indbyggere	○	67	176	48	15	306	3450
Øvrige land	⊗	61	118	21	12	212	2450
Hele landet	•	283	1051	350	216	1900	22000

Figur E 6

Sammenhængen mellem aldersklasser og gennemsnitlig månedlig udgift for ugifte udeboende studerende i forskellige hovedlandsdele

For Københavnsområdets vedkommende medfører det imidlertid, at man fortrinsvis udelukker store indkomster fra analysen, idet den gennemsnitlige månedlige udgift, der er anført i tabel E 10, er sammensat på følgende måde:

Alder pr. 1/1 1965	Korrigeret gennemsnitlig mdl. udgift	Antal oplysninger
Under 28 år	750	842
28 år og derover	1220	56
Uoplyst	870	19
I alt	780	917

I Københavnsområdet falder gennemsnitsudgiften således ca. 30 kr., når man ser bort fra de 75 eller 8 pct. af 917 studerende, hvis alder er højere end 27 år eller uoplyst. Noget tilsvarende er ikke tilfældet i de øvrige hoved-

landsdele. Der udgør denne kategori af ugifte udeboende studerende kun 44 eller 4 pct. af 1.102 personer. Endvidere er disse 44 studerendes udgifter ikke særligt forskellige fra de øvrige 1.058 studerendes udgifter.

Det er således størsteparten af de studerende i denne gruppe, der er omfattet af analysen i figuren. Hovedresultatet, markeret ved kurven for hele landet, bliver en svag positiv sammenhæng mellem aldersklasser og udgift. Dette resultat fremkommer egentlig kun ved en lav gennemsnitsudgift for den yngste aldersklasse. Der er kun en svag stigning i gennemsnitsudgiften, når man går fra de 20–21-årige til de 22–24-årige. Denne stigning er ikke større, end at den kan »forklares« som en statistisk usikkerhed ved stikprøven. Endelig er gennemsnitstallet for de 25–27-årige det samme som gennemsnitstallet for de 22–24-årige.

Det er desuden klart, at en »geografisk faktor« også gør sig gældende efter denne opdeling af de studerende på aldersklasser. Af figuren fremgår, at dette i hvert fald er tilfældet for de tre aldersklasser under 25 år, medens det er mere tvivlsomt for de 25–27-årige.

Foretager man en standardberegning af den månedlige udgift for ugifte udeboende studerende under 28 år inden for de fire hovedlandsdele med aldersfordelingen for hele landet som standard, bliver resultatet som vist i tabel E 11, af helt samme karakter som før.

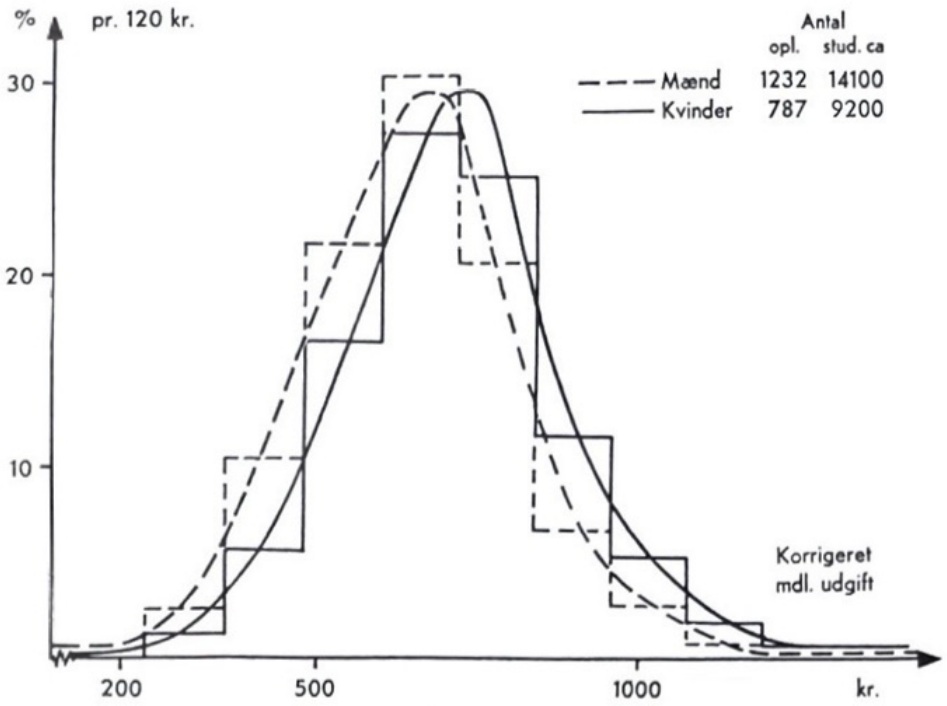
Forskellene mellem de fire hovedlandsdele på henholdsvis ca. 80 kr. og ca. 50 kr. og ca. 30 kr. viser helt den samme struktur som forskellene i tabel E 10. Når dette resultat sammenholdes med figur E 6, der viser aldersvariationen i de enkelte hovedlandsdele, bliver det klart, at alder er ikke den betydningsfulde faktor for gruppen som helhed.

Sammenfattende kan man sige, at en del af variationen efter aldersklasser må tilskrives tilfældige udsving i de enkelte hovedlandsdele, medens kun en mindre del af variationen mellem hovedlandsdele må tilskrives forskellig fordeling af de studerende på aldersklasser.

TABEL E 11

Gennemsnitlig månedlig udgift for ugifte udeboende studerende under 28 år, beregnet inden for fire hovedlandsdele efter en standardiseret aldersfordeling (Standard: aldersfordelingen for hele landet)

Hovedlandsdel	Gennemsnitlig mdl. udgift
	kr.
Københavnsområdet	750
Ålborg, Århus og Odense	670
Provinsbyer med over 12000 indb.	620
Øvrige land	590

Figur E 7

Mandlige og kvindelige, ugifte, udeboende studerende fordelt efter månedlig udgift

e. Sammenligning mellem mænd og kvinder

Hovedresultatet af en opdeling af de studerende efter køn fremgår af figur E 7.

Sammenligningen er foretaget for hele landet men det generelle billede går med mindre afvigelser igen i de enkelte hovedlandsdele. Der er en

TABEL E 12

Mandlige og kvindelige ugifte udeboende studerende fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift kr.	Mænd %	Kvinder %	I alt %
Under 480	7	13	10
480–839	69	73	70
840–959	12	7	10
960 og derover	12	7	10
I alt	100	100	100
Antal oplysninger	1232	787	2019
Uoplyst	93	65	158
Antal skemaer	1325	852	2177
Antal studerende ca.	14100	9200	23300

almindelig tendens til at kvindernes udgifter ligger ca. 50 kr. under mændenes.

En sådan tendens vil almindeligvis ikke kunne påvises på mindre områder. Man vil finde mange tilfælde, hvor en kvinde har højere udgift end en mand.

For umiddelbare iagttagelser vil det i høj grad være de ekstreme udgiftsgrupper, der synes at give udslag. Dette fremgår af tabel E 12.

Hovedparten af ugifte udeboende studerende (80 pct.) lever af en månedlig udgift på ca. 500 kr. til knapt 1000 kr., og denne andel er den samme for såvel mænd som kvinder. Derimod er andelen af mænd med under ca. 500 kr. i månedlig udgift kun halvt så stor som kvindernes.

Dette forhold kan også illustreres ved at se på kønsproportionen inden for de forskellige udgiftgrupper, jvf. følgende oversigt:

Korrigeret månedlig udgift kr.	Mænd %	Kvinder %	I alt %
Under 480	44	56	100
480–839	60	40	100
840–959	73	27	100
960 og derover	73	27	100
I alt	61	39	100

Den her observerede forskel bidrager lige så lidt som aldersforskelle til forklaring af den tidligere omtalte »geografiske« forskel.

Der er forskel på kønsproportionen i de forskellige geografiske områder. I Københavnsområdet er der forholdsvis flest mænd, ca. 66 pct. af de ugifte udeboende studerende er mænd.

I de mellemstore provinsbyer er mændenes andel mindst. Der er kun 44 pct. mænd. Alligevel kan denne forskel i fordelingen på køn kun begrunde en forskel i den gennemsnitlige udgift pr. student i København og i provinsbyerne på godt 10 kr.

f. Sammenligning mellem kollegianere og de øvrige studerende

I boligafsnittet (side 289) er det påvist, at der ikke er væsentlig forskel i boligudgiften. Alligevel kunne det naturligvis tænkes, at den forskellige boligform havde en sådan indflydelse på leveformen, at den resulterede i forskellig månedlig udgiftssum. Dette er undersøgt i tabel E 13.

De to fordelinger synes kun at udvise tilfældige afvigelser fra den samlede fordeling. Resultatet er helt det samme inden for de enkelte hovedlandsdele, og en opdeling efter dette kriterium (kollegianere og andre) bidrager således slet ikke til forklaring af den geografiske forskel.

TABEL E 13

Ugifte kollegianere og andre ugifte udeboende studerende fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift kr.	Udgifter kollegianere %	Andre udgifter udeboende %	I alt %
Under 480	8	10	10
480–599	18	18	18
600–719	31	28	28
720–839	22	24	24
840–959	11	9	10
960–1199	6	6	6
1200 og derover	4	5	4
I alt	100	100	100
Antal oplysninger	447	1572	2019
Uoplyst	55	103	158
Antal skemaer	502	1675	2177
Antal studerende ca.	5400	17900	23300

g. Uddannelsesretningens betydning for forskellen mellem hovedlandsdelene.

Ved den geografiske opdeling i hovedlandsdele, deler man samtidig materialet på en sådan måde, at visse uddannelser isoleres. Det er forskellige uddannelser, der dominerer i de forskellige områder. I København og Århus dominerer universiteter og andre højere læreanstalter. I Odense dominerer teknikum. I de andre provinsbyer lader de studerende sig nogen-

TABEL E 14

Gennemsnitlig månedlig udgift for samtlige ugifte udeboende studerende og for de ugifte, udeboende lærerstuderende i de fire hovedlandsdele

Hovedlandsdel	Månedlig udgift	
	Samtl. studerende korr. postsp. opl. kr.	Lærerstuderende interv. opl. kr.
Københavnsområdet	780	779
Ålborg, Århus og Odense	670	692
Provinsbyer med over 12000 indbyggere	620	690
Øvrige land	580	627

Anm.:
Første kolonne er en direkte overførsel af gennemsnitstallene fra tabel E 10. Anden kolonne er den beregnede gennemsnitsudgift fra interviewingen. Tallene er beregnet af henholdsvis 10, 9, 29 og 42 observationer. Ved postspørgeundersøgelsen er de studerende fordelt efter uddannelsesinstitutionens beliggenhed, ved interviewundersøgelsen efter de studerendes bopæl.

lunde ligeligt fordele på seminarier og andre uddannelser. I gruppen »det øvrige land« dominerer seminarierne fuldstændigt.

Det kunne tænkes, at de studerendes udgiftsstruktur og samlede udgifter var så specielle for de enkelte uddannelsesretninger, at den geografiske faktor i gennemsnitstallene kunne forklares ved, at det er forskellige uddannelsesretninger, der dominerer i de forskellige områder. En undersøgelse af dette forhold støder imidlertid på den lige nævnte vanskelighed, at vigtige uddannelsesretninger ikke er repræsenteret i alle områder. Det er kun seminarierne, der er spredt over hele landet, og som ligger i områder med vidt forskellig urbaniseringsgrad. I tabel E 14 sammenlignes derfor de ugifte, udeboende lærerstuderendes månedlige udgift i de fire hovedlandsdele.

Det ses, at der er samme tendens i tallene for lærerstuderende som for samtlige studerende.

Man må antage, at den geografiske forskel i den gennemsnitlige udgiftssum også gør sig gældende inden for de ugifte udeboende lærerstuderendes kreds.

Man kunne på grund af tallene i tabel E 14 forestille sig, at variationen i postspørgematerialet var større end variationen i interviewmaterialet, men det behøver ikke at være tilfældet, dels er stikprøveusikkerheden på interviewmaterialet betydeligt større end stikprøveusikkerheden på postspørgematerialet, dels er den geografiske inddeling forskellig i de to materialer. Nogle af de interviewede lærerstuderende bor i en landkommune og læser ved et seminarium i en større by. Disse er i interviewmaterialet placeret i gruppen »Øvrige land«. Hvis der er en forskel i de studerendes udgiftsniveau i byerne og på »landet«, og hvis denne forskel skyldes forskelligt prisniveau i de to områder, så skulle interviewundersøgelsens inddeling efter bopæl give de mest homogene grupper og den største variation.

Men ingen kan hævde, at forskelligt udgiftsniveau for studerende i to områder skyldes forskelligt prisniveau i områderne. Det kan ligesåvel skyldes, at leveniveauet i det ene område er højere end i det andet. I dette tilfælde er det meget vel muligt, at en lærerstuderende sætter sin levefod efter studiestedets niveau i stedet for efter bopælens niveau. Er det sidste rigtigt, vil postspørgeundersøgelsens inddeling give mest homogene grupper og den største variation.

Det kan ikke her afgøres om forskelligt udgiftsniveau skyldes forskelligt prisniveau, forskellig levefod eller en blanding af begge dele; men det kan fastslås, at der er konstateret en sammenhæng mellem udgiftsniveauet i de forskellige områder af landet og urbaniseringsgraden i området.

Det er således yderligere sandsynliggjort, at uddannelsesretningen ikke er med til at karakterisere det lokalmilieu, som påvirker udgiftsniveauet det

enkelte sted. Om denne påvirkning sker over stedets priser eller omgivelsernes »krav« til levefod er usagt.

h. Sammenfatning

Man kan konkludere, at de ugifte, udeboende studerende er den mest homogene gruppe af de studerende med hensyn til samlet udgift. Selve udgiftsbegrebet kan defineres forholdsvist meningsfuldt, og størsteparten (80 pct.) af disse studerende har udgifter fra ca. 500 kr. til knap 1000 kr. om måneden. Den gennemsnitlige udgift er ca. 700 kr.

Der er ikke konstateret væsentlige forskelle mellem forholdsvis langvarige uddannelser (1959-populationen) og forholdsvis kortvarige uddannelser (de øvrige) med hensyn til de ugifte udeboende studerendes udgift. Det er tværtimod sandsynliggjort, at man inden for en speciel veldefineret gruppe uddannelsesinstitutioner (seminarierne) må konstaterer de samme forskelle mellem hovedlandsdele, som man kan konstatere for samtlige studerende.

I modsætning til, hvad der var tilfældet for de hjemmeboende, er der ikke her konstateret nogen væsentlig sammenhæng mellem udgiften og aldersklasserne fra 20 til 28 år, og disse aldersklasser omfatter hovedparten (ca. 80 pct.) af de ugifte, udeboende studerende. Uden for Københavnsområdet, er der måske en svag tendens til at udgiften stiger med aldersklasserne, også for de 20–28 årige. Uden for disse aldersklasser er forskellen karakteriseret ved, at de yngre (under 20 år) har noget lavere, og at de ældre (over 27 år) har forholdsvis meget højere udgifter.

Kollegianerne fordeler sig efter samlet udgift på helt samme måde som samtlige ugifte udeboende studerende. Derimod har mændene generelt set lidt (ca. 50 kr.) større udgift end kvinderne. Det sidste kunne forholdsvis let kommenteres med forklaringer både om traditionelle forskelle i leveomkostninger og om traditionelle forskelle i levefod. Men det er mere væsentligt i denne forbindelse at bemærke, at forskellen næppe føles særlig betydningsfuld.

Sammenhængen mellem udgift og hovedlandsdel synes imidlertid at være en altovervejende sammenhæng, der går igen i alle de her forsøgte andre opdelinger, selvom sammenhængen naturligvis bliver diffus, når man kommer ud på små grupper med stor stikprøveusikkerhed. Da institutionernes beliggenhed og de studerendes tilknytning til en bestemt institution er nemt at konstatere, kan denne »geografiske faktor« forholdsvis let holdes under kontrol af administrationen. Hvis man vil korrigere de her konstaterede udgiftsoplysninger for den senere udvikling, kan dette opnås med tilstrækkelig sikkerhed ved forholdsvis få observationer. Det kan nemlig være nødvendigt at gennemføre denne kontrol, fordi udsagnet om, at de ugifte udeboende studerendes udgifter afhænger af urbaniseringsgraden på studie-

stedet, ikke forklarer forskellene. Forklaringen på disse forskelle er formentlig et kompliceret samspil af indtjeningsmuligheder, prisniveau og lokalmilieuets »krav« til levefod på studiestedet. Dette er imidlertid et ret uopdyrket område inden for den samfundsvidenskabelige forskning, såvel inden for den økonomiske som den sociologiske teori.

5. *De giftes udgifter*

De gifte studerende lever ligesom de ugifte, hjemmeboende i forbrugsfællesskab med en familie, men de gifte er hovedpersoner i dette forbrugsfællesskab, medens de ugifte hjemmeboende er bipersoner. Det vil sige, at gifte i højere grad end de ugifte hjemmeboende er medbestemmende om hele husstandens økonomi. Også graden af forbrugsfællesskab er forskellig i de to grupper. De ugifte, hjemmeboende lever ofte i delvist forbrugsfællesskab med den øvrige husstand, medens det er hovedreglen hos de gifte, at de lever i fuldt forbrugsfællesskab med familien. Det har derfor god mening at benytte hele husstanden som økonomisk enhed for disse gifte.

Derved opnår man også gode sammenligningsmuligheder med andre befolkningsgrupper. Men man kommer også ind i et mindre tællingsproblem, fordi en del af de gifte studerende, som undersøgelsen omfatter, er gift med en anden studerende inden for uddannelsesfondens område. På grundlag af besvarelserne har man, som anført i tabel C 1, skønnet, at 18 pct. eller ca. 9.500 studerende er gifte. Af disse er ca. 2.600 studerende gift med hinanden og udgør derfor kun ca. 1.300 økonomiske enheder, når man opgør husstandens samlede udgifter. Med andre ord, det indsamlede materiale er repræsentativt for ca. 9.500 gifte studerende, men vedrører kun ca. 8.200 ægtepar.

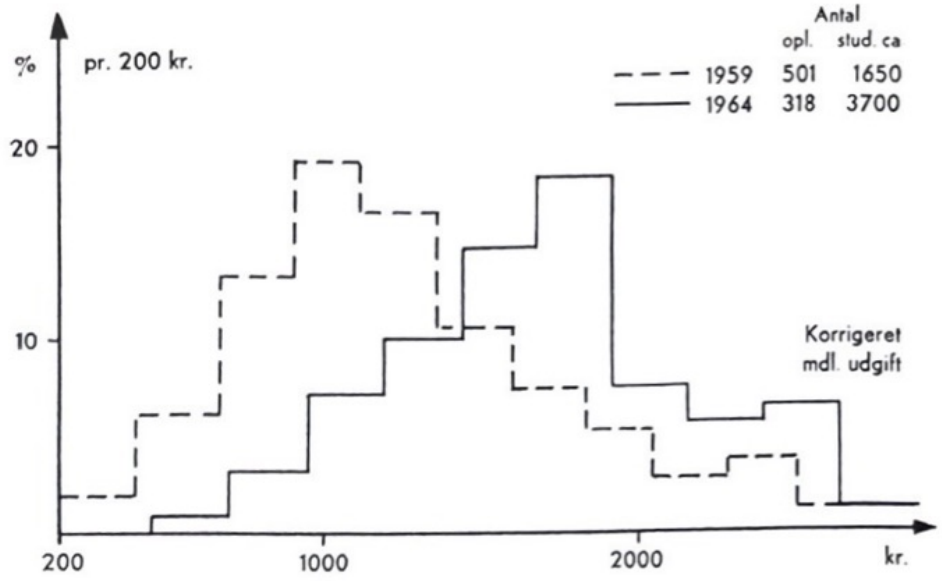
a. Udviklingen siden 1959

De månedlige udgifter for gifte studerende har fra 1959 til 1964 udviklet sig som vist i figur E 8 og E 9. Sammenligningerne er foretaget efter sammenligningerne for ugifte udeboende studerende. Københavnsområdet og Århus er sammenlignet hver for sig, og fordelingen for 1964 (1959-populationen) omfatter gifte studerende fra 1964, der opfyldte de kriterier for udvælgelse, som blev anvendt ved Studenterundersøgelsen 1959.

Den gennemsnitlige udgift i Københavnsområdet er siden 1959 steget med godt 60 pct. fra 1.217 kr. til ca. 1.980 kr. I Århus er gennemsnitsudgiften steget med knapt 60 pct. fra 1.178 kr. til ca. 1.860 kr.

Fordelingerne i figurerne er i høj grad afhængig af de valgte gruppegrænser, så der er næppe grund til at kommentere fordelingernes forskellige form, hverken 1959-fordelingerne sammenlignet med 1964-fordelingerne eller fordelingerne fra de to områder sammenlignet indbyrdes.

Figurerne skal først og fremmest bruges til at dokumentere de store

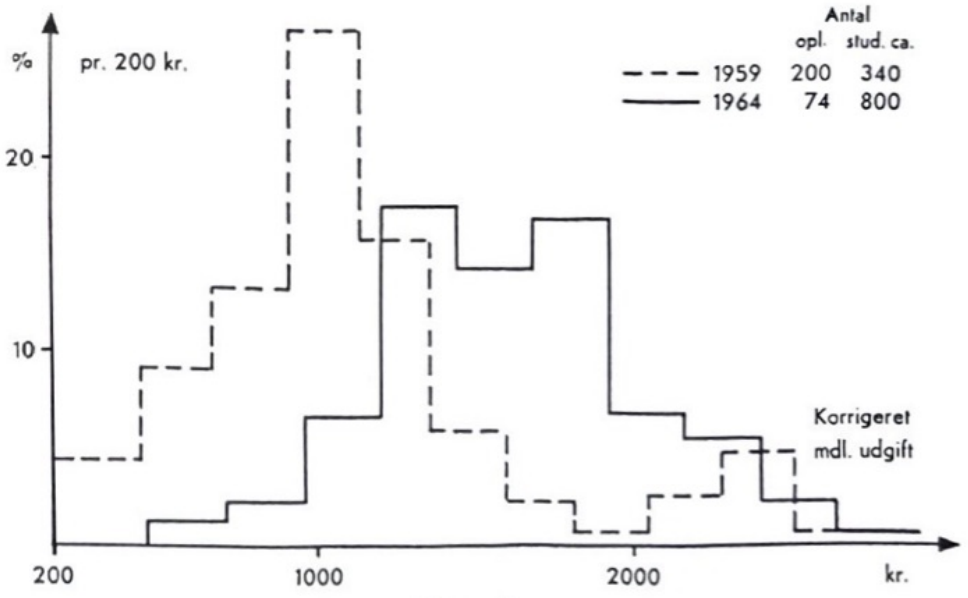

Figur E 8

Gifte studerende ved universitetet og højere læreanstalter i Københavnsområdet fordelt efter månedlig udgift henholdsvis i foråret 1959 og efteråret 1964

spredninger, der findes i fordelingerne. De store spredninger indicerer en så forskellig udgiftsstruktur inden for disse grupper, at det egentlig er urimeligt at betragte grupper som homogene. De er nemlig kun homogene i henseende til udvælgelseskriteriet: gifte.

På den anden side er fordelingerne alligevel sammenhængende. De har kun en væsentlig »pukkel« (typisk værdi). Dette gør det meningsfuldt at tale om deres middeltal. Det er navnlig meningsfuldt, fordi det har be-

Figur E 9

Gifte studerende ved universitetet og højere læreanstalter i Århus fordelt efter månedlig udgift henholdsvis i foråret 1959 og efteråret 1964

tydning at beskæftige sig med den samlede udgiftssum og dennes afhængighed af ændrede forhold.

Det må derfor fastholdes, at det har mening at sige, at gennemsnitsudgiften (den normerede samlede udgiftssum) for gifte studerende er steget med ca. 60 pct. fra 1959 til 1964, når gruppen »gifte studerende« afgrænses på samme måde begge år.

b. Sammenligning mellem hovedlandsdelene

Som antydet foran er det for praktiske formål næppe væsentligt at lægge overdreven vægt på forskellig form for gifte studerendes udgiftsfordelinger. Man skal derfor ikke som for de to grupper af ugifte studerende sammenligne 1959-populationen med de øvrige studerende, men i stedet foretage sammenligningen mellem København og Århus alene for 1959-populationen og sammenligningen mellem alle fire hovedlandsdele for samtlige gifte studerende. De første gøres i tabel E 15; det næste i tabel E 16.

Den væsentligste forskel på de to fordelinger fremkommer ved, at andelen af studerende i udgiftsgruppen 1200–1439 kr. kun er godt halvt så stor i København som i Århus. Til gengæld er der over dobbelt så stor en andel i udgiftsgruppen 2400–3600 kr. i København som i Århus. Fordelingen indenfor det sidstnævnte interval er selvfølgelig noget skæv. I Køben-

TABEL E 15

Gifte studerende ved universiteter og højere læreanstalter i henholdsvis Københavnsområdet og Århus (1959-populationen), fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift kr.	Københavns-området %	Århus %
Under 960	4	4
960–1199	9	8
1200–1439	12	22
1140–1679	17	18
1680–1919	22	20
1920–2399	16	15
2400–3599	12	5
3600 og derover	8	8
I alt	100	100
Gennemsnitsudgifter .. kr.	1980	1860
Antal oplysninger	318	74
Uoplyst	15	2
Antal skemaer	333	76
Antal studerende ca.	3700	800

havn har knapt 8 pct. og i Århus knapt 3 pct. af disse studerende en udgift lige omkring 2.500 kr. Dette forhold indicerer en vis forskel i den samlede udgiftssum, men som det ses af de beregnede gennemsnitstal er forskellene ikke af en størrelse, der overstiger stikprøveusikkerheden. Middelfejlen på gennemsnitstallet for København er af størrelsesordenen ca. 25 kr. og middelfejlen for Århus er af størrelsesordenen ca. 50 kr.

Man kan altså ikke inden for gruppen af studerende ved universiteter og højere læreanstalter påvise nogen forskel mellem udgiftsforholdene i København og i Århus.

Dette resultat kan imidlertid ikke tages som udtryk for, at der hos de gifte studerende, modsat hos de ugifte udeboende, ikke kan konstateres en »geografisk faktor« i udgiftsvariationen. Tager man nemlig alle gifte studerende ved institutioner under uddannelsesfonden med, er der, som den følgende tabel viser, en forskel mellem de gifte studerende i Københavnsområdet og de gifte studerende i de øvrige hovedlandsdele, der overstiger stikprøveusikkerheden. Dette kommer i nogen grad af, at 1959-populationen dominerer i Københavnsområdet, hvor den udgør knap 70 pct. af samtlige gifte studerende, medens den ikke gør det i Århus, hvor den kun udgør godt 36 pct. af de gifte.

TABEL E 16

Gifte studerende ved institutioner i de fire hovedlandsdele fordelt efter månedlig udgift

Korrigeret månedlig udgift	Hovedlandsdel				Hele landet
	Københavns-området	Alborg, Århus, Odense	Provinsbyer med over 12000 indbyggere	Øvrige land	
kr.	%	%	%	%	%
Under 960	6	10	9	13	8
960–1199	9	15	20	20	12
1200–1439	14	21	20	22	17
1440–1679	18	21	17	18	19
1680–1919	21	15	16	11	18
1920–2399	14	7	10	7	11
2400–3599	11	7	6	7	9
3600 og derover	7	4	2	2	6
I alt	100	100	100	100	100
Gennemsnitsudgifter kr.	1890	1620	1540	1500	1750
Antal oplysninger	478	208	132	45	863
Uoplyst	21	10	2	1	34
Antal skemaer	499	218	134	46	897
Antal studerende ca.	5400	2200	1400	500	9500

Det ses, at udgiftssummerne for de gifte studerende spreder sig over et meget bredt interval. For hele landet spænder det typiske interval helt fra ca. 1200 kr. til ca. 1700 kr. og omfatter godt en trediedel (36 pct.) af de gifte studerende. Ser man isoleret på de enkelte hovedlandsdele, viser fordelingen af de studerendes udgiftssummer samme karakteristiske træk. Det »typiske interval« er meget bredt, og det er den store spredning af udgiftssummerne, der er den helt centrale karakteristik. Det er derfor særligt vigtigt i dette tilfælde af ægteparrernes typiske eller karakteriske månedlige udgifter. Det er helt generelt, at højst 20 pct. af ægteparrene har udgifter, der ligger i et interval fra 100 kr. under til 100 kr. over gennemsnittet. Middeltallet er kun et udtryk for ægteparrenes samlede udgiftssum, normeret efter antallet af gifte studerende, det vil sige kun det som beregningsproceduren angiver.

Den normerede udgiftssum indeholder imidlertid som foran anført en »geografisk faktor«. Det karakteristiske træk er, at udgiftssummen pr. ægtepar i hovedstadsområdet er væsentligt højere end den tilsvarende størrelse i de andre hovedlandsdele. Heri adskiller de gifte studerende sig ikke fra de lønmodtagerhusstande, der indgik i Statistisk Departements forbrugsundersøgelse for 1963 (9). Dette ses af tabel E 17.

Hvis den månedlige udgift for en husstand var ligefremt proportional med antallet af personer i husstanden ville man komme til, at de gennemsnitlige månedlige udgifter for gifte studerende svarer til lønmodtagernes.

TABEL E 17

Gifte studerendes udgiftsforhold i efteråret 1964 sammenlignet med lønmodtagernes udgiftsforhold i 1963 for de forskellige hovedlandsdele

Hovedlandsdel	Mdl. udgift		Indeks Øvrige land = 100		Antal oplysn.	
	Gifte stud. kr.	Lønmodt. kr.	Gifte stud.	Lønmodt.	Gifte stud.	Lønmodt.
Hovedstadsområdet	1890	2476	126	133	478	430
Ålborg, Århus og Odense	1620	2020	107	108	208	386
Provinsbyer med over 12000 indbyggere	1540		102		132	
Øvrige land	1500	1865	100	100	45	163

Anm.:

Lønmodtagernes månedlige udgift er den samlede årsudgift incl. personlige skatter excl. opsparing, divideret med 12.

Landinddelingen i forbrugsundersøgelsen er hovedstadsområdet, provinsbyer med forstæder og landkommuner med bymæssig bebyggelse. Denne inddeling svarer i store træk til Uddannelsesundersøgelsens inddeling, når de to mindste grupper i den sidstnævnte inddeling slås sammen.

Lønmodtagernes husstande består i:

Hovedstadsområdet gennemsnitlig af 3,2 personer.
Provinsbyerne af 3,3 personer.
Landkommunerne af 3,4 personer.

Medens de gifte studerende husstande gennemsnitlig består af 2,6 personer.

Tager man en prisstigning på ca. 6 pct. med i betragtning ved sammenligningen, kommer man til det resultat at udgiftssummen for gifte studerende i hovedstadsområdet er lavere end lønmodtagernes udgiftssum, medens der ikke kan påvises nogen forskel i provinsbyer og landkommuner.

En husstands udgifter er imidlertid ikke proportional med antallet af husstandsmedlemmer. Dette vil blive vist nedenfor. Og man kan derfor på det foreliggende konkludere, at de gifte studerende overalt har en lavere samlet månedlig udgiftssum end lønmodtagerne. Men gennemsnitsalderen for såvel forældre som børn er givetvis højere i lønmodtagerhusstandene end i de gifte studerendes husstande. Desuden stiger den månedlige udgift med alderen, i hvert tilfælde fra de aldersklasser, der er dominerende hos de gifte studerende, til de aldersklasser, der er dominerende hos et udsnit af samtlige lønmodtagere. Hvis man havde lejlighed til at sammenligne de gifte studerendes husstande med lønmodtagerhusstande med den samme alderssammensætning, ville man formentlig komme til det resultat, at unge lønmodtagerhusstandes udgifter kun var meget lidt højere end de studerendes.

Derudover skal tabel E 17 som foran anført bruges til at vise, at udgiftssummen pr. husstand for begge grupper er væsentligt højere i hovedstadsområdet end i de øvrige landsdele. De i tabellen beregnede indeks viser desuden, at der er en karakteristisk lighed i de geografiske forskelle på udgiftssummerne i de to grupper. Dog overstiger forskellene uden for hovedstadsområdet næppe stikprøveusikkerheden i nogen af undersøgelserne, og konklusionen kan derfor ikke føres videre end at bekræfte ovenstående antagelse om højere udgift pr. husstand i hovedstadsområdet.

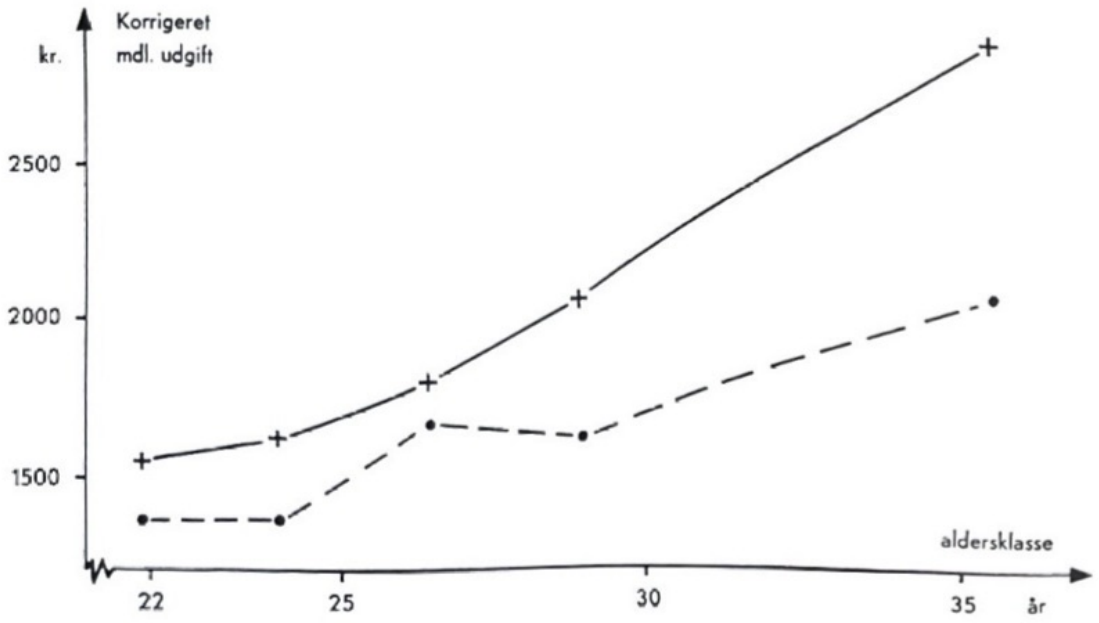
Denne konklusion må for de studerendes vedkommende modificeres noget, fordi man fra de gifte studerende i det øvrige land, kan udskille ca. 800 gifte studerende ved universitetet og de højere læreanstalter i Århus, hvis udgiftsforhold i høj grad ligner udgiftsforholdene for de gifte studerende i hovedstadsområdet, jfr. tabel E 15 sammenlignet med tabel E 16. Men tages de ca. 4100 gifte studerende uden for hovedstadsområdet som gruppe, ses, at deres samlede udgiftssum pr. husstand ligger væsentligt under den samlede udgiftssum pr. husstand for de ca. 5.400 gifte studerende i hovedstadsområdet.

c. Sammenligning mellem aldersklasserne

I figur E 10 har man undersøgt sammenhængen mellem gifte studerendes månedlige udgift og aldersklasserne. I overensstemmelse med den lige konstaterede væsentlige forskel på gifte studerendes udgifter i København og i det »øvrige land«, har man foretaget sammenligningen mellem aldersklasser særskilt for hver af de to områder. Sammenfatningen af udgifterne i hovedlandsdelene uden for Københavnsområdet kan ikke alene begrun-

des med, at gennemsnitstallene ikke er væsentligt forskellige, men også med, at gennemsnittene i de enkelte aldersklasser alle er lavere end Københavnsgennemsnittet og alle varierer usystematiske med aldersklasserne. Dette er vist i følgende oversigt, hvor det højeste gennemsnit i aldersklassen er betegnet 1, det midterste 2 og det laveste 3.

Alder pr. 1/1 1965 år	Alborg, Århus, Odense	Provinsbyer med over 12000 indbyggere	Øvrige land
20–22	3	1	2
23–24	3	2	1
25–27	1	2	3
28–29	1	3	2
30 og derover	1	2	3

Hovedlandsdel	Tegn	Antal oplysninger 20–22	23–23	25–27	28–29	30–	I alt	Antal stud. ca.
København	+	92	135	137	35	72	471	5350
Øvrige land	●	104	87	98	34	56	379	4050
I alt		196	222	235	69	128	850	9400

Figur E 10

Sammenhængen mellem aldersklasserne og månedlig udgift for gifte studerende henholdsvis i Københavnsområdet og det øvrige land

De gifte studerendes udgifter er helt klart stigende med aldersklasserne. I aldersgruppen 30 år og derover, hvor de gifte studerendes gennemsnitsalder er 35½ år, overstiger ægteparrenes gennemsnitlige udgift lønmodtagernes i samme hovedlandsdel. Grunden er formentlig, at der i denne aldersklasse er forholdsvis mange færdigt uddannede akademikere, både blandt de studerende og blandt ægtefællerne.

Stigningen fra aldersklasse til aldersklasse i gennemsnitsudgifterne er helt jævn i Københavnsområdet. Det er den ikke i det øvrige land, når aldersopdelingen gøres så detaljeret som i figuren, men sammenfatter man de to første aldersgrupper i een, bestående af de 20–24-årige, og de to næste i een, bestående af de 25–29-årige, får man en samsvarende jævn tendens i de to hovedlandsdele. Man har derfor i det følgende set bort fra opdelingen efter hovedlandsdel. Man kan yderligere begrunde dette med, at forskellen i gennemsnitstallene ikke skyldes en forskydning af ensartede fordelinger, men snarere en forholdsvis svag ophobning omkring typiske udgifter på lidt forskellige niveauer. Det sidste fremgår af tabel E 16.

d. Børnetallets betydning for udgifterne

Det er naturligvis en banalitet at fastslå, at forbrugssammensætningen for et ægtepar påvirkes af, at de har børn. Det er imidlertid ikke sikkert, at den samlede udgiftssum næsten udelukkende er påvirket af ægteparrets indtægtsmuligheder. De tal, der nedenfor bringes fra Statistisk Departements forbrugsundersøgelse i 1963 (9) kan føre til denne konklusion. For studerende ægtepar kunne det derimod tænkes, at de levede på et så lavt niveau, at en forøgelse af familien nødvendigvis måtte medføre en forøgelse af de samlede udgifter. Det fremgår af det følgende, at en sådan antagel-

TABEL E 18

Gifte studerendes udgiftsforhold i efteråret 1964 sammenlignet med gifte lønmodtagere i 1963 for forskelligt børnetal

Antal børn	Mdl. udgift		Indeks ingen børn = 100		Antal besv.	
	Gifte stud. (korr.) kr.	Gifte lønmodtagere kr.	Gifte stud.	Gifte lønmodtagere	Gifte stud.	Gifte lønmodtagere
0	1610	2077	100	100	489	199
1	1710	2154	106	104	261	170
2	2250	2372	140	114	81	248
3 eller flere	3000	2216	186	107	32	92

Anm.:
Lønmodtagernes månedlige udgift er den samlede årsudgift, incl. personlig skat, excl. opsparing, divideret med 12.

se ikke kan eftervises ved en sammenligning mellem udgifterne for gifte studerende med forskelligt børnetal.

Husstandenes gennemsnitsudgift for studerende med et barn er kun forholdsvis lidt højere end gennemsnitsudgiften for studerende uden børn. Den samme tendens gør sig gældende for lønmodtagerhusstandene, selvom resultatet for disse er lidt mere tvivlsomt på grund af større stikprøveusikkerhed, dels er forskellen lidt mindre, dels fremgår det af kilden, at spredningerne er lidt større, dels er der færre observationer i de to lønmodtagergrupper end i de to grupper af studerende ægtepar.

Derimod giver sammenligningen mellem ægtepar uden børn og ægtepar med 2 eller 3 børn helt forskelligt resultat for studerende og for lønmodtagere. Selvom det her er tallene for de studerende, der har den største stikprøveusikkerhed, er det klart, at der er væsentlig større forskel hos de studerende end hos lønmodtagerne. For de studerende kunne tallene ovenikøbet fortolkes som udtryk for en årsagssammenhæng: stigende børnetal medfører stigende udgifter. Men med kendskab til tallene for lønmodtagerne føles denne forklaring mistænkelig.

Det er lige vist, at der er en tydelig sammenhæng mellem gennemsnitsudgiften og aldersklasserne. Desuden må man formode, at der også er sammenhæng mellem børnetallet og aldersklasserne. Derfor skal man i tabel E 19 sammenligne gennemsnitsudgiften i de grupper, hvori de gifte studerende kan opdeles efter aldersklasser og børnetal.

Det er karakteristisk for gifte studerende, at meget få (1/8) har mere end 1 barn, og at disse er tydeligt ældre end de øvrige. Kun i gruppen 30 år og derover er der en ligelig repræsentation af gifte studerende med forskellige børnetal, og for denne aldersgruppe er det tydeligt, at højere børnetal giver højere gennemsnitsudgift. Men disse udgifter er enten sammenfaldende med eller højere end lønmodtagernes udgifter i tabel E 18. Gifte studerende over 29 år er således ikke en befolkningsgruppe, der lever på et så lavt niveau, at familiestørrelsen nødvendigvis skulle øve en så kraftig indflydelse på de samlede udgifter, som tallene angiver. Det er formentlig helt andre faktorer, der forårsager forskellene i gennemsnitstallene. Gifte studerende over 29 år er imidlertid talmæssigt en lille gruppe, som de fleste vil kalde atypisk, om ikke af andre grunde så alene på grund af alderen.

For de ca. 80 pct. af de gifte studerende, der er under 30 år, og som højest har et barn, er der ingen systematisk sammenhæng mellem udgiften hos de barnløse og udgiften hos dem med et barn. I to af aldersgrupperne (med ca. 28 pct. af de gifte), har de barnløse højere gennemsnitsudgifter, og i de to andre aldersgrupper (med ca. 50 pct. af de gifte) har de barnløse lavere gennemsnitsudgifter end dem med et barn. Under 20 år er der for få gifte til at tallene kan kommenteres. Det kan kun fastslås, at gifte studerende har meget forskellige månedlige udgifter, der hverken for de en-

TABEL E 19

Gennemsnitlig månedlig udgift for gifte studerende med forskelligt børnetal opdelt efter aldersklasser

Alder pr. 1/1 1965 år	Korrigeret månedlig udgift					Gnstl. alder
	Børnetal				I alt	
	0	1	2	3 og derover		
	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	år
Under 20	(1560)	(1270)			1410	19,4
20–22	1500	1330	(1440)		1470	21,9
23–24	1520	1600	1610		1550	24,0
25–27	1660	1850	1910	(2920)	1750	26,4
28–29	2030	1600	1870	(1830)	1850	29,0
30 og derover	1990	2270	2850	3050	2540	35,5
I alt	1610	1710	2250	3000	1750	
Gennemsnitsalder	25,0	26,1	29,9	38,0		

Alder pr. 1/1 1965 år	Antal oplysninger					Antal stud. ca.
	Børnetal				I alt	
	0	1	2	3 og derover		
Under 20	4	4			8	100
20–22	145	46	5		196	2200
23–24	141	72	9		222	2400
25–27	138	80	15	2	235	2600
28–29	29	23	16	1	69	800
30 og derover	29	35	35	29	128	1400
I alt	486	260	80	32	858	
Antal studerende ca.	5300	2900	900	400		9500

kelte eller for større grupper har nogen forbindelse med tilstedeværelsen af børn i ægteskabet, men som i højere grad er en aldersvariation, der dog dækker over meget forskellig levefod hos de enkelte familier.

Det skal bemærkes, at man ved at udelukke 16 høje udgiftssummer, oplyst til 4000 kr. og derover, ganske vist kan reducere gennemsnitsudgifter for studerende med 3 børn til ca. 2400 kr., og gennemsnitsudgiften for studerende med 2 børn til ca. 2000 kr., men dette ændrer ikke foranstående ræsonnementer, navnlig fordi de to andre og vigtigste gennemsnitsudgifter (for studerende uden barn eller med et barn) kun ændres ubetydeligt.

e. Sammenligning mellem ægtepar, hvor kun den ene ægtefælle studerer, og ægtepar, hvor begge ægtefæller studerer

For at danne skøn over den tidligere omtalte dobbeltregistrering af ægtepar, har man spurgt de gifte studerende, om ægtefællen var under uddannelse og i bekræftende fald hvilken. Dette spørgsmål er behandlet i afsnit C, men til orientering her er omfanget af ægtefællernes tilknytning til en uddannelse vist i tabel E 20, jfr. tabel C 5.

TABEL E 20

Sammenhængen mellem ægtefællens uddannelsesforhold og den studerendes aldersklasse

Alder år	Ægtefælle			I alt	Antal stud. ca.
	Ikke tilmeldt en udd.	Tilm. en udd.			
		inden for UU	uden for UU		
	%	%	%	%	
Under 20					100
20–22	44	45	11	100	2200
23–24	63	31	6	100	2400
25–27	75	22	3	100	2600
28–29	74	23	3	100	800
30 og derover	83	12	5	100	1400
I alt i %	66	28	6	100	9500
Antal skemaer i alt	595	250	52	897	9500
Antal studerende ca.	6300	2600	600		9500
Antal ægtepar ca.	6300	1300	600	8200	

Godt halvdelen af ægtefællerne til de studerende i 20–22 års alderen er tilmeldt en uddannelse. Dette er kun tilfældet for 1/6 af ægtefællerne til studerende på 30 år og derover. Det er allerede under omtalen af materialet (side 299) påvist, at den månedlige gennemsnitsudgift er væsentlig mindre for ægtepar, hvor begge studerer, end for ægtepar, hvor kun den ene studerer. Her må noget af forklaringen på de gennemsnitlige udgifters stigning med aldersklasserne ligge, men forholdene kan dog ikke beskrives som fordelinger med samme karakteristika (f. eks. spredning og form), der ligger forskudt for hinanden på en udgiftsskala. Dette fremgår af tabel E 21.

Fordelingerne efter månedlig udgift inden for de tre grupper er kun forskellig på den måde, at sammenhobningen omkring de typiske værdier ligger på forskellige niveauer, men de øvrige observationer spreder sig i et bredt udgiftsområde af stort set samme størrelse.

De studerende, hvis ægtefælle er tilmeldt en uddannelse, fordeler sig

TABEL E 21

Gifte studerende fordelt efter ægtefællens uddannelsesforhold og månedlig udgift

Korrigeret mdl. udgift kr.	Ægtefælle			I alt
	Ikke tilmeldt en udd.	Tilmeldt en udd.		
		uden for UU	inden for UU	
	%	%	%	%
Under 1200	15	29	31	20
1200–2399	67	63	61	65
2400–3599	12	5	2	9
3600–4799	4	2	2	4
4800 og derover	2	1	4	2
I alt	100	100	100	100
Gennemsnitlig udgift .... kr.	1870	1280	1410	1750[1])
Antal oplysninger	567	247	49	863
Uoplyste skemaer	28	3	3	34
Antal skemaer i alt	595	250	52	897
Antal studerende ca.	6300	2600	600	9500
Antal ægtepar ca.	6300	1300	600	8200

[1]) Gennemsnit af observationerne. På grund af den skæve fordeling af skemaer, der er uoplyst om udgiften ligger tallet meget nær gennemsnittet pr. ægtepar, og yderligere korrektioner er derfor ikke foretaget.

på stort set samme måde efter månedlig udgift, uanset om ægtefællens uddannelse er omfattet af Ungdommens Uddannelsesfond. Når det alligevel er en betydelig forskel på gennemsnittene, skyldes det to høje udgiftsbeløb, der på grund af de få personer i gruppen får en overdreven vægt. Man kan imidlertid ikke afvise, at den fundne fordeling er et godt billede af gruppens udgiftsforhold, og for samlede betragtninger er problemet for lille til at få nogen virkning.

I tabel E 20 så man, at ægtepar, hvor begge ægtefæller studerer, fortrinsvis er yngre. Samtidig er de fortrinsvis barnløse, også udover det, aldersvariationen betinger. I alle aldersgrupper under 30 år er den andel, som de studerende, der er gift med en uddannelsessøgende ægtefælle, udgør af de barnløse, større end den andel, de udgør af gifte studerende med et barn. I alt hører ca. 40 pct. af de barnløse, gifte studerende til gruppen af studerende med en ægtefælle under uddannelse, medens ca. 30 pct. af de studerende med et barn hører til denne gruppe.

De lavere udgifter for ægtepar, hvor begge studerer, er således en delvis, men ikke fuldstændig forklaring på forskellene mellem aldersgrupperne og forskellene mellem udgifterne hos ægtepar uden børn og ægtepar med

et eller flere børn. Derimod bidrager forholdet ikke til forklaring af den geografiske forskel i de gifte studerendes udgifter mellem Københavnsområdet og det øvrige land, fordi andelen af »uddannelsessøgende ægtepar« er større i Københavnsområdet end i det øvrige land. Ca. 57 pct. af alle gifte studerende læser i Københavnsområdet, men af de gifte studerende med en uddannelsesssøgende ægtefælle læser ca. 66 pct. i dette område.

Til sidst skal man gøre opmærksom på, at gennemsnitsudgiften for studerende ægtepar i tabel E 21 (1280 kr.) er noget under det dobbelte af gennemsnitsudgiften for ugifte udeboende studerende (700 kr.).

f. Sammenfatning

Selvom det ikke er svært at definere et meningsfuldt udgiftsbegreb for gifte studerende, når man tager hele husstandsudgiften med, så er det karakteristisk for disse husstandsudgifter, at de spreder sig over et meget bredt udgiftsinterval. Størsteparten (ca. 77 pct.) ligger mellem knap 1000 kr. og knap 2500 kr. om måneden med de fleste (ca. 19 pct.) i intervallet ca. 1450 kr. til knap 1700 kr. og gennemsnitttet for samtlige gifte studerende ægtepar på ca. 1750 kr. Gennemsnittet er højere end det lige nævnte typeinterval, fordi ca. 15 pct. har udgifter på ca. 2500 kr. og derover, medens kun ca. 8 pct. har under 1000 kr. i månedlig udgift.

Den store spredning i disse husstandsudgifter må tages som udtryk for, at gifte studerende er hovedpersoner i husstande med yderst forskelligt leveniveau.

Derfor vil man ikke anse forskelligt prisniveau for årsagen til, at gennemsnitsudgiften i Københavnsområdet ligger ca. 300 kr. over gennemsnitsudgiften i det øvrige land. Imidlertid kommer Statistisk Departement til samme resultat for samtlige lønmodtagere i forbrugsundersøgelsen for 1963 (9). Lønmodtagerhusstandenes gennemsnitsudgifter er væsentligt højere (godt 500 kr. om måneden) end de studerendes. Forskellen mellem hovedstadsområdet og det øvrige land er for lønmodtagerne ca. 500 kr. Statistisk Departement mener, at det skyldes påvirkninger fra forskelle i indkomstniveauet (9 : 1966, side 49), og noget lignende gør sig formentlig også gældende for de gifte studerende. Dog må man også her regne med påvirkninger fra forskellig gennemsnitlig grad af pengeøkonomi og forskellig gennemsnitsnorm for levefod.

Det er derudover konstateret, at de gifte studerendes husstandsudgifter i de mest betydningsfulde grupper er stærkest stigende, når man sammenligner grupper karakteriseret med lav alder og lavt børnetal med grupper karakteriseret ved højere alder og højere børnetal.

Dette kunne fortolkes således, at det gennemsnitlige eller typiske livsforløb for en studerende fra ægteskabets indgåelse og til eksamen var stigende husstandsudgift og børnetal med stigende alder. Imidlertid er der store af-

vigelser og forskelle, der viser direkte modgående tendenser. Endvidere har Statistisk Departement kun konstateret svage forskelle mellem lønmodtagerhusstande med forskelligt børnetal (9 : 1966, side 2). Til forskel fra de studerende er gifte lønmodtageres indtjeningsmuligheder næppe særligt stigende med alderen (størstedelen af lønmodtagerne er arbejdere), og den gennemsnitlige aldersvariation mellem grupper af lønmodtagere med forskelligt børnetal er formentlig også betydeligt mindre end de gifte studerendes.

Det vil derfor være rimeligt kun at fortolke de gifte studerendes gennemsnitsudgifter som afhængige af aldersklasserne.

Denne afhængighed eliminerer imidlertid ikke den geografiske forskel i gennemsnitsudgiften mellem Københavnsområdet og det øvrige land (se figur E 10). Dog er der forholdsvis store og usystematiske variationer i forskellene inden for de enkelte aldersklasser, men når man tager de store spredninger, der er almindelige her, i betragtning, kan man godt fastholde en forskel på ca. 300 kr. som generel beskrivelse.

Det er antaget, at gifte studerende har en meget forskellig levefod selv inden for grupper, der er udskilt efter temmeligt relevante inddelingskriterier. En del af forklaringen på dette forhold er formentlig, at ægtefællens indtjeningsmuligheder er lige forskellige inden for de enkelte grupper. Oplysningen om, at ægtefællen også studerer, skulle derfor kunne udnyttes til at udskille en gruppe, hvor begge ægtefællers indtjeningsmuligheder var ringe og forbruget (udgiften) følgelig forholdsvis lille.

Man har opgjort antallet af studerende, der er gift med en uddannelsessøgende ægtefælle til 3200.

Af disse 3200 studerende er 2600 gift med hinanden, og de konstaterede husstandsudgifter hidrører således kun fra 1900 ægtepar.

Det viser sig imidlertid, at disse husstandsudgifter spreder sig over et lige så stort udgiftsområde som husstandsudgifterne for ægtepar, hvor kun den ene ægtefælle studerer. Det er dog således, at en stor del af de samgifte studerende har udgifter, der ligger lavt i forhold til udgiften hos de øvrige 6300 ægtepar. Dette fører til, at gennemsnitsudgiften for de ægtepar, hvor ægtefællen også er uddannelsessøgende, er knap 600 kr. lavere end gennemsnitsudgiften for de øvrige ægtepar. Samtidigt giver det en delvis forklaring af variationen i husstandsudgifterne med aldersklasserne, fordi de samgifte studerende fortrinsvis er yngre end de øvrige gifte studerende.

Det gælder således gennemsnitligt og for de fleste, at et samgift ægtepars månedlige udgift er ca. det dobbelte af en ugift udeboende studerendes. Undtagelsen herfra er kun ca. 150 ægtepar (ca. 8 pct.) med over ca. 2400 kr. i månedlig indkomst.

Dette er formentlig det vigtigste resultat af analysen, der i øvrigt er præget af, at husstandsudgifterne er næsten lige så forskellige inden for grupperne i de foretagne opdelinger som for samtlige gifte studerende.

6. Samtlige studerendes udgifter i efteråret 1964

På grundlag af de i det foregående beregnede gennemsnitsudgifter, og de forhen gifte studerendes udgifter, kan man beregne den samlede størrelse af de studerendes månedlige udgifter, som de her er defineret. Beløbet svarer vel til størrelsen af de kontante pengemidler, som de studerende i efteråret har haft til rådighed til at bestride deres månedlige udbetalinger. Beregningen bliver således:

Hovedgruppe	Gennemsnits udgift kr. ca.	Antal økonomiske enheder ca.	I alt mill. kr.
Ugifte, hjemmeboende	420	19900	8,36
Ugifte, udeboende	700	23300	16,31
Gifte	1750	8200	14,35
Forhen gifte	1520	500	0,76
I alt			39,78

Som nævnt side 295 er denne beregning foretaget som om de ugifte hjemmeboende, der ikke har besvaret det økonomiske spørgsmål, havde samme gennemsnitlige udgift, som de ugifte hjemmeboende, der har besvaret spørgsmålet. Hvis man regner med, at der skulle have stået o kr. i 2/3 af de ubesvarede skemaer, kommer man som omtalt til, at de samlede månedlige udgifter er ca. 1 mill. kr. lavere end her.

Alle usikkerheder taget i betragtning er det formentlig rimeligt at antage, at knapt 40 mill. kr. er et godt skøn over samtlige studerendes månedlige udgifter.

7. Oversigt over resultaterne vedrørende de studerendes månedlige udgifter

De studerendes økonomiske forhold er her beskrevet ved deres månedlige udgifter.

Hovedresultatet synes at være, at de studerendes forbrug og øvrige livsbetingelser med økonomisk aspekt svarer nogenlunde til den øvrige befolknings økonomiske forhold i samme aldersklasser. Dette gælder i hvert tilfælde de gifte studerende og nedenfor vises, at udviklingen i de økonomiske forhold siden 1959 har været stort set den samme for studerende som for andre befolkningsgrupper.

Hovedparten af de studerende befinder sig i aldersklasserne fra 18 til 28 år. I disse aldersklasser påvirkes forbruget (udgifterne) af de markante

ændringer i de ydre livsbetingelser, som indtræder, når man flytter hjemmefra, og når man gifter sig.

For de studerende kan fraflytning fra hjemmet i visse tilfælde forceres på grund af uddannelsen, i andre tilfælde forsinkes. Der er derimod en klar tendens til, at de studerende gifter sig senere end andre unge. Men det væsentlige i denne forbindelse er, at de, der på et bestemt tidspunkt er under uddannelse, fordeler sig på tre karakteristiske grupper: Ugifte hjemmeboende, ugifte udeboende og gifte. Uden for denne inddeling falder kun en lille gruppe forhen gifte (1 pct.), som i udgiftsmæssig henseende i høj grad ligner de gifte.

Der er konstateret en klar forskel på udgifterne i de tre hovedgrupper af studerende. Imidlertid er denne opdeling ikke nødvendiggjort af de statistisk konstaterede forskelle, men af begrebsmæssige. De ugifte hjemmeboende, de ugifte udeboende og de gifte studerende har så forskellige vilkår for deres økonomiske samkvem med andre mennesker, at den ene gruppes udgiftsbegreb kun kan bringes i relation til udgiftsbegrebet i de andre grupper med anvendelse af en stor del pragmatisme. En pragmatisme, der er ganske unødvendig, hvis man erkender gruppernes forskelligheder og behandler dem særskilt.

Imidlertid er også de samlede udgifter for de studerende taget som helhed af interesse. Denne størrelse kan her bruges til en beskrivelse af udviklingen fra 1959 til 1964, fordi fordelingen af de studerende på de tre hovedgrupper tilfældigvis viser sig at være den samme i efteråret 1964, som den var i foråret 1959.

For de 53.200 aktive studerende, der er omfattet af denne undersøgelse har man opgjort den samlede månedlige udgift til knapt 40 mill. kr. Ved Studenterundersøgelsen 1959 opgjorde man den samlede månedlige udgift til ca. 5,5 mill. kr. for de 10.700 aktive studerende, der dengang var omfattet af undersøgelsen.

Fra 1959 og til 1964 er udgifterne steget godt 7 gange for det 5-dobbelt antal studerende. Den gennemsnitlige udgift for samtlige studerende er steget ca. 55 pct. Dette er omtrent det samme som de ca. 56 pct. landsgennemsnittet for industriarbejderes timefortjenester er steget på samme tid, og de 60 pct. bruttofaktorindkomsten er steget fra 1959 til 1964. Samtidig er forbrugerprisindekset steget med ca. 26 pct.

Udviklingen i de studerendes udgifter er også undersøgt isoleret for de ca. 24.600 studerende, der i efteråret 1964 opfyldte de samme kriterier for tilmelding til en uddannelsesinstitution, som man i foråret 1959 anvendte til afgrænsning for den personkreds, man medtog i Studenterundersøgelsen 1959. For disse personer bliver stigningen ca. 60 pct. for de ugifte hjemmeboende og de gifte studerende, medens den bliver ca. 80 pct. for de ugifte udeboende. Det vil sige, at de nye grupper af studerende, der er kommet

til, har en lavere gennemsnitsudgift end de grupper, man har haft med i begge undersøgelser.

1959-populationens højere udgifter synes at være af en vis generel karakter, men når materialet inden for hovedgrupperne deles op efter relevante kriterier som geografi og alder er forskellene ikke væsentlige og i enkelte grupper er det de andre studerende, der har højere udgifter end 1959-populationen.

Opdelingen i 1959-populationen og andre studerende er stort set en opdeling efter uddannelsestidens længde. Kun få studerende ved universiteter og højere læreanstalter (1959-populationen) har en studietid under 4 år, medens dette er hovedreglen ved seminarier, teknika og de øvrige uddannelser. Når opdelingen foretages inden for samme hovedlandsdel er det i realiteten en opdeling efter to hovedgrupper af uddannelsesinstitutioner. Det er derfor betydningsfuldt, at forskellene for de ugifte, udeboende ikke kan betragtes som væsentlige. Man har yderligere konstateret geografiske forskelle af samme karakter for ugifte udeboende seminarister som for samtlige udeboende studerende.

Så i relation til udgifterne synes en opdeling af de studerende efter uddannelsesinstitutioner at være uden nævneværdig betydning. Men andre opdelinger kan komme på tale, når man skal påpege forskelle i udgifternes størrelse.

En opdeling på aldersklasser viser, at udgiften er stigende fra aldersklasse til aldersklasse for de ugifte hjemmeboende og for de gifte studerende. Udgiftsstigningen med stigende aldersklasser kan hos de ugifte hjemmeboende formentlig fortolkes som faldende grad af forbrugsfællesskab med familier. For de ugifte udeboende derimod er der (noget uventet) kun uvæsentlige forskelle på udgiften i aldersklasserne mellem 20 og 27 år, i hvert tilfælde i Københavnsområdet. Disse aldersklasser omfatter i alt ca. 19.000 ugifte udeboende og er således en ret betydelig del (ca. 35 pct.) af samtlige studerende. Dette kunne fortolkes sådan, at der eksisterer en ret fast norm for ugifte udeboende studerendes levefod, der inden for visse grænser ikke er afhængig af den studerendes alder, men snarere af urbaniseringsgraden på det sted, hvor uddannelsesinstitutionen er beliggende.

Hermed er man inde på de geografiske udgiftsforskelle, der er påvist foran. Set i forhold til udgiftsniveauet er disse forskelle af størst betydning for de ugifte udeboende. For disse studerende er man nær ved antagelsen af en funktionssammenhæng mellem udgift og urbaniseringsgrad, selvom det væsentligste er forskellen mellem Københavnsområdet og det øvrige land. Det er da også denne forskel, der er væsentlig for de gifte studerende. For dem er den gennemsnitlige husstandsudgift ca. 300 kr. højere i Københavnsområdet end i det øvrige land. Derimod er der ikke konstateret betydende geografiske forskelle i de ugifte hjemmeboendes udgifter.

Andre opdelinger er forsøgt. Det har vist sig, at der ikke er forskel på udgifterne hos ugifte kollegianere og andre ugifte udeboende, derimod er de ugifte udeboende kvinders udgifter generelt set ca. 50 kr. lavere end de ugifte udeboende mænds.

Som slutresultat på analysen er samtlige studerendes månedlige udgifter opgjort til knapt 40 mill. kr., men som analysens hovedresultat må man fremhæve de geografiske forskelle, der er konstateret i udgifterne for de ugifte udeboende og de gifte studerende.

Disse studerende er i modsætning til de hjemmeboende hovedpersoner i en husstand, og deres udgifter kan være påvirket såvel af indtjeningsmulighed og prisniveau på opholdsstedet som af de normer om levefod, der måske eksisterer ved studiet, i boligområdet eller i den studerendes familie. Imidlertid er der på nuværende tidspunkt hverken forskningsmæssig eller teoretisk baggrund for at undersøge de således antydede årsagssammenhænge nærmere.

LITTERATURHENVISNINGER

1. *Finansudvalgets aktstykke nr. 157,* Folketingsåret 1963–64.
2. T. Agersnap m. fl.: *Studenterundersøgelsen 1959,* København 1961.
3. Statistisk Departement: *Studenternes sociale og økonomiske forhold.* Statistiske Efterretninger, 27. årg., nr. 50, København 1953.
   Statistisk Departement: *Studenterundersøgelsen 1947,* Statistiske Meddelelser, 4–144 4, København 1951.
4. Leif Christensen, Hakon Fjeldberg og Kirsten Thomsen: *De studerendes boligforhold,* København 1966.
5. Leif Christensen og Aage Bøttger Sørensen: *De studerendes geografiske og sociale oprindelse,* København 1966.
6. Henrik Hassenkam: *De studerendes udgifter og deres finansiering,* København 1966.
7. Betænkning nr. 275: *De studerendes økonomiske vilkår,* København 1961.
8. Århus kommunes statistiske kontor: *Studenterne ved Århus universitet,* Statistisk Kvartalsskrift, Årgang 9, nr. 2–3, 1953.
9. Statistisk Departement: *Lønmodtagernes forbrugsudgifter i 1963,* Statistiske Efterretninger, 39. årg., nr. 2, Kbhvn. 1965. – *Udgifter og opsparing for forskellige typer af lønmodtagerhusstande,* Statistiske Efterretninger, 40. årg., nr. 1, Kbhvn. 1966. – *Udgifter og opsparing for lønmodtagerhusstande i forskellige dele af landet,* Statistiske Efterretninger, 40. årg. nr. 3, Kbhvn. 1966.

FORTEGNELSE OVER LITTERATURANSKAFFELSER OMHANDLENDE MODERNE HISTORIE OG STATSKUNDSKAB

Udarbejdet af konsulent ved Det Kongelige Bibliotek
cand. mag. KNUD VOHN

FORKORTELSER

AmL:	The American Library, American Embassy, København.
ArA:	Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København.
ArS:	Arbejds- og Socialministeriets Bibliotek, København.
Fo:	Folketingets Bibliotek.
KB:	Det kongelige Bibliotek, København.
KG:	Det Kongelige Garnisons Bibliotek, København.
MaB:	Marinens Bibliotek, København.
UDm:	Udenrigsministeriets Bibliotek, København.
UB[1]:	Universitetsbibliotekets I. afdeling, København.
UnSa:	Institut for Samtidshistorie og Statskundskab, København.
Å:	Statsbiblioteket, Århus.
ÅU:	Institut for Statskundskab, Århus Universitet, Århus.

Hvor ingen signatur er anført, er bogen accessioneret af Det kongelige Bibliotek.

1. BIBLIOGRAFI:

Auvade, Robert, Bibliographie critique des oeuvres parues sur l'Indochine Française. Un siècle d'historie et d'enseignement. Paris 1965. 156 s.

Bibliography of Social Science Periodicals and Monograph Series: Japan, 1950–1963. (Foreign Social Science Bibliographies Series P-92, no. 20). Washington, D. C., 1965.

Bibliography of Social Science Periodicals and Monograph Series: Soviet Zone of Germany, 1948–1963. (Foreign Social Science Bibliographies Series P-92, no. 21). Washington, D. C., 1965.

Couch, Margaret, Education in Africa: A Select Bibliography. Part I: British and Former British Territories. Part II: French Speaking Territories. London 1962.

Halasz de Beky, I. L., A Bibliography of the Hungarian Revolution 1956. Toronto, 1963. 179 s.

Hampson, Ruth M., Islam in South Africa. A Bibliography. Cape Town 1964.

Hobbs, Cecil (comp.), Southeast Asia. An Annotated Bibliography of Selected Reference Sources in Western Languages 1952–1963. Washington 1964.

Moussa, Farag, Diplomatie Contemporaine. Guide Bibliographique. Geneve 1964. 202 s.

Pundeff, Martin V., Bulgaria. A Bibliographical Guide. Washington 1965.

Rutz, Walter (hrsg.), Bibliographie der Dissertationen im Staats- und Verwaltungsrecht, 1945–1960. Berlin 1965.

2. STATS- OG SAMFUNDS KUNDSKAB:

Adler, H. G., Die Erfahrung der Ohnmacht. Beiträge zur Soziologie unserer Zeit. Frankfurt 1964, 274 s.

Alexander, John W., Economic Geography. New Jersey 1965.

Allardt, Erik, Samhällsstruktur och sociala spänningar. Helsingfors 1965.

Amos, Jimmy, Foster Lloyd Brown & Oscar Mink, Statistical Concepts: A Basic Program. New York 1965. 125 s.

Andreski, Stanislav, The Uses of Comparative Sociology. Berkeley 1965.

Barry, Brian, Political Argument. London 1965.

Beals, Ralph L. & Harry Hoijer, An Introduction to Anthropology. New York ³1965.

Berelson, Bernhard & Garry A. Steiner, Human Behavior. New York 1964. KB & AmL.

Beshers, James M., Computer Methods in the Analysis of Large-Scale Social Systems. Cambridge, Mass., 1965.

Biesanz, John & M. Aris, Modern Society. An Introduction to Social Science. New York ³1965.

Boguslaw, Robert, The New Utopians. A Study of Systems and Social Change. Englewood Cliffs, N. J., 1965.

Bornstein, Morris (ed.), Comparative Economic Systems—Models and Cases. Homewood, Ill., 1965.

Bouthoul, Gaston, La surpopulation (Petit Bibliothéque Payot, 61). Paris 1964.

Carr-Saunders, A. M., World Population—Past Growth and Present Trends. London 1964.

Catlin, George E. G., Political and Sociological Theory and Its Applications. Ann Arbor 1964.

Catlin, George E. G., Political Theory: What Is It? Montreal 1963. 43 s.

Childs, Harwood L., Public Opinion. London 1965.

Coleman, James S., Introduction to Mathematical Sociology. Glencoe 1964.

Conolly, T. G. & W. Sluckin, Introduction to Statistics for the Social Sciences. London ²1962.

Coudenhove-Kalergi, Richard, Totaler Mensch – Totaler Staat. Wien-München 1965. 144 s.

Crose, Benedetto, Scritti e discorsi politici. (Opere de Benedetto Croce, t. 11–12, scritti vari). Bari 1963. 365 s. + 476 s.

Cross, R. C. & A. D. Woozley, Plato's Republic. London 1964.

Deininger, Whitaker T., Problems in Social and Political Thought. A Philosophical Introduction. New York 1965. XII + 462 s.

Dieterlen, Pierre, L'idéologie économique. Paris 1964.

Drachkowitch, Milorad M. (ed.), Marxism in the Modern World. Stanford 1965.

Dunner, Joseph (ed.), Dictionary of Political Science. London 1965.

Duverger, Maurice, Introduction à la politique. Paris 1964. KB & AU.

Dux, Dieter, Ideology in Conflict—Communist Political Theory. Princeton, N. J., 1963. 198 s. KB & AU.

Easton, David, A System Analysis of Political Life. New York 1964.

Ehrmann, Henry W. (ed.), Democracy in a Changing Society. London 1965. XIII + 210 s.

Eldersveld, S. J., Political Parties: A Behavioral Analysis. Chicago 1965. 613 s.

Ellwein, Thomas, Politische Verhaltenslehre. Stuttgart 1965. 229 s.

Etzioni, Amitai, Modern Organizations. Englewood Cliffs 1963.

Fersh, Seymour H., The View from the White House: A Study of the Presidential State of the Union Messages. Washington 1961. VI + 158 s.

Fetscher, Irving, Der Marxismus. Seine Geschichte in Dokumenten. I–III. München 1962–65.

Fischer, Gerhard, Niccolo Machiavelli: The Trilogie der Macht. Versuch einer Deutung. Bergstrasse 1962. 86 s. Diss.

Flathman, Richard E., The Public Interest. An Essay Concerning the Normative Discourse of Politics. New York 1966. XVII + 197 s.

Flechtheim, Ossip K., Eine Welt oder keine. Beiträge zur Politik, Politologie und Philosophie. Frankfurt 1964. 267 s.

Flechtheim, Ossip K., Weltkommunismus im Wandel. Köln 1965. 256 s.

Fleischer, Helmut (hrsg.), Kleines Textbuch der kommunistischen Ideologie. Dordrecht 1963.

Fleischmann, Eugène, La Philosophie politique de Hegel. (Recherches en sciences humaine, 18). Paris 1964.

Fried, Albert & *Ronald Sanders* (eds.), Socialist Thought: A Documentary History. (Anchor Book, A. 384). New York 1963. X + 544 s.

Friedrich, Carl J. & *Zbigniew K. Brzezinski*, Totalitarian Dictatorship and Autocracy. Cambridge, Mass., ²1965. XVI + 439 s.

Gartmann, Paul, Der freiheitliche Sozialismus. Versuch einer systematischen Darstellung einer neuen, spezifisch freiheitlichen sozialistischen Lehre. Olten 1963. XVI + 160 s. Diss.

Gendell, Murray & *Hans L. Zetterberg*, A Sociological Almanac for the United States 1964–1965. Totowa, N. J., ²1964.

Goodsell, Charles T., Administration of a Revolution. Cambridge, Mass., 1965.

Gorter, W. S. A. N., De Ombudsman verbeeld. Zwolle 1964.

Gouldner, Alwin W. & *S. M. Miller*, Applied Sociology. New York 1965.

Gouldner, Alwin W., Enter Plato. Classical Greece and the Origins of Social Theory. New York 1965.

Harris, Leon, The Fine Art of Political Wit. London 1964. XVI + 244 s.

Herzog, Dietrich. Klassengesellschaft ohne Klassekonflikt. (Soziologiche Abhandlungen, Heft 5). Berlin 1965.

Hintze, Otto, Soziologie und Geschichte. (Gesammelte Abhandlungen, Bd. II). Göttingen 1964.

Hobhouse, L. T., Liberalism. New York 1964. 130 s. KB & AU.

Hook, Sidney (ed.), Law and Philosophy. A Symposium. New York 1964.

Horton, Paul B. & *Leslie, Gerald R.*, The Sociology of Social Problems. New York 1965.

Jacob, P. E. & *J. V. Toscano* (eds.), The Integration of Political Communities. Philadelphia 1964. 314 s.

Jeffrey, R. C., The Logic of Decision. New York 1965.

Kagan, Donald, The Great Dialogue. A History of Greek Political Thought. (History of Western Political Thought. Vol. I). New York 1964.

Krieger, Leonard, The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law. Chicago 1965, XII + 311 s.

Lang, D., An Inquiry into Enoughness. New York 1965. 224 s.

Lasswell, Harold D. & *Daniel Lerner* (eds.), World Revolutionary Elites. Studies in Coercive Ideological Movements. Cambridge, Mass., 1965. XI + 478 s.

Laszlo, Ervin, Essential Society. An Ontological Reconstruction. The Hague 1963. X + 169 s.

Leinweber, Adolph, Gibt es ein Naturrecht? (Hamburger Rechtsstudien, Heft 53). Hamburg 1965.

Lewis, John, Th Life and Teaching of Karl Marx. London 1965, 286 s.

Lienhardt, Godfrey, Social Anthropology. (Home University Library of Modern Knowledge, no. 253). London 1964.

Lindblom, Charles E., The Intelligence of Democracy. London 1965.

Loucks, William N., Comparative Economic Systems. New York 1964.

Maihofer, Werner, Naturrecht oder Rechtspositivismus. (Wege der Forschung, Bd. XVI). 1962.

March, James G. (ed.), Handbook of Organizations. Chicago 1965.

Maritain, Jacques, L'homme et l'état. Paris ²1965, X + 204 s.

Mead, Margaret, Continuities in Cultural Evolution. New Haven 1964. XXII + 471 s.

Meyer, Frank S. (ed.), What is Conservatism? New York 1964. XI + 242 s. KB & ÅU.

Mills, C. Wright, Sociology and Pragmatism. New York 1964.

Moore, Wilbert E., Man, Time and Society. New York 1963.

Mühlmann, Wilhelm Emil & Ernst Wilhelm Müller, Kulturanthropologie. (Neue Wissenschaftliche Bibliotek 9. Soziologie). Köln 1966.

Murdock, George Peter, Our Primitive Contemporaries. New York 1964.

Prasad, Bimla (ed.), Socialism, Sarvodaya and Democracy. Selected Works of Jayaprakash Narayan. London 1964. XLIII + 287 s.

Nelson, Leonard, System der philosophischen Rechtslehre und Politik. Frankfurt a. M. 1964.

Newcomb, Theodore M., Ralph H. Turner & Philip E. Converse, Social Psychology: The Study of Human Interaction. New York 1965.

Newman, William J., Liberalism and the Retreat from Politics. New York 1964. XV + 190 s.

O'Brien, Frank, Crisis in World Communism. Marxism in Search of Efficiency. New York 1965. 191 s.

La pensée socialiste contemporaine. Actes des colloques socialistes de 1964. Paris 1965. VIII + 345 s.

Peterson, Theodore, Jayn Jensen & William L. Rivers, The Mass Media and Modern Society. New York 1965.

Piaget, Jean, Études sociologiques. (Travaux de droit, de sociologie et de science politique, No. 32). Geneve 1965.

Robert, Moira, Responsibility and Practical Freedom. Cambridge 1965.

Rowat, Donald, The Ombudsman. London 1965.

Ruitenbeek, Hendrik M., Varieties of Modern Social Theory. (A Dutton Paperback, D. 112). New York 1963.

Saint-Simon, C.-H. de, La Physiologie Sociale. Oeuvres Choisies. Paris 1965.

Sawer, Geoffrey, Law in Society. London 1965.

Sidjanski, Dusan, Dimensions européennes de la science politique. Paris 1963. 187 s.

Sokolowski, Paul von, Der Staat. Osnabrück 1965.

Specht, Karl Gustav, Hans Georg Rach & Hans Hofbauer (hrsg.), Studium Sociale. Ergebnisse sozialwissenschaftlicher Forschung der Gegenwart. Köln 1963.

Stammer, Otto, Max Weber und die Soziologie Heute. Verhandlungen des 15. deutschen Sociologentages. Tübingen 1965.

Stewart, John B., The Moral and Political Philosophy of David Hume. New York 1963. X + 422 s.

Stone, Julius, Human Law and Human Justice. Stanford 1965.

Stoodley, Barlett H. (ed.), Society and Self. New York ²1965.

Stoyanovitch, K., Marxisme et droit. (Bibliothéque de philosophie du droit, 1). Paris 1964.

Thompson, Edgar T. & Everell C. Hughes (eds.), Race. Individual and Collective Behavior. New York 1965.

Timasheff, Nicholas S., Sociological Theory. Its Nature and Growth. New York ²1964.

Uchtenhagen, Abros, Untersuchungen zur Theorie der Macht von Platon bis Machiavelli. Zürich 1963. 196 s. Diss.

Vasak, Karel, La convention Europeènne des droits de l'homme. (Bibliotheque constitutionelle et de science politique, X). Paris 1964.

Vickers, Geoffrey, The Art of Judgment. A Study of Policy Making. London 1965. 242 s.

Wasser, Emil, Gesellschaft und Wirtschaft. Zürich 1965.

Yinger, J. Milton, Toward a Field Theory of Behavior. New York 1965.

Zetterberg, Hans L., On Theory and Verification in Sociology. New Jersey ³1965.

Znaniecki, Florian, Social Relations and Social Roles. The Unfinished Systematic Sociology. San Francisco 1965.

3. FORVALTNING:

Cambier, Cyr, Principes du contentieux administratif, t. I–II. Bruxelles 1961 & 1964.

Caplow, Theodore, Principles of Organization. New York 1964.

Foulkes, David, Introduction to Administrative Law. London 1964.

Hsueh, S. S., Public Administration in South and Southeast Asia. Brussels 1962.

Langrod, Georges, Reorganisation of Public Administration in Greece. Paris 1965.

Litterer, J. A., Organizations: Structure and Behavior. New York 1963. 418 s.

Nigro, Felix A., Modern Public Administration. New York 1965. 531 s.

Stanley, David T., Changing Administrations. The 1961 and 1964 Transitions in Six Departments. Washington 1965.

Wade, H. W. R., Administrative Law. Oxford 1965.

Woodward, Joan, Industrial Organization. Theory and Practice. London 1965.

4. INTERNATIONAL POLITIK:

Barnett, Frank R., William C. Mott & John C. Neff (eds.), Peace and War in the Modern Age: Premises, Myths, and Realities. New York 1965.

Bergstraesser, Arnold, Weltpolitik als Wissenschaft. Geschichtliches Bewusstsein und politische Entscheidung. (Ordo Politicus, Band I). Köln 1965. 264 s.

Buchan, Alastair & David Windsor, Arms and Stability in Europe. (Studies in International Security, 6). New York 1963. 236 s.

Burton, J. W., International Relations. A General Theory. Cambridge 1965. IX + 288 s.

Crabb, Cecil V. jr., The Elephant and the Grass. A Study of Nonalignment. New York 1965. XIII + 237 s.

Fraser, Stewart (ed.), Governmental Policy and International Education. New York 1965. XIX + 373 s.

Hamm, Harry & Joseph Kun (Hrsg), Das rote Schisma. (Aktuelle Studien, Bd. 2). Köln 1963. 288 s.

Harrison, H. V. (ed.), The Role of Theory in International Relations. Princeton 1964. 118 s.

Ingram, David, The Communist Economic Challenge. London 1965.

Kissinger, Henry A., The Troubled Partnership. A Reappraisal of the Atlantic Alliance. New York 1965. XIV + 266 s.

Luard, E. (eds.), The Cold War. London 1964. 347 s.

McClelland, C. A., College Teaching in International Relations: Problems of Organization and Collaboration. San Francisco 1962. 382 s.

Proctor, J. Harris (ed.), Islam and International Relations. New York 1965. VIII + 221 s.

Toscano, Mario, Storia dei Trattati e Politica Internazionale. Vol. I. Parte Generale. Turin 1963. G. Giappichelli.

Hilsman, Roger & Robert C. Good (eds.), Foreign Policy in the Sixties: The Issues and the Instruments. Essays in Honor of Arnold Wolfers. Baltimore 1965. XII + 299 s.

4.1 *International organisation:*

Bailey, Sydney D., The Secretariat of the of the United Nations. New York ²1964. AmL.

Bailey, Sydney D., The Secretariat of the United Nations. (Carnegie Endowment for International Peace. United Nations Study Series, No. 11). New York 1962.

Dallin, Alexander, Sowjetunion und Vereinte Nationen. (Abhandlungen des Bundesinstitutes zur Erforschung des Marxismus-Leninismus, 8). Köln 1965.

Eichelberger, Clark M., U. N. The First Fifteen Years. New York 1961. 147 s.

Glahn, Gerhard von, Law among Nations: An Introduction to Public International Law. New York 1965. 800 s.

Kahng, Tae Jin, Law, Politics and the Security Council. An Inquire into the Handling of Legal Questions involved in International Disputes and Situations. Haag 1964. XIV + 252 s.

O'Connell, D. P., International Law I/II London 1965.

Odum, Howard W. (ed.), American Masters of Social Science. New York 1965.

Rosecrance, Richard N., Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective. Boston 1963. 314 s.

Russell, Ruth B., United Nations Experience with Military Forces: Political and Legal Aspects. Washington 1964.

White, Gillian M., The Use of Experts by International Tribunals. New York 1965.

4.1.1. *Europæisk integration:*

Börner, Bodo, Die Entscheidungen der Hohen Behörde. Eine Studie zum supranationalen Verwaltungsprozess. Tübingen 1965.

Camps, Miriam, What Kind of Europe? The Community since de Gaulle's Veto. London 1965.

Domes, Alfred (hrsg.), Westintegration und Osteuropa. Köln 1965. 240 s.

Hinshaw, Randall, The European Community and American Trade. A Study in Atlantic Economics and Policy. New York 1964.

Humphrey, Don D., The United States and the Common Market. New York ²1964.

Jensen, Finn B. & *Ingo Walter,* The Common Market. Economic Integration in Europe. New York 1965. 278 s. Fo.

Kuby, Heinz, Provokation Europa. Die Bedingungen seines politischen Überlebens. Köln 1965. 392 s.

Lichtheim, George, The New Europe: Today, and Tomorrow. New York 1963. 232 s. AmL.

Schorn, Hubert, Die europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten. Frankfurt 1965.

Siegler, Heinrich (ed.), Dokumentation der Europäischen Integration 1961–1963 unter Berücksichtigung der Bestrebungen für eine »Atlantische-Partnerschaft«. Bonn 1964. 494 s. Udm.

Weil, Gordon L., A Handbook of the European Economic Community. New York 1965.

4.2. *Krig og krigsførelse:*

Beaton, L., The Western Alliance and the McNamara Doctrine. (Adelphi Papers, 11). London 1964. 12 s. KG.

Brown, Neville, Nuclear War. The Impending Strategic Deadlock. London 1964. VIII + 238 s.

Bull, Hedley, Strategy and the Atlantic Alliance. A Critique of United States Doctrine. (Princeton University. Center of International Studies. Policy Memorandum, 29). Princeton, N. J., 1964.

Grivas-Dighenis, Georgios, Partisanenkrieg heute. Lehren aus dem Freiheitskampf Zyperns. Frankfurt a. M. 1964. 159 s. KG.

Halperin, Morton H., China and the Bomb. London 1965. X + 166 s.

Herzog, Arthur, The War-Peace Establishment. New York 1965. XIII + 271 s.

Kahn, Herman, On Escalation. Metaphors and Scenarios. (Hudson Institute Series on National Security and International Order, No. 1). London 1965. XVII + 308 s.

Kintner, Willian R. & *Joseph Z. Kornfelder,* The New Frontier of War. New York 1962. 362 s.

Knorr, Klaus & *Oskar Morgenstern,* Science and Defence. Some Critical Thoughts on Military Research and Development. (Princeton University. Center of International Studies. Policy Memorandum, 32). Princeton, N. J., 1965.

Postan, M. M., D. Hay & *J. D. Scott,* Design and Development of Weapons. Studies in Government and Industrial Organisation. London 1964.

Pustay, John S., Counterinsurgency Warfare. New York 1965. XII + 236 s.

Read, Thornton, Military Policy in a Changing Political Context. (Princeton University. Center of International Studies. Policy Memorandum, 31). Princeton, N. J., 1964.

Sokolowski, W. D. (ed.), Militär Strategie. Berlin 1965. VIII + 517 s.

Stonier, T., Nuclear Disaster. Cleveland 1964. 225 s.

Wright, Quincy, A Study of War. Chicago ²1964. 1600 s.

4.3. *Fredsbevarelse:*

Hörmann, Karl, Friede und moderner Krieg im Urteil der Kirche. Wien 1964.

Jacobsen, Hans-Adolf et al. (hrsg.), Strategie und Abrüstungspolitik der Sowjetunion. Ausgewählte sowjetische Studien und Reden. Frankfurt a. M. 1964. 347 s. KG.

Luard, Evan (ed.), First Steps to Disarmament. A New Approach to the Problems of Arms Reduction. London 1965. 277 s. Udm.

Millis, Walter, Permanent Peace. Santa Barbara 1961.

Problems of World Disarmament. A Series of Lectures Delivered at the John Hopkins University. Boston 1963. 170 s. AmL.

4.4. *Udviklingslandene:*

Adams, Velma, The Peace Corps in Action. Chicago 1964. 318 s. AmL.

Bruton, Henry J., Principles of Development Economics. Englewood Cliffs 1965.

Bryce, Murray D., Policies and Methods for Industrial Development. New York 1965.

Burns, Hobert W. (ed.), Education and the Development of Nations. New York 1963.

Das Gupta, A. K. (ed.), Trade Theory and Commercial Policy in Relation to Underdeveloped Countries. London 1965.

Duroselle, Jean-Baptiste & Jean Meyriat (eds.), Politique nationales envers les jeunes États. (Cahiers de la fondation nationale des sciences politiques, 131). Paris 1964.

Gensichen, Hans-Werner, G. Rosenkranz & G. F. Vicedom (Hrsgb.), Theologische Stimmen aus Asien, Afrika und Lateinamerika. Bd. I: Das Problem einer »Einheimischen« Theologie. München 1965.

Kretzschmar, Winfried W., Auslandshilfe als Mittel der Aussenwirtschafts- und Aussenpolitik. (Forschungsinstitut der deutschen Gesellschaft für auswärtige Politik E. V. Dokumente und Berichte, Band 21). München 1964.

Madan, B. K., Aspects of Economic Development and Policy. London 1964.

Mishra, Vikas, Hinduism and Economic Growth. New York 1962.

Moyes, Adrian & T. Hayter, World III. A Handbook of Developing Countries. Oxford 1965.

Mukherjee, P. K., Economic Surveys in Underdeveloped Countries. London ²1962.

Neufeld, Maurice F., Poor Countries and Authoritarian Rule. Ithaca, N. Y., 1965.

Paddock, William & Paul, Hungry Nations. Boston 1964.

Pennock, J. R. (ed.), Self-government in Modernizing Nations. Englewood Cliffs, N. J., 1964.

Ranis, Gustav, The United States and the Developing Economies. New York 1964.

Rhoades, Margaret M. (comp.), Research Centers on the Developing Areas. Washington, D. C., 1964.

Robinson, E. A. G. (ed.), Problems in Economic Development. London 1965.

Sachs, Ignacy (ed.), Planning and Economic Development. (Studies on Developing Countries, 1). Warszawa 1964.

The Transfer of Institutions. (Duke University Commonwealth-Studies Center Publications, 23). Durham 1964.

Weaver, James H., The International Development Association. A New Approach to Foreign Aid. New York 1965.

Westen, Klaus, Der Staat der Nationalen Demokratie. Ein Kommunistischen Modell für Entwicklungsländer. (Beiträge zur Sowjetologie, Band 3). Köln 1964. 124 s.

5. MODERNE HISTORIE:

Cahén, Fritz Max, Der Weg nach Versailles. Boppard 1964.

Dollinger, Hans & Hans-Adolf Jacobsen, Der Zweite Weltkrieg in Bildern und Dokumenten. Die Letzten Hundert Tage. Das Ende des Zweiten Weltkrieges in Europa und Asien. München 1965.

East, W. Gordon, The Geography Behind History. London 1965.

Fryer, D. W., World Economic Development. New York 1965.

Glass, D. V. & D. E. C. Eversley (eds.), Population in History. Essays in Historical Demography. London 1965.

Grant, Robert H., U-Boats destroyed. The Effect of Anti-Submarine Warfare 1914–1918. London 1964. 172 s. MaB.

Guingard, Francis de, Generals at War. London 1964. 256 s. KG.

Herold, J. Christopher, The Age of Napoleon. London 1963. 432 s.

Heyke, Hans-Eberhard, Die asiatisch-afrikanische Konferenz von Bandung (18. bis 24. april 1955). Zur Deutung der politischen Leitmotive und Kräfte. Köln 1964. 303 s. Diss.

Jacobsen, Hans-Adolf, Zur Konzeption einer Geschichte des Zweiten Weltkrieges, 1939–1945. Disposition mit kritisch ausgewählten Schriftum. (Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Heft 2). Frankfurt a. M. 1964. 176 s. KB + KG.

Ind, Allison, A Short History of Espionage. New York 1963. 338 s. MaB.

Iyer, R. (ed.), The Glass Curtain between Asia and Europe. A Symposium on the Historical Encounters and the Changing Attitudes of the Peoples of the East and West, London 1965. 368 s.

Keep, John & Liliana Brisby (eds.), Contemporary History in the Soviet Mirror. (Library of International Studies, nr. 2). London 1964. 331 s.

Kuznets, Simon, Economic Growth and Structure—Selected Essays. New York 1965.

Labedz, Leopold (ed.), International Communism after Khrushchev. Cambridge, Mass., 1965. 232 s.

Labedz, Leopold & G. R. Urban (eds.), The Sino-Soviet Conflict. Eleven Radio Discussions. London 1964. 192 s.

Lewis, H. D., Freedom and History. London 1962. 334 s.

McCormack, Arthur, The Population Explosion and World Hunger. (Faith and Fact Books, 125). London 1963.

McKee, Alexander, Caen. Anvil of Victory. London 1964, 368 s. KG.

Masters, John, Fourteen Eighteen. London 1965. 175 s.

Newman, Bernard, The World of Espionage. London 1962. 254 s. MaB.

Nicolson, Harold, Peacemaking 1919. London ²1964. XXIV + 378 s.

Robertson, Terence, Dieppe. The Shame and the Glory. London 1963. 432 s. MaB.

Ryan, Cornelius, The Last Battle. London 1966. 463 s.

Smith, Arthur L., The Deutschtum of Nazi Germany and the United States. (International Scholars Forum 15). Haag 1965.

Spuler, Bertold (hrsg.), Regenten und Regierungen der Welt. Teil II, Bd. 4.: Neueste Zeit 1917/18–1964. Würzburg 1964.

Steglich, Wolfgang, Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/18. Band I. Wiesbaden 1964. VII + 593 s.

Thomlinson, Ralph, Population Dynamics: Causes and Consequences of World Demographic Change. New York 1965.

Viorst, Milton, Hostile Allies. FDR and Charles de Gaulle. New York 1965. VIII + 280 s.

Zieger, Gottfried, Allierte Kriegskonferenzen, 1941–1943. Die Verhandlungen der Regierungschefs in Washington, Moskau, Casablanca und Quebec über Kriegs- und Nachkriegsprobleme. Hannover 1964. 180 s.

6. EUROPA:

Belfield, E. & H. Essame, The Battle for Normandy. London 1965. 239 s. KG.

Bluhm, Georg, Die Oder-Neisse-Linie in der deutschen Aussenpolitik. Freiburg 1963. 204 s.

Borries, K., Deutschland im Kreis der europäischen Grossmächte. Stuttgart 1963. 307 s.

Chastenet, Jacques, Jours sanglants. La guerre 1914–19. Paris 1964. 220 s. UB¹.

Craig, Gordon A., The Battle of Königgrätz. London 1964. 223 s.

Deutschland und die Tschechoslowakei. 1918–1945. Dokumente über die deutsche Politik. Praha 1965.

Duclos, Jacques, La Premiére Internationale. Paris 1964. 268 s.

Duroselle, J.-B., L'Europe, de 1815 à nos jours: vie politique et relations internationales. (Nouvelle Clio, 38). Paris 1964.

Farrar-Hockley, A. H., The Somme. London 1964. 224 s. KG.

Freymond, Jacques, Western Europe since the War. A Short Political History. New York 1964. VII + 236 s.

Gemzell, Carl-Axel, Raeder, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan. Lund 1965.

Gilbert, Martin, The European Powers, 1900–1945. London 1965. 307 s.

Helleiner, Karl F., The Imperial Loans. A Study in Financial and Diplomatic History. Oxford 1965. VIII + 190 s.

Hennessy, Jossleyn, V. Lutz & G. Simone, Economic »Miracles«. A Study of the Development of French, German and Italian Economies since the Second World War. London 1964.

Hough, Richard, The Battle of Jutland. London 1964. 64 s. MaB.

Lehning, Arthur, Michel Bakounine et les conflicts dans l'internationale 1872. La Question Germano-Slave ... (Archives Bakounine, Bd. II). Leiden 1965.

Lowe, C. J., Salisbury and the Mediterranean, 1886–1896. London 1965. IX + 123 s.

Mauro, Frederic, L'expansion européenne (1600–1870). (Nouvelle Clio, 27). Paris 1964.

Rogger, Hans & Eugen Weber (eds.), The European Right. A Historical Profile. Berkeley 1965. VII + 589 s.

Rudé, G. F. E., The Crowd in History; a Study of Popular Disturbance in France and England, 1730–1848. New York 1964. IX + 281 s.

Tracy, Michael, Agriculture in Western Europe. Crisis and Adaption since 1880. London 1964. 415 s.

Zeman, Z. A. B. & W. B. Sharlau, The Merchant of Revolution. The Life of Alexander Israel Helphand (Parvus), 1867–1924. London 1965. 306 s.

6.1. *England, Skotland og Irland:*

Beer, Samuel H., Modern British Politics. A Study of Parties and Pressure Groups. London 1965. XII + 390 + XIII s.

Brasher, N. H., Studies in British Government. London 1965. 177 s.

Brittan, Samuel, The Treasury under the Torries, 1951–1964. Harmondsworth 1964.

Brittain, Vera, Envoy Extraordinary. London 1965.

Brown, Ivor, London. An Illustrated History. London 1965.

Carter, Ernest F., Railways in Wartime. London 1964. 221 s. KG.

Checkland, S. G., The Rise of Industrial Society in England 1815–1885. London 1964. XIV + 471 s.

Chubb, F. B., The Constitution of Ireland. (Introduction to Public Administration Series, 5). Dublin 1963. 42 s.

Chubb, F. B. The Government: An Introduction to the Cabinet System in Ireland. (Introduction to Public Administration Series, 3). Dublin 1961. 47 s.

Chubb, Basil (ed.), A Source Book of Irish Government. Dublin 1964.

Churchill, Randolph S., Twenty-One Years London 1964. 135 s.

Clark, Ronald W., Tizard. London 1965. XVII + 458 s.

Cockshut, A. O. J., The Unbelievers. English Agnostic Thought, 1840–1890. London 1964.

Collins, H. & C. Abransky, Karl Marx and the British Labour Movement. London 1965. 346 s.

Collins, J., Local Government. Dublin ²1963. 179 s.

Colvin, Ian, Vansittart in Office. London 1965. 360 s. KB & Udm.

Connell, Brian, Regina v. Palmerston. The Correspondence between Queen Victoria and Her Foreign and Prime Minister, 1837–1865. London 1962. 381 s.

Connell, John, Wavell. Scholar and Soldier. To June 1941. London 1964. 574 s.

Crook, D. P., American Democracy in English Politics, 1815–1850. Oxford 1965. 256 s.

Deane, Phyllis, The First Industrial Revolution. London 1965.

Fairweather, Eugene R. (ed.), The Oxford Movement. New York 1964.

Flanders, Allan, Trade Unions. London 1965.

Fohlen, Claude, L'Amérique anglo-saxonne de 1815 à nos pours. (Nouvelle Clio: 43). Paris 1965.

Fyfe, David Maxwell, Political Adventure. The Memoirs of the Earl of Kilmuir. London 1964. XI + 356 s.

Gordon, Donald C., The Dominion Partnership in Imperial Defense, 1870–1914. Baltimore 1965. XIV + 315 s.

Greenleaf, W. H., Order, Empiricism, and Politics. Two Traditions of English Political Thought. London 1964.

Guinn, P. S. jr., British Strategy and Politics 1914 to 1918. Oxford 1965. 340 s.

Gwyn, W. B., Democracy and the Cost of Politics in Britain. New York 1962. 256 s.

Harrison, Royden, Before the Socialists-Studies in Labour and Politics, 1861–1881. London 1965.

Harrison, Wilfrid (ed.), Sources in British Political Thought, 1593–1900. New York 1965. VIII + 289 s.

Hart, Liddell, The Memoirs of Captain Liddell Hart. Vol. I. London 1965. 432 s.

Hart, P. E., Studies in Profit, Business Saving and Investment in the United Kingdom, 1920–62. (University of Glasgow Social and Economic Studies, 3). London 1965.

Hobsbawn, E. J., Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1964. VIII + 401 s.

Huxley, Gervad, Lady Elizabeth and the Grosvenors. Life in a Whig Family, 1822–1839. London 1965. 187 s.

Kemp, P. K. (ed.), The Papers of Admiral Sir John Fischer. Vol. II. (Publications of the Navy Record Society, Vol. VCI). London 1964. 472 s. MaB.

Kieser, Rolf, Englands Appeasementpolitik und der Aufstieg des Dritten Reiches im Spiegel der britischen Presse, 1933–1939. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Zweiten Weltkrieges. Wintherthur 1964. Diss.

Kraditor, Aileen S., The Ideas of the Woman Suffrage Movement, 1890–1920. New York 1965.

Larkin, Emmet, James Larkin, 1876–1947. Irish Labour Leader. London 1965.

Longford, Elizabeth, Victoria R. I. London 1964. 635 s. UB[1].

McCormick, Donal, The Mask of Merlin. A Critical Study of David Lloyd George. London 1963. 343 s. KB & UB[1].

McCrone, Gavin, Scotland's Economic Progress 1951–1960. (University of Glasgow Social and Economic Studies, 4). London 165.

Mac Intyre, Angus, The Liberator. Daniel O'Connell and the Irish Party 1830–1847. London 1965. XVI + 348 s.

Marwick, A., The Deluge. British Society and the First World War. London 1965. 340 s.

Morgan, Kenneth O., Wales in British Politics. Cardiff 1963.

Musgrove, F., The Migratory Elite. London 1963. 185 s.

Norman, E. R., The Catholic Chuch and Ireland in the Age of Rebellion 1859–1873. London 1965.

Nowell-Smith, Simon (ed.), Edwardian England, 1901–1914. London 1965. XXV + 619 s. UB[1].

Nowlan, Kevin B., The Politics of Repeal. A Study in the Relations Between Great Britain and Ireland, 1841–50. (Studies in Irish History, Second Series, Vol. III). London 1965. VIII + 248 s.

Ogilvy-Webb, Marjorie, The Government Explains. A Study of the Information Service. London 1965. 229 s.

Owen, David E., English Philanthropy 1660–1960. Cambridge, Mass., 1964.

Paris, Henry, Government and the Railways in Nineteenth-Century Britain. London 1965. XII + 244 s.

Paterson, D. A. (ed.), Handbook of Commonwealth Organizations. London 1965. 232 s.

Pelling, Henry, The Origins of the Labour Party, 1800–1900. London ²1965.

Petrie, Charles, Scenes of Edwardian Life. London 1965. 244 s.

Phillips, Margeret, Small Social Groups in England. London 1965.

Puri, Madan Mohan, Die Labour Party und die indische Unabhängigkeitsbewegung 1927–1947. Köln 1961. XIV+345 + XXXIV s. Diss.

Rasmussen, Jorgen Scott, The Liberal Party. A Study of Retrenchment and Rivival. London 1965. XI + 305 s.

Richter, Melvin, The Politics of Conscience. T. H. Green and his Age. London 1964.

Schonfield, Andrew, Modern Capitalism. The Changing Balance of Public and Private Power. London 1965.

Snyder, William P., The Politics of British Defense Policy, 1945–1962. London 1965. XII + 284 s.

Staff, Frank, The Penny Post, 1680–1918. London 1964. 219 s.

Sweet-Escott, Bickham, Baker Street Irregular. London 1965. 278 s.

Walter, Nigel, Crime and Punishment in Britain. Edinburgh 1965.

Warner, Oliver, Nelson's Battles. London 1965. 254 s.

Weston, Corinne Comstock, English Constitutional Theory and the House of Lords, 1556–1832. London 1965.

Whitaker, Urban C., Politics and Powers. London 1964.

Williams, Francis, A Pattern of Rulers. London 1965, 272 s.

Wilson, Harold, The New Britain. London 1964. KB & ÅU.

6.2. *Tyskland, Østrig og Schweiz:*

Abendroth, Wolfgang, Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie. Frankfurt am Main 1964. 144 s.

Adenauer, Konrad, Erinnerungen 1945–1953. Stuttgart 1965.

Anschütz, Gerhard, Die Verfassung des deutsches Reichs vom 11. Aug. 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis. Darmstadt 1965.

Apelt, Willibalt, Jurist im Wandel der Staatsformen. Lebenserinnerungen. Tübingen 1965.

Bergschicker, Heinz, Berlin. Brennpunkt deutscher Geschichte. Eine Bilddokumentation. Berlin 1965.

Blau, Bruno, Das Ausnahmerecht für die Juden in Deutschland 1933–1945. Düsseldorf 1965.

Boehlich, Walter, Der Berliner Antisemitismusstreit. Frankfurt 1965.

Boveri, Marget, Wir lügen alle. Eine Hauptstadtzeitung unter Hitler, Texte und Dokumente zur Zeitgeschichte. Olten 1965.

Bracher, Karl Dietrich, Deutschland zwischen Demokratie und Diktatur. Beiträge zur neueren Politik und Geschichte. Bern 1964. 416 s.

Bullock, Alan, Hitler. A Study in Tyranby. London 1965.

Chalmers, Douglas A., The Social Democratic Party of Germany. (Yale Studies in Political Science, 10). London 1964.

Delarue, Jacques, The History of Gestapo. London 1964. 406 s. KG.

Edinger, L. J., Kurt Schumacher. A Study in Personality and Political Behavior. Stanford 1965. 450 s.

Engel-Janosi, Friedrich, Die politische Korrespondenz der Päpste mit den Österreichschen Kaisern, 1804–1918. (Forschungen zur Kirchengeschichte Österreichs 2). Wien 1964.

Erler, Fritz, Democracy in Germany. Cambridge, Mass., 1965. X + 139 s.

Friedländer, Saül, Pie XII et le IIIe Reich. Genève 1964.

Gessner, Manfred, Wehrfrage und freie Gewerkschaftsbewegung in den Jahren 1918 bis 1923 in Deutschland. Berlin 1962. 183 s. Diss.

Golay, John Ford. The Founding of the Federal Republic of Germany. Chicago 1958. IX + 299 s.

Grebing, Helga, Der Nationalsozialismus. Ursprung und Wesen. (Geschichte und Staat, nr. 103). München 1964.

Gutman, G., H. J. Hochstrate & R. Schlüter, Die Wirtschaftsverfassung der Bundesrepublik Deutschland. Entwicklung und ordnungspolitische Grundlagen. (Schriften zum Vergleich wirtschaftlicher Lenkungssysteme, Heft 4). Stuttgart 1964.

Hartenstein, Liesel, Facsimile Querschnitt durch den Kladderadatsch. Eingel. v. Hans Rothfels. München 1965.

Haslip, Joan, The Lonely Empress. A Biography of Elizabeth of Austria. London 1965, 462 s.

Höhn, Reinhard, Die vaterlandslosen Gesellen. Der Sozialismus im Licht der Geheimberichte der preussischen Polizei 1878–1914. Bd. I. Köln 1964. LXXIII + 345 s.

Hofman, Hasso, Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts. (Politica Band, 19). Berlin 1964.

Jacobsen, Hans-Adolf (ed.), Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht. (Wehrmachtsführungsstab) Bd. I: 1. Aug.–31. Dez. 1941. Frankfurt a. Main 1965.

Kempner, Robert M. W., SS im Kreuzverhör. München 1965.

Kersten, Dietrich, Die Kriegsziele der Hamburger Kaufmannschaft im Ersten Weltkrieg, Ein Beitrag zur Fragen der Kriegszielpolitik im kaiserlichen Deutschland, 1914–1918. Hamburg 1963. II + 244 s. Diss.

Kielmannsegg, Peter Graf von, Stein und die Zentralverwaltung 1813–14. Stuttgart 1964.

Leidel, Herbert, Die Begründung der Reichsfinanzverwaltung. (Schriftenreihe des Bundesministeriums der Finanzen, Heft 1). Münster 1964. 149 s. Diss.

Lohmar, Ulrich. (hrsg.), Deutschland 1975. Analysen, Prognosen, Perspektiven. München 1965.

Merkl, Peter H., Die Entstehung der Bundesrepublik Deutschland. Stuttgart 1965. 248 s. Udm.

Mitchell, Allan, Revolution in Bavaria, 1918–1919. The Eisner Regime and the Soviet Republic. Princeton, N. J., 1965. X + 374 s.

Müller-Römer, Dietrich, Die Grundrechte in Mitteldeutschland. (Abhandlungen des Bundesinstitutes zur Erforschung des Marxismus-Leninismus, 9). Köln 1965:

Pounds, Norman J. G., Divided Germany and Berlin. Princeton, N. J., 1962.

Pross, Harry (hrsg.,), Deutsche Presse seit 1945. Bern 1965.

Reimers, Karl Freidrich, Lübeck im Kirchenkampf des Dritten Reiches. Göttingen 1965.

Rich, Norman, Friedrich von Holstein. Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II. Cambridge 1965. XVII + XV + 870 s.

Riklin, Alois, Das Berlinproblem. (Abhandlungen des Bundesinstituts zur Erforschung des Marxismus-Leninismus, No. 6). Köln 1964.

Russell, Bertrand, German Social Democracy. London 1965.

Schmokel, Wolfe W., Dream of Empire: German Colonialism, 1919–1945. (Yale Historical Publications, Miscellany 78). New Haven 1964. XIV + 204 s.

Schoenberner, Gerhard (hrsg.), Wir haben es gesehen. Augenzeugenberichte über die Judenverfolgung im 3. Reich. Gütersloh 1962.

Seidlitz, Henri de, L'inflation en Suisse de 1950 à 1963 et ses relations avec le crédit. Lausanne 1964.

Sieh, Hans G. K., Der Hamburger Nationalistenklub. Ein Beitrag zur Geschichte der christlich-konservativen Strömungen in der Weimer Republik. Mainz 1963. IV + 240 s. Diss.

Stein, George H., The Waffen SS. Hitler's Elite Guard at War, 1939–1945. Ithaca, N. Y., 1966. XXXIV + 330 s.

Steinberg, Jonathan, Yesterday's Deterrent. Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet. London 1965.

Travers, Detlev Ahlardt, Entwicklung und Ideologische Hintergründe der Verfassungsarbeiten in der sowjetischen Besatzungzone Deutschlands bis zur Gründung der »Deutschen Demokratischen

Republik«. Wiesbaden· 1962, VI + 429 s. Diss.

Vallotton, Henry, Metternich. Paris 1965. 424 s.

Wehler, Hans-Ulrich, Sozialdemokratie und Nationalstaat. (Marburger Ostforschungen, 18). Würzburg 1962.

Wiedemann, Fritz, Der Mann der Feldherr werden wollte. Erlebnisse und Erfahrungen des Vorgesetzten Hitlers im 1. Weltkrieg und seines späteren persönlichen Adjutanten. Dortmund 1964. 270 s.

6.3. *Benelux:*

Martin, Marie-Madeleine, Baudoin Ier et la Belgique. Paris 1964. 249 s.

Norton, William B., A Belgian Socialist Critic of Colonialism. Louis Bertrand (1856–1943). (Academie Royale des Sciences d'Outre-Mer. Classe des Sciences Morales et politiques. N.S. XXIX-2) Bruxelles 1965.

6.4 *Frankrig:*

Adam, Gérard, La C. F. T. C. 1950–1958. (Cahiers de la fondation nationale des sciences politiques, 134). Paris 1964.

Braibant, Charles, Albert Mirot & Michel le Moël, Guide historique des rues de Paris. Paris 1965.

Catherine, R. & Gousset, P., L'Etat et l'essor industriel. Du dirigisme colbertien à l'économie concertée. Paris 1965. 229 s.

Charnay, J.-P., Les scrutins politiques en France de 1815 à 1963. (Cahiers de la fondation nationale des sciences politiques. Partis et élections, 132). Paris 1964.

Cobban, Alfred, A History of Modern France. Vol. II: From the First Empire to the Second Republic, 1799–1871. London ²1963. 240 s.

Deferre, Gaston, Un nouvel horizon. Le travail d'une équipe. Paris 1965. 185 s. Udm.

Dixon, Pierson, Pauline. Napoleon's Favourite Sister. London 1964. 224 s. UB¹.

Drescher, Seymour, Tocqueville and England. Cambridge, Mass., 1964. UB¹.

Fryer, W. R., Republic or Restoration in France? 1794–1797. The Politics of French Royalism with Particular Reference to the Activities of A. B. J. d'André. Manchester 1965.

Gallois, Jean-Pierre, Le regime international de la Principauté de Monaco. Paris 1964.

Gervais, Michel, Claude Servolin & Jean Weil, Une France sans paysans. (Coll. Société, 7). Paris 1965.

Grosser, Alfred, La politique extérieure de la Ve République. Paris 1965. 190 s.

Gurvitch, Georges, Proudhorn. Sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie. Paris 1965.

Horne, Alistair, The Fall of Paris. The Siege and the Commune 1970–1. London 1965, XIV + 458 s.

Kedward, H. R., The Dreyfus Affair. Catalyst for Tensions in French Society. London 1965. VIII + 140 s.

Lefebvre, Georges, Napoléon. (Peuples et Civilisations. Histoire générale. Vol XIV). Paris 1965. 626 s.

Lestocquoy, J., La vie religieuse en France du VIIe au XXe siècle. Paris 1964.

Maitron, Jean (ed.), Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier francais Ire parti 1789–1864. A–C_z. Paris 1964.

Martin, Kingsley, French Liberal Thought in the Eighteenth Century. A Study of Political Ideas from Bayle to Condorcet. (Harper Torchbooks, TB 1114). New York 1963. 316 s.

Padover, Saul K., The Life and Death of Louis XVI. London 1963. 373 s.

Plumyène, Jean, Pétain. Paris 1964. 190 s. KG.

Renard, Marie-Thérése, La participation des femmes à la vie civique. Paris 1965.

Ridley, F. & J. Blondel, Public administration in France. London 1965.

Roux, Georges, Monsieur de Buonaparte. 1964. 316 s. UB¹.

Walter, Gérard, Histoire des paysans de France. Paris 1963.

Weiner, Margery, The Parvenu Princesses. Elisa, Pauline and Caroline Bonaparte. London 1964. XI + 274 s. UB¹.

Williams, Roger L., The World of Na-

poleon III, 1851–1870. New York 1965. 288 s.

Wright, Gordon, Rural Revolution in France. The Peasantry in the Twentieth Century. Stanford, Calif., 1964. XI + 271 s.

6.5 *Italien, Spanien og Portugal:*

Battaglia, Roberto, Storia della Resistenza Italiana. Torino 1964. 624 s. UB[1].

Godechot, Thierry, Le parti démocrate-chrétien Italien. Paris 1964. 303 s. Diss.

Greenfield, Kent Robert, Economics and Liberalism in the Risorgimento. A Study of Nationalism in Lombardy, 1814–1848. Baltimore [2]1965. XXIII + 303 s.

Hughes, H. Stuart, The United States and Italy. Cambridge, Mass., [2]1965. XII + 297 s.

Sartori, Giovanni (ed.), Il Parlamento italiano, 1946–1963. Napoli 1963. 386 s.

Seth, Ronald, Caporetto. The Scapegoat Battle. London 1965. 208 s.

Smith, Rhea Marsh, Spain, a Modern History. Ann Arbor 1965.

6.6. *Østeuropa og Balkan:*

Floyd, David, Rumania. Russia's Dissident Ally. London 1965. XIII + 144 s.

Foley, Charles (comp.), The Memoirs of General Grivas. London 1964. 226 s. KG.

Gegaj, Athausis & R. Krasniqi, Albania. (Assembly of Captive European Nations, Vol. I. ACEN Publ. No. 49). New York 1964.

Horthy, Nicholas, The Confidential Papers of Admiral Horthy. Budapest 1965.

Ionescu, G., Communism in Rumania 1944–1962. London 1964.

Kissel, Hans, Die Katastrophe in Rumänien. Darmstadt 1964. 287 s. KG.

Kütt, Alexander & Leonhard Vather, Estonia. Prepared by the Committee for a Free Estonia (Assembly of Captive European Nations, Vol. 4. ACEN Publ. No. 54). New York 1964.

Lésniewski, Andrzej (ed.), Western Frontier of Poland. Warszawa 1965.

Ludat, Herbert (hrsg.), Jugoslavien zwischen West und Ost. Probleme seiner Geschichte, Wirtschaft und Politik. Giessen 1963.

McClellan, Woodford D., Svetozar Marković and the Origins of Balkan Socialism. Princeton, N. J., 1964.

Macesich, George, Yugoslavia: the Theory and Practice of Development Planning. Charlottesville 1964.

Maeczynski, Karol, The Gomulka Plan for a Nuclear Armaments Freeze in Central Europe. Warszawa 1964.

Molho, Michael & Joseph Nahama, The Destruction of Greek Jewry, 1941–1944. Jerusalem 1965.

Ravens, Jürgen-Peter, Staat und Katholische Kirche in Preussens polnischen Teilungsgebieten. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutets München, 21). Wiesbaden 1963.

Rura, Michael J., Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Rumania: A Study in Comparative Historiography. Washington 1961. XI + 123 s.

Vaitiekunas, Vytautas, Lithuania. (Assembly of Captive European Nations, Vol. 5. ACEN Publ. No. 58). New York 1965.

Vrtacic, Ludvik, Einführung in den jugoslavischen Marxismus-Leninismus. Dordrecht 1963.

6.7. *Rusland:*

Brahm, Heinz Trotzkijs Kampf um die Nachfolge Lenins. (Abhandlungen des Bundesinstituts zur Erforschung des Marxismus-Leninismus, 4). Köln 1964.

Brunner, Georg, Die Grundrechte im Sowjetsystem. (Abhandlungen des Bundesinstituts zur Erforschung des Marxismus-Leninismus, 3). Köln 1963.

Crabbé, Raoul, L'URSS sans parti pris. Bruxelles 1964.

Dallin, Alexander et al., Russian Diplomacy and Eastern Europe 1914–1917. New York 1963. XVIII + 305 s.

Daniels, R. V., Russia. (The modern nations in historical perspectives. A Sepctrum Book, 5–602). Englewood Cliffs, N. J., 1964.

Denno, Theodore, The Communist Mil-

lennium. The Soviet View. The Hague 1964. XI + 166 s.

Fletcher, William G., A study in Survival. The Church in Russia, 1927–1943. London 1965.

Freeborn, Richard, A Short History of Modern Russia. London 1966. 288 s.

Harcave, Sidney, First Blood. The Russian Revolution of 1905. London 1964. 316 s.

Jeremenko, Iwanowitsch, Tage der Entscheidigung. Als Frontoberbefahlshaber in der Schlacht an der Wolga. Berlin 1964. 592 s. KG.

Korol, Alexander G., Soviet Research and Development. Its Organization, Personnel and Funds. Cambridge, Mass., 1965.

Laqueur, Walter Z. & *Leopold Labedz* (eds.), The State of Soviet Studies. Cambridge, Mass., 1965. 177 s.

Librach, Jan, The Rise of the Soviet Empire. A Study of Foreign Policy. New York 1964. VIII + 382 s.

Lydolph, Paul E., Geography of the USSR. London 1965.

Pholman, Hartwig, Wolchow. 900 Tage Kamp um Leningrad. 1941–1944. Bad Nauheim 1962. 136 s. KG.

Randall, Francis B., Stalin's Russia. An Historical Reconsideration. New York 1965.

Rush, Myron, Political Succession in the USSR. New York 1965. XV + 223 s.

Russian Oppression in Ukraine. Reports and Documents. London 1962. 570 s. KG.

Schapiro, Leonard, The Government and Politics of the Soviet Union. London 1965. 191 s.

Social Sciences in the USSR. Paris 1965.

Treadgold, Donald W., Twentieth-Century Russia. Chicago ²1964. XIII + 576 s.

Tucker, Robert C., The Soviet Political Mind. Studies in Stalinism and Post-Stalin Change. New York 1963. XIII + 238 s. KB & ÅU.

Vigor, P. H., A Guide to Marxism, and Its Effects on Soviet Development. London 1966. 253 s.

Westwood, J. N., Russia, 1917–1964. London 1966. 208 s.

7. MELLEMØSTEN:

Abidi, Aqil Hyder Hasan, Jordan. A Political Study, 1948–1957. London 1965. X + 251 s.

Bahral, Uri, The Effect of Mass Immigration on Wages in Israel. Jerusalem 1965.

Barker, A. J., Suez. The Seven Day War. London 1964. 223 s. KG.

Dessouki, Mohamed-Kamal El, Hitler und der Nahe Osten. Berlin (1963). 184 s. Diss.

El Attar, Mohamed Said, Le sous-développement économique et social du Yemen. Perspectives de la révolution yéménite. Alger 1964.

Fitzsimons, M. A., Empire by Treaty. Britain and the Middle East in the Twentieth Century. London 1965. XI + 235 s.

Ghassemlou, Abdul Rahman, Kurdistan and the Kurds. Prag 1965.

Jäschke, Gotthard, Die Türkei in den Jahren 1952–1961. Geschichtskalender mit Namen- und Sachregister. Wiesbaden 1965. 175 s.

Kanev, Itzhak, Social Policy in Israel. Achievement and Shortcomings. Tel-Aviv 1964.

The Knesset. Its Origin, Forms and Procedure. Jerusalem 1963. 43 s. Fo.

Maier, Franz Georg, Cypern: Insel am Kreuzweg der Geschichte. (Urban-Bücher 81). Stuttgart 1964.

Marlowe, John, The Making of the Suez Canal. London 1964. XI + 342 s. UB[1].

Moorehead, Alan, The Desert War. The North African Campaign. London 1965. 250 s.

Nieuwenhuijze, C. A. O. van, Social Stratification and the Middle East. Leiden 1965.

Pearlman, Moshe, Ben-Gurion Looks Back. London 1965.

Polk, William R., The United States and the Arab World. Cambridge, Mass., 1965. XIV + 320 s.

Robertson, T., Crisis: The Inside Story of the Suez Conspiracy. 1964.

Rotenstreich, Nathan, The People and Its State. HaKibbutz 1965.

Saba, Ellias S., The Foreign Exchange Systems of Libanon and Syria. 1939–1957. Beirut 1961.

Salibi, Kamal S., The Modern History of Libanon. London 1965. XXVII+228 s.

Schechtman, Joseph B., The Mufti and the Fuehrer. The Rise and Fall of Haj Amin el-Husseini. New York 1965.

Seale, Patrick, The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics 1945–1958. London 1965. XV + 344 s.

Shamir, Shimon, A Modern History of the Arabs in the Middle-East. Israel 1965.

Shimoni, Yaacov, The Arab States. Their Contemporary History and Politics. Tel-Aviv 1965.

Ténékides, Georges, Chypre. Histoire récente et perspectives d'avenir. Paris 1964. 294 s. Udm.

Theobald, A. B., Ali Dinar. Last Sultan of Darfur 1898–1916. London 1965. 272 s.

Wilber, Donald N., Iran. Past and Present. Princeton, N. J., 1963. X + 312 s. UB[1].

8. ASIEN OG AUSTRALIEN:

Aggression from the North. The Record of North Viet-Nam's Campaign to Conquer South Viet Nam. (Department of State Publication 7839. Far Eastern Series 130). Washington 1965.

Ahmed, A. F. Salahuddin, Social Ideas and Social Change in Bengal, 1818–35. Leiden 1965.

Beardsley, Richard K. (ed.), Studies in Economic Life in Japan. (Center for Japanese Studies, Occasional Papers 8). Ann Arbor 1964.

Biehl, Max, Die Chinesische Volkskommune. Hamburg 1965. 245 s.

Bodde, Derk, China's Cultural Tradition. New York 1962.

Cameron, William J., New Zealand. (The Modern Nations in Historical Perspective. A Sepctrum Book, S-608). Englewood Cliffs, N. J., 1965. X + 180 s.

Cheng, Chu-Yuan, Communist China's Economy 1949–1962: Structural Change and Crisis. South Orange, N. J., 1964.

Chesneaux, Jean, La cina contemporanea, storia documentaria. Bari 1963.

Chu, Valentin, Ta Ta Tan Tan, The Inside Story of Communist China. New York 1963. 306 s.

Collis, Maurice, Wayfoong. The Hongkong and Shanghai Banking Corporation. London 1965. XII + 269 s.

Deane, R. P., The Establishment of the Department of Trade. (Australian National University. Social Science Monographs, 22). Canberra 1963.

Deweg, A. G., Peasant Marketing in Java. New York 1962.

Drechsler, Karl, Deutschland – China – Japan 1933–1939. Das Dilemma der deutschen Fernostpolitik. Berlin 1964. 180 s. MaB.

Edwardes, Michael, High Noon of Empire. India under Curzon. London 1965. VI + 266 s.

Eekelen, W. F. van, Indian Foreign Policy and the Border Dispute with China. Haag 1964. XIV + 220 s.

Emerson, Rubert, Malaysia. A Study in Direct and Indirect Rule. Kuala Lumpue 1964.

Emi, Koichi, Government Fiscal Activity and Economic Growth in Japan, 1868–1960. (Hitotsubashi University. The Institut of Economic Research. Economic Research Series. 6). Tokyo 1963.

Esthus, Raymond A., From Enemity to Alliance: U. S. – Australian Relations 1931–1941. Seattle 1964.

Feuerwerker, A. (ed.), Modern China. Englewood Cliffs, N. J., 1964.

Field, Michael, The Prevailing Wind. Witness in Indo-China. London 1954. 392 s.

Fitzgerald, C. P., The Chinese View of Their Place in the World. (Chatham House Essays, Nr. 1). London 1964 72 s.

Gamba, Charles, The Origins of Trade Unionism in Malaya. A Study in Colonial Labour Unrest. Singapore 1962. 519 s.

Ganguli, B. N., Dababhai Naoroji and the Drain Theory. London 1965.

Gillion, K. L., Fiji's Indian Migrants. A History to the End of Indenture in 1920. Melbourne 1962. XIX + 234 s.

Ginsburgs, George & *Michael Mathos*, Communist China and Tibet. The First Dozen Years. Haag 1964. IX + 218 s.

Griffiths, Percival, Modern India. London [4]1965. XIII + 311 s.

Hall, A. R., The London Capital Market and Australia, 1870–1914. (The Australian National University Social Science Monograph, 21). Camberra 1963.

Harper, Edward B., Religion in South Asia. Seattle 1964.

Hsü, Immanuel C. Y., The Ili Crisis. A Study of Sino-Russian Diplomacy, 1871–1881. Oxford 1965.

Huttenback, Robert A., British Relations with Sind 1799–1843. An Anatomy of Imperialism. Berkeley 1962. IX + 161 s.

Inous, Mitsusada, Introduction to Japanese History. Tokyo 1962. 124 s. UB[1].

Isaacs, Harold R., The Tragedy of the Chinese Revolution. Stanford, Calif., 1962. XXI + 392 s. UB[1].

Kahin, George McTurnan (ed.), Governments and Politics of Southeast Asia. Ithaca, N. Y., [2]1965. XV + 796 s.

Karnik, V. B. (ed.), China invades India. London 1963.

Kidron, Michael, Foreign Investments in India. London 1965.

Kümmel, Hans Peter, Oyama Ikuo – Sein Beitrag zum japanischen Sozialismus. Hamburg 1962. 139 s. Diss.

Kumar, Dharma, Land and Caste in South India. Agricultural Labour in Madras Presidency in the Nineteenth Century. Cambridge 1965.

Lamb, Alastair, The China-India Border. The Origins of the Disputed Boundaries. (Chatham House Essays, 2). London 1964. XI + 192 s.

Latourette, Kenneth Scott, China. (The Modern Nations in Historical Perspective. A Spectrum Book, S-607). Englewood Cliffs, N. J., 1964. VIII + 152 s.

Legge, J. D., Indonesia. (The Modern Nations in Historical Perspective. A Spectrum Book, S-606). Englewood Cliffs, N. J., 1964. VIII + 184 s.

Levenson, Joseph R., Confucian China and its Modern Fate. Vol. II: The Problem of Monarchical Decay. Berkeley 1964. XIII + 178 s.

Lewin, Pauline, The Foreign Tade of Communist China. Its Impact on the Free World. London 1964.

Li, Cho-Ming, Industrial Development in Communist China. (Praeger Publications in Russian History and World Communism, no. 150). New York 1964.

Lockwood, William E. (ed.), The State and Economic Enterprise in Modern Japan. (Studies in the Modernization of Japan, II). Princeton, N. J., 1965.

Lo Hsiang-Lin, Hong Kong and Western Cultures. Tokyo 1964.

McVey, Ruth T., The Rise of Indonesian Communism. Ithaca, N. Y., 1965. XVIII + 510 s.

Mäding, Klaus, Wirtschaftswachstum und Kulturwandel in Hongkong. (Forschungsbericht des Landes Nordrhein-Westfalen, 1326). Köln 1964.

Mihaly, Eugene Bramer, Foreign Aid and Politics in Nepal. London 1965. X + 202 s.

Miller, H., The Story of Malaysia. London 1965.

Mintz, Jeanne S., Mohammed, Marx and Marhaen. The Roots of Indonesian Socialism. London 1965. XIII + 246 s.

Miller, Frank O., Minobe Tatsukichi. Interpreter of Constitutionalism in Japan. Berkeley 1965. XI + 392 s.

Modelski, George, Indonesia and her Neighbors. Policy Alternatives for the West. (Princeton University. Center of International Studies. Policy Memorandum, No. 30). Princeton, N. J. 1964.

Moraes, George Mark, A History of Christianity in India. Bombay 1964.

Morris, Morris David, The Emergence of an Industrial Labor Force in India. A Study of the Bombay Cotton Mills, 1854–1947. Berkeley 1965. XIV + 263 s.

Nuechterlein, Donald E., Thailand and the Struggle for Southeast Asia. Ithaca, N. Y., 1965. XVI + 279 s.

Onslow, Cranley (ed.), Asian Economic Development. London 1965..

Orenstein, H., Gaon: Conflict, Politics, and Social Cohesion in a Maharashtrian Village. Princeton, N. J., 1965.

Palmier, Leslie, Indonesia. London 1965, 240 s.

Pierce, Richard A., Russia's Hawaiian Adventure, 1815–1817. Berkeley 1965. XVII + 245 s.

Purcell, V., The Chinese in Southeast Asia. London ²1965. 704 s.

Purcell, Victor, Malaysia. London 1965. 224 s.

Purcell, Victor, South and East Asia since 1800. Cambridge 1965. X + 228 s.

Ratnam, K. J., Communalism and the Political Process in Malaya. Kuala Lumpur 1965. XII + 248 s.

Roy, Jules, The Battle of Dienbienphu. New York 1965.

Sanwal, B. D., Nepal and the East India Company. London 1965. VIII + 345 s.

Scalapino, Robert A. (ed.), The Communist Revolution in Asia. Englewood Cliffs, N. J., 1965. 405 s.

Sievers, Angelika, Ceylon. Gesellschaft und Lebenrasum in den Orientalischen Tropen. Wiesbaden 1964.

Silva, K. M. de, Social Policy and Missionary Organization in Ceylon, 1840–1855. (The Royal Commonwealth Society: Imperial Studies no. XXVI). London 1965. VIII + 318 s.

Singer, Marshall R., The Emerging Elite. A Study of Political Leadership in Ceylon. Cambridge, Mass., 1964.

Sinha, Sasadhar, Indian Independence in Perspective. New York 1964. XI + 311 s.

Smith, M. G., The Plural Society in the British West Indies. Berkeley 1965.

Smith, Roger M., Cambodia's Foreign Policy. Ithaca, N. Y., 1965. X + 272 s.

Spencer, Palmer (ed.), Korean-American Relations: Documents Bertaining to the Far Eastern Diplomacy of United States. Vol. II: The Period of Growing Influence. Berkeley 1963.

Strong, Anna Louise, China's Millions. Revolution in Central China, 1927. (Selected Works on China's Revolution, I). Peking 1965. XV + 181 s.

Vogel, Ezra F., Japan's New Middle Class. Berkeley 1963.

Von Vorys, Karl, Political Development in Pakistan. Princeton, N. J., 1965. XX + 341 s.

Webb, Herschel, Research in Japanese Sources; A Guide. New York 1964.

Weber, Hans-Reudi, Asia and the Ecumenical Movement, 1895–1961. London 1966.

Wheelwright, E. L., Industrialization in Malaysia. Melbourne 1965.

Wint, Guy, Communist China's Crusade. Mao's Road to Power and the New Campaign for World Revolution. London 1965. 136 s.

Yu Ping-Kuen, Chinese History: Index to Learned Articles 1902–1962. Hong Kong 1963.

9. AFRIKA:

Bartels, F. L., The Roots of Ghana Methodism. Cambridge 1965.

Carver, Michael, Tobruk. London 1964. 217 s. KG.

Cilliers, S. P., The Coloureds of South Africa. A Factual Survey. Cape Town 1963. 65 s.

Danan, Yves Maxime, La vie politique à Alger de 1940 à 1944. Paris 1963. 346 s. Diss.

Ezera, Kalu, Constitutional Developments in Nigeria. London 1964. XVI + 315 s.

Fallers, L. A. (ed.), The King's Men. Leadership and Status in Buganda on the Eve of Independence. London 1964. XXVI + 414 s.

Foltz, William J., From French West Africa to the Mali Federation. (Yale Studies in Political Science, 12). New Haven 1965.

Foskett, Reginald (ed.), The Zambesi Journal and Letters of Dr. John Kirk, 1858–63. I–II. Edinburgh 1965.

Foster, Philip, Education and Social Change in Ghana. London 1965.

Friedland, William H., Unions, Labor and Industrial Relations in Africa. (Cornell

University Center for International Studies Research Papers, 4). Ithaca, N. Y., 1965.

Fröhlich, W. (hrsg.), Afrika im Wandel seiner Gesellschaftsformen. Leiden 1964.

Ganshof van der Meersch, W., Fin de la souveraineté Belge au Congo. Bruxelles 1962. 600 s.

Geiss, Imanuel, Gewerkschaften in Afrika. Hannover 1965.

Greenfield, Richard, Ethiopia. A New Political History. London 1965. VIII + 515 s.

Herskovits, Melville J., The Human Factor in Changing Africa. New York 1962. XIV + 500 + LV s.

Hill, Richard, Sudan Transport. A History of Railways, Marine and River Service in the Republic of the Sudan. London 1965. XIV + 188 s.

Horrell, Muriel (comp.), A Survey of Race Relations in South Africa. Johannesburg 1965. 396 s. Udm.

Kirk-Greene, A. H. M., The Principles of Native Administration in Nigeria. London 1965.

Kuper, Hilda & *Leo Kuper* (eds.), African Law: Adaptation and Development. Berkely 1965.

Kuper, Leo, An African Bourgeoisie. Race, Class, and Politics in South Africa. New Haven 1965. XVIII + 452 s.

Lefever, Ernest W., Crisis in the Congo. A United Nations Force in Action. Washington 1965.

Lewis, I. M., The Modern History of Somaliland. From Nation to State. London 1965.

Listowel, Judith, A History of Tanganyika. London 1965.

Lyon, John W., British Objectives in the Transvaal, 1877–1884. (Amherst College Honors Thesis, nr. 11). Amherst, Mass., 1962. 60 s.

Lystad, Robert A. (ed.), The African World. A Survey of Social Research. London 1965. XVI + 575 s.

Mc Ewan, Peter J. M. & *Sutcliffe, R. B.*, The Study of Africa. London 1965. 464 s.

Mandela, Nelson, No Easy Walk to Freedom. Articles, Speeches and Trial Addresses. London 1965. 189 s.

Moore, Clement Henry, Tunisia since Independence. The Dynamics of One-Party Government. Berkeley 1965. XIV + 230 s.

Moraes, Frank, The Importance of Being Black. An Aisan Looks at Africa. New York 165. 436 s.

Newbury, C. W., British Policy towards West Africa. Select Documents, 1786–1874. London 1965.

Pelissier, René, Les territoire Espagnols d'Afrique. (Notes et Etudes Documentaires no. 2951). Paris 1963.

Pemberton, W. Baring, Battles of the Boer War. London 1964. 216 s. KG.

Post, Ken, The New States of West Africa. Baltimore 1964. 206 s. KB & AU.

Rotberg, Robert I., The Rise of Nationalism in Central Africa. The Making of Malawi and Zambia, 1873–1964. Cambridge, Mass., 1965. XVI + 362 s.

Rubin, L. & *P. Murray,* The Constitution and Government of Ghana. (Law in Africa Series, No. 1). London ²1964. XVIII + 324 s.

Sachs, E. S., The Anatomy of Apartheid. London 1964. 417 s.

Scipio (pseud.), Emergent Africa. London 1965. 192 s.

Snyder, Frank Gregory, One-Party Government in Mali. Transition towards Control. (Yale College Series, nr. 4). New Haven 1965. XIV + 178 s.

Souter, Gavin, New Guinea: The Last Unknown. Sydney 1964.

Southern Rhodesia. Documents Relating to the Negotiations Between United Kingdom and Southern Rhodesian Governments. Nov. 1963–Nov. 1965. London 1965.

Spence, C. F., Moçambique. Cape Town ²1963.

Tamuno, Tekena N., Nigeria and the Elective Representation, 1923–1947. London 1966. IX + 136 s.

Thompson, Virginia & *Richard Adloff,* The Malagasy Republic: Madagascar Today. Stanford, Calif., 1965.

Tixier, Gilbert, Le Ghana. (Comment ils sont gouvernés, 10). Paris 1965. 194 s.

Toynbee, Arnold J., Between Niger and Nile. London 1965.

Van den Berghe, Pierre L. (ed.), Africa. Social Problems of Change and Conflict. San Francisco 1965.

Vatcher, Willian Henry, jr., White Laager. The Rise of Afrikaner Nationalism. New York 1965. X + 309 s.

Wagret, Jean-Michel, Histoire et sociologie politiques de la Republique du Congo. (Bibl. constitutionelle et de science politique, tome 3). Paris 1964. 250 s. Diss.

Whitaker, Philip, Political Theory and East African Problems. (The Student's Library, 2). Oxford 1964. 116 s.

Wiedner, Donald L., A History of Africa South of the Sahara. London 1964. 578 s.

Young, Crawford, Politics in the Congo. Decolonization and Independence. Princeton, N. J., 1965. XII + 659 s.

10. AMERIKA:

Harris, Marvin, Patterns of Race in the Americas. (The Walker Summit Library, no. I). New York 1964.

Matthews, Herbert L. (ed.), The United States and Latin America. Englewood Cliffs, N. J., ²1965. VIII + 187 s.

10.1. *USA og Canada:*

American Defense Policy. The Policy-Making Process and the Issues of National Military Strategy. Baltimore 1965. XVI + 471 s.

Bailey, Stphen K. (ed.), American Politics and Government. Essays in Essentials. New York 1965. XVII + 284 s.

Blair, George S., American Local Government. New York 1964. XII + 619 s. KB & AU.

Calhoun, Daniel H., Professional Lives in America. Structure and Aspiration 1750–1850. Cambridge, Mass., 1965. XIV + 231 s.

Camu, Pierre, E. P. Weeks & Z. W. Sametz, Economic Geography of Canada. Toronto 1964.

Cartwright, William H. & Richard L. Watson, Interpreting and Teaching American History. (31. Yearbook of the National Council for the Social Studies). 1965.

Chessmann, G. Wallace, Governor Theodore Roosevelt. The Albany Apprenticeship, 1898–1900. Cambridge, Mass., 1965. IX + 335 s.

Churchill, Allen, The Roosevelts: American Aristrocrats. New York 1965. 341 s.

Clark, Kenneth B., Dark Ghetto. Dilemmas of Social Power. New York 1965.

Cole, Donald B., Immigrant City: Lawrence, Massachusetts, 1845–1921. Chapel Hill, 1963. IX + 248 s.

Cook, Fred J., The FBI Nobody Knows. New York 1964. V + 436 s.

Cotter, C. P. & B. C. Hennessy, Politics Without Power: The National Party Committees. New York 1964. 246 s.

Crabb, Cecil V. jr., American Foreign Policy in the Nuclear Age. New York ²1965. IX + 500 s.

Croly, Herbert (ed. by Arthur M. Schlesinger), The Promise of American Life. Cambridge, Mass., 1965. XXVII + 468 s.

Dawidowicz, Lucy S. & Leon J. Goldstein, Politics in a Pluralist Democracy. Studies of Voting in the 1960 Election. New York 1963. XII + 100 s.

DeVane, William Clyde, Higher Education in 20th Century America. Cambridge, Mass., 1965.

Dodds, Gordon B., The Salmon King of Oregon: R. D. Hune and the Pacific Fisheries. Chapel Hill 1963. IX + 257 s.

Drucker, Peter F., The Concept of the Corporation. New York 1964. XIV + 255 s.

Duberman, Martin (ed.), The Antislavery Vanguard: New Essays on the Abolitionists. Princeton, N. J., 1965. X + 508 s.

Dürking, Irene, Der amerikanische Senat und der Friede mit Deutschland, 1916–1921. Eine Untersuchung an Hand amerikanischer Akten. München 1963. XX + 252 s. Diss.

Dulles, Eleanor Lansing, John Foster Dul-

les. The Last Years. New York 1963. 244 s. AmL.

Dulles, Foster Rhea, Prelude to World Power. American Diplomatic History, 1860–1900. New York 1965. VIII + 238 s.

Eaton, Clement, A History of the Old South. New York ²1966. XIV + 562 s.

Freund, Errst, Standards of American Legislation. Chicago 1965.

Ginger, Ray, Age of Excess. The United States from 1877–1914. New York 1965. X + 386 s.

Goldwin, Robert A. (ed.), 100 Years of Emancipation. Chicago 1964. 217 s.

Goldwin, R. A. (ed.), Why Foreign Aid? Two Messages by President Kennedy and Essays by Edward C. Banfield et al. Chicago 1965.

Gossett, Thomas F., Race; The History of an Idea in America. Dallas 1963. 512 s. AmL.

Gray, Lee Learner, How We Choose a President. The Election Year. New York 1964. 144 s. AmL.

Greene, Felix, A Curtain of Ignorance. (China: How America Is Deceived). London 1965. XIX + 340 s.

Guillet, Edwin C., The Great Migration. Toronto 1963. XII + 284 + 16 s. UB¹.

Jacob, Herbert & Kenneth N. Vines, Politics in the American States. A Comparative Analysis. Boston 1965. 500 s.

Jaffa, Harry V., Equality and Liberty. Theory and Practice in American Politics. New York 1965. XV + 229 s.

Janowitz, Morris (ed.), The New Military. Changing Patterns of Organization. New York 1964. 369 s.

Johnson, Harry G., The Canadian Quandary: Economic Problems and Policies. Toronto 1963.

Kaplan, Abraham, American Ethics and Public Policy. New York 1963. 116 s. KB & AU.

Key, V. O., jr., The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting, 1936–1960. Cambridge, Mass., 1966. XXI + 158 s.

Krooss, Herman E., American Economic Development. The Progress of a Business Civilization. Englewood Cliffs, N. J., ²1966. XI + 498 s.

Lanctot, Gustave, Histoire de Canada. I/II Montreal ⁴1963.

Lerche, Charles O., Jr., The Uncertain South. Chicago 1964. 324 s.

Levine, Lawrence W., Defender of the Faith. William Jennings Bryan: The Last Decade, 1915–1925. New York 1965. IX + 386 s.

Lockard, Duane, The Politics of State and Local Government. New York 1963. 566 s.

Lockett, Edward B., The Puerto Rico Problem. New York 1964.

Long, David Foster, The Outward View. An Illustrated History of United States Foreign Relations. Chicago 1964. 464 s. AmL.

MacArthur, Douglas, Reminiscences. London 1964. 438 s. KG.

Maher, John M., Labor and the Economy. Boston 1965.

Mathews, Donald G., Slavery and Methodism. A Chapter in American Morality, 1780–1845. Princeton, N. J., 1965.

Maxwll, James A., Financing State and Local Governments. Washington, D. C., 1965.

Miyakawa, T. Scott, Protestants and Pioneers, Individualism and Conformity on the American Frontier. Chicago 1964.

Monsen, Joseph, The Makers of Public Policy. American Power Groups and Their Ideologies. New York 1965. 368 s.

Morison, Samuel Eliot, The Oxford History of the American People. London 1965.

Morton, Herbert C. (ed.), Brookings Papers on Public Policy. Washington, DC, 1965.

Morton, W. L., The Kingdom of Canada. A General History From Earliest Times. Toronto 1963. 556 s.

Ogden, Daniel M., jr., Electing the President: 1964. San Francisco 1964. 252 s. AmL.

Packard, Vance, The Naked Society. New York 1964. XII + 369 s.

Perry, James M., Barry Goldwater. A New Look at a Presidential Candidate. Sil-

ver Spring, Md., 1964. 159 s. AmL.

Polsby, Nelson W., Presidential Elections: Strategies of American Electoral Politics. New York 1964. 218 s.

Redford, Emmette S., The American Government and the Economy. New York 1965. 672 s.

Reps, John W., The Making of Urban America. Princeton, N. J., 1965.

Ross, Arthur M., (ed.), Unemployment and the American Economy. New York 1964.

Rothman, David J., Politics and Power. The United States Senate, 1869–1901. Cambridge, Mass., 1966. XII + 348 s.

Salisbury, W. Seward, Religion in American Culture. Homewood, Ill., 1964.

Scherer, Frederic M., The Weapons Acquisition Process: Economic Incentives. Boston 1964.

Schroeder, W. Widick & Victor Obenhaus, Religion in American Culture. New York 1964.

Sorensen, Theodore C., Kennedy. London 1965. 783 s.

Starkey, Marion Lena, Striving to make it my Home. The Story of Americans from Africa. New York 1964. 256 s. AmL.

Stein, Harold (ed.), American Civil-Military Decisions. Baton Rouge, Al., 1963.

Taft, Philip, Organized Labor in American History. New York 1964.

Taper, Bernard, Gomillion versus Lightfoot. The Tuskegee Gerrymander Case. New York 1962. 118 s. AmL.

Thernstrom Sephan, Poverty and Progress. Social Mobility in a Nineteenth-Century City. Cambridge, Mass., 1964.

Thompson, Era Bell & Herbert Nipson (eds.), White on Black. The Views of Twenty-two Americans on the Negro. Chicago 1963. 230 s. AmL.

Urquhart, M. C. & K. A. Buckley (eds.), Historical Statistics of Canada. Cambridge 1965. XV + 672 s.

Wattenberg, Ben J. & Richard M. Scammon, This USA. An Unexpected Family Portrait of 194.067.296 Americans Drawn from the Census. New York 1965.

Weston, J. Fred. (ed.), Defence-Space Market Research. Cambridge, Mass., 1964. 186 s. KG.

Whalen, Richard J., The Founding Father. The Story of Joseph P. Kennedy. London 1965. X + 541 s.

Whelpton, Pascarl K., A. A. Campbell & J. E. Patterson, Fertility and Family Planning in the United States. Princeton, N. J., 1966.

White, Theodore H., The Making of the President 1964. A Narrative History of American Politics in Action. New York 1965. XI + 431 s.

Wildawsky, Aaron, The Politics of the Budgetary Process. Boston 1964.

Wirtz, W. Willard, Labor and the Public Interest. New York 1964. XXI + 196 s.

Yinger, J. Milton, A Minority Group in American Society. New York 1965.

10.2. *Latinamerika:*

Alexander, Robert J., Organized Labor in Latin America. New York 1965. XI + 274 s.

Cole, J. P., Latin America. An Economic and Social Geography. London 1965.

Friedlander, Stanley L., Labor Migration and Economic Growth. A Case Study of Puerto Rico. Cambridge, Mass., 1965

Gildenberg, Boris, Gewerkschaften in Lateinamerika. Hannover 1964.

Heath, Dwight B. & R. N. Adams (eds.), Contemporary Cultures and Societies of Latin America. New York 1965.

Johnson, John J., The Military and Society in Latin America. Stanford 1964. X + 308 s.

Lieuwen, Edwin, Generals vs. Presidents. Neo-Militarism in Latin America. New York 1964. VI + 160 s.

McEoin, Gary, Latin America: the Eleventh Hour. New York 1963.

Marchant, Anyda, Viscount Mauá and the Empire of Brazil. A Biography of Irineu Evangelista de Sousa, 1813–1889. Berkeley 1965. XX + 291 s.

Nicole, Christopher, The West Indies. Their Peoples and History. London 1965.

Pearcy, G. Etzel, The West Indian Scene. (Van Nostrand Searchlight Books, 26). Princeton, N. J., 1965.

Rodrigues, José Honório, Brazil and Africa. Berkeley 1965. XXII + 382 s.

Rodriguez, Mario, Central America. (The Modern Nations in Historical Perspective. A Spectrum Book, S-609). Englewood Cliffs, N. J., 1965. X + 180 s.

Veliz, Claudio (ed.), Obstacles to Change in Latin America. London 1965. VIII + 263 s.

Wagley, Charles (ed.), Social Science Research on Latin America. London 1965.

Whitaker, Arthur, Argentina. (The Modern Nations in Historical Perspectives. A Spectrum Book, S-601). Englewood Cliffs, N. J., 1964. VIII + 184 s.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

Englands fortsatte økonomiske vanskeligheder – Den internationale likviditetsdiskussion

ENGLANDS FORTSATTE ØKONOMISKE VANSKELIGHEDER

1.

Baggrunden for Englands nuværende økonomiske vanskeligheder og udviklingen indtil slutningen af 1965 er omtalt i Økonomi og Politik 1965, nr. 4, s. 442–450, og skal derfor kun omtales ganske kort her.

Da arbejderpartiet overtog regeringsmagten i oktober 1964, var der et anseligt underskud på den engelske basis-betalingsbalance (dvs. balancen af løbende betalinger og langfristede kapitalbetalinger). Dette underskud i forbindelse med en udbredt usikkerhed med hensyn til regeringens økonomiske politik bevirkede en kraftig kapitaludstrømning. Da de engelske reserver ikke var store nok til at dække langvarige valutatab, måtte regeringen i de følgende 12 måneder gennemføre en lang række indgreb for at bringe betalingsbalancen i ligevægt og derigennem genskabe tilliden til sterling.

De vigtigste af disse indgreb var:

26. oktober 1964:	Indførelse af 15 pct. ekstra told på import.
11. november 1964:	Forhøjelse af indkomstskatter og benzinafgifter.
23. november 1964:	Forhøjelse af diskontoen med 2 pct. til 7 pct.
8. december 1964:	Henstilling til bankerne om begrænsning af udlånsforøgelsen.
6. april 1965:	Forhøjelse af afgifter på tobak og drikkevarer, indførelse af kapitalvindingsskat samt skærpelse af valutakontrol.
6. maj 1965:	Fastsættelse af et maksimum på 5 pct. for bankernes udlånsekspansion i det kommende år.
3. juni 1965:	Skærpelse af afbetalingsrestriktionerne (i forbindelse med nedsættelse af diskontoen med 1 pct. til 6 pct.).
27. juli 1965:	Nedskæring af de offentlige udgifter, stramning af valutakontrollen.

Tilsammen betød disse foranstaltninger en meget kraftig stramning af den økonomiske politik. Når det var nødvendigt at stramme så mange gange, skyldtes det, at myndighederne fra starten fejlbedømte situationen. Regeringen troede længe, at det var muligt at genoprette ligevægten på be-

talingsbalancen ved forholdsvis blide og langsomtvirkende foranstaltninger. Da virkningen af foranstaltningerne udeblev den ene gang efter den anden, måtte regeringen stramme mere og mere.

Til finansiering af betalingsbalanceunderskuddet og kapitaludstrømningen trak England i alt 2,4 milliarder på Valutafonden. Desuden afsluttedes flere aftaler om store, korte kreditter med en række udenlandske centralbanker.

2.

I efteråret og vinteren 1965 så det ud til, at udviklingen var kommet ind i en roligere gænge. Betalingsbalancen udviklede sig væsentlig bedre end tidligere. I 4. kvartal 1965 androg underskuddet på handelsbalancen kun 23 mill £, og der var et mindre overskud på den løbende balance og på basisbalancen, jfr. tabel 1. Denne udvikling havde en gunstig indflydelse på udlandets tillid til sterling, og dermed på kapitalbevægelserne.

Regeringen følte, at situationen var under kontrol, og så sent som i begyndelsen af marts 1966 erklærede finansminister Callaghan, at han ikke troede, at der ville blive behov for yderligere skatteforhøjelser i den nærmeste fremtid. Det skulle dog snart vise sig, at forbedringerne af situationen var mindre stabil, end regeringen havde håbet.

Det var sikkert regeringens opfattelse i foråret 1966, at de allerede gennemførte forholdsregler ville være fuldt tilstrækkelige til at begrænse det indenlandske efterspørgselspres og derigennem dæmme op for importen og give mulighed for en forøgelse af eksporten. Det var ganske vist åbenbart, at efterspørgselspresset i foråret 1966 endnu var så stærkt som nogensinde.

TABEL 1

Englands betalingsbalance

	1964	1965	1965				1966	
			1. kvt.	2. kvt.	3. kvt.	4. kvt.	1. kvt.	2. kvt.
	Millioner £							
Import (f.o.b.)	5014	5059	1232	1273	1264	1300	1369	1311
Eksport (f.o.b)	4471	4779	1140	1212	1150	1277	1289	1217
Handelsbalance	−543	−280	−92	−61	−104	−23	−80	−94
Usynlige betalinger .	150	176	66	50	−6	66	56	20
Løbende poster ialt .	−393	−104	−26	−11	−110	43	−24	−74
Langfristede kapitalbetalinger	−368	−215	−77	−16	−94	−28	−60	21
Basis balance	−761	−319	−103	−27	−204	15	−84	−53

Kilde: Financial Times, 15. september 1966.

Arbejdsløsheden androg kun 1,1 pct., og der var flere ledige stillinger end arbejdsløse. Regeringen mente imidlertid, at stramningen ville slå igennem på lidt længere sigt – formentlig i løbet af efteråret 1966 eller i begyndelsen af 1967 – og der blev endda fra forskellig side udtrykt frygt for, at virkningerne kunne blive for voldsomme.

Da udlandets tillid til sterling stadig var usikker, ville det være risikabelt blot at afvente at afdæmpningen skulle finde sted. I den mellemliggende tid ville der stadig være underskud på betalingsbalancen, og med de små engelske reserver, var der risiko for en fornyet spekulation mod sterling.

Regeringen søgte derfor at finde frem til en foranstaltning, der kunne dæmpe efterspørgselspresset i en begrænset periode. Det ville i denne situation have været nærliggende at forhøje de direkte skatter – den engelske regering har en stående bemyndigelse til at gøre dette. Af politiske grunde ønskede regeringen imidlertid ikke at gennemføre en skatteforhøjelse. Man valgte derfor i stedet for at indføre en selektiv beskæftigelsesskat (selective employment tax). Denne skat går i princippet ud på, at der lægges en afgift på beskæftigelse af lønnet arbejdskraft i servicefagene. På længere sigt var hensigten med skatten at frigøre arbejdskraft fra servicefagene til den egentlige produktion. Skatten var imidlertid udformet sådan, at den også fik en betydelig finansiel virkning. Efter reglerne skal skatten nemlig indbetales af alle arbejdsgivere, og den refunderes så senere for arbejdere i industrien m. v. Virkningen heraf er, at de engelske arbejdsgivere fra september 1966 må indbetale store beløb, som de senere får tilbagebetalt. Da tilbagebetalingen først sker flere måneder senere, vil der i løbet af efteråret 1966 blive indbetalt ca. 300 mill. £ før refusionsbetalingen begynder til januar 1967.

3.

Efter gennemførelsen af beskæftigelsesskatten var regeringen tilsyneladende igen sikker på, at økonomien ville udvikle sig tilfredsstillende. Selv den langvarige sømandsstrejke fra 16. maj til 1. juli 1966, der betød en ekstra belastning af betalingsbalancen, ændrede ikke denne indstilling.

Tilliden i udlandet var imidlertid ikke så grundfæstet. Det virkede dog beroligende, da det den 13. juni 1966 blev bekendtgjort, at der var afsluttet en aftale om nye, internationale kreditter til England til afløsning af den aftale, som var blevet afsluttet i september 1965. Den nye aftale blev afsluttet med Den internationale betalingsbank i Basel (Bank for International Settlements, BIS) og med centralbankerne i Belgien, Canada, Holland, Italien, Schweiz, Sverige, Tyskland, USA og Østrig. Den franske centralbank, der ikke deltog i arrangementet i september 1965, ville af principielle grunde heller ikke deltage i dette fælles kreditarrangement, men afsluttede denne gang en selvstændig kreditaftale med England. Der er ikke

offentliggjort detaljer om det nye arrangement. Det antages imidlertid i almindelighed at der er tale om kreditter af samme størrelsesorden som i september 1965, dvs. formentlig omkring 1 milliard $. De nye kreditter kan kun anvendes til imødegåelse af fald i udlandets sterling-tilgodehavender, medens de ikke må bruges til finansiering af underskuddet på basisbalancen.

Det viste sig hurtigt, at den forbedring af sterlings internationale stilling, som aftalerne bevirkede, var rent forbigående. Når virkningen blev så kortvarig, skyldes det, at alle nye oplysninger om Englands økonomiske situation var ugunstige. Valutabeholdningen var faldende, underskuddet på handelsbalancen stigende, og lønningerne og priserne fortsatte med at vokse. Virkningen af disse faktorer er sikkert blevet forstærket af meddelelser om, at Valutafonden i slutningen af juni og OECD i begyndelsen af juli diskuterede Englands økonomiske situation, og at opfattelsen både hos Valutafondens embedsmænd og hos de andre OECD-landes repræsentanter var, at de hidtil gennemførte foranstaltninger ikke var tilstrækkelige til at dæmpe det indenlandske efterspørgselspres i en sådan grad, at ligevægten på betalingsbalancen kunne genskabes hurtigt nok. På baggrund af denne enstemmige udenlandske bedømmelse virkede det foruroligende, at den engelske regering så sent som den 10. juli 1966 erklærede, at den ikke anså det for nødvendigt at gennemføre yderligere indgreb. Da valuta- og handelstallene for juni var meget dårlige, var det almindeligt ventet, at diskontoen ville blive forhøjet den følgende torsdag (dvs. den 14. juli), men yderligere indgreb var tilsyneladende ikke planlagt.

Valutasituationen må imidlertid være blevet forværret kraftigt umiddelbart efter den 10. juli, for allerede den 12. juli erklærede finansminister Callaghan i underhuset, at loftet over bankernes udlån ville blive fastholdt, til trods for at erhvervslivet fra september skulle indbetale ca. 300 mill. £ i forbindelse med beskæftigelsesskattens ikrafttræden. Da en forøgelse af bankernes udlånsmuligheder i forbindelse med disse indbetalinger tidligere var blevet stillet i udsigt, var der reelt tale om en kraftig stramning af pengepolitikken.

Den uheldige udvikling må have taget yderligere fart i det næste par dage, for om torsdagen den 14. juli blev ikke blot diskontoen – som ventet – forhøjet fra 6 til 7 pct, men samtidig blev de store bankers bundne indskud i Bank of England fordoblet. Desuden bekendtgjorde premierminister Wilson samme aften, at regeringen ville fremsætte forslag om yderligere indgreb i løbet af 10–14 dage.

Bebudelsen af yderligere indgreb medførte tilsyneladende ingen begrænsning af kapitaludstrømningen, og det blev derfor nødvendigt at fremskynde gennemførelsen mest muligt. Allerede den 19. juli, da Wilson var vendt hjem fra et længe planlagt besøg i Moskva, blev indgrebene fastlagt på et langt og stormfuldt kabinetsmøde.

4.

Regeringens nye og meget omfattende forholdsregler blev bekendtgjort den følgende dag. De omfattede indgreb over for den private og offentlige indenlandske efterspørgsel, foranstaltninger til direkte begrænsning af valutaforbruget samt et løn- og prisstop.

Den private indenlandske efterspørgsel blev begrænset ved en forhøjelse på 10 pct. af omsætningsafgifter, en forhøjelse af indkomstskatterne på større indtægter og en forhøjelse af posttaksterne. Der skete desuden en yderligere stramning af restriktionerne på afbetalingshandelen, og restriktionerne for mindre nødvendigt byggeri blev skærpet.

De offentlige investeringer blev begrænset med i alt 155 mill. £ i finansåret 1967/68.

Direkte valutabesparelse ville blive gennemført ved nedskæring af civile og militære udgifter samt hjælpeydelser med i alt 100 mill. £. Desuden ville regeringen søge at få Tyskland til at dække valutaudgifterne ved at holde engelske tropper i Tyskland. Der indførtes endvidere rationering af valuta til turisme (50 £ pr. person om året), ligesom restriktionerne for overførsler til emigranter og for gaver til udlandet blev skærpet.

Et meget vigtigt led i foranstaltningerne var gennemførelsen af et stop for lønninger og andre indkomster samt for priser. Dette stop skulle være totalt i de første 6 måneder, og i de næste 6 måneder skulle der udvises den største tilbageholdenhed med godkendelse af forhøjelser. Formålet med lønstoppet skulle være at forøge den engelske industris konkurrenceevne over for udlandet.

Efter regeringens skøn vil de forskellige foranstaltninger formindske den indenlandske efterspørgsel med i alt ca. 500 mill. £ om året, svarende til 1½ pct. af nationalindkomsten. Lagt oven på de tidligere gennemførte indgreb, er der herefter ingen tvivl om, at den nuværende stramning, er den kraftigste, som nogensinde er blevet gennemført.

Da der først og fremmest var brug for foranstaltninger, der hurtigt kunne bevirke en forbedring af betalingsbalancen, kan det undre, at flere af indgrebene var af en sådan art, at virkningerne først ville vise sig efter nogen tids forløb, undertiden først langt hen i 1967. Forklaringen er utvivlsomt, at regeringen har gennemført visse indgreb af politiske grunde. Det gælder f. eks. forhøjelsen af skatten på de store indtægter, som først får virkning fra det kommende finansår, og som i øvrigt kun vil give et beskedent provenu. På samme måde må det antages, at prisstoppet først og fremmest gennemførtes for at skabe politisk mulighed for gennemførelsen af lønstoppet. Prisstoppet virker nemlig i sig selv nærmest imod de øvrige foranstaltninger, idet det holder indkomsternes købekraft på et højere niveau, end de måske ellers ville have haft.

5.

Offentliggørelsen af de mange indgreb medførte en kort tid en svag forbedring i sterling-kursen, men det varede tilsyneladende ikke længe, før Bank of England på ny måtte støtte kursen. Det er forbavsende, at selv disse meget drastiske foranstaltninger ikke var tilstrækkeligt til at standse kapitaludstrømningen. Forklaringen må sikkert være, at den engelske regering nu så mange gange havde proklameret, at de økonomiske problemer var løst, at de interesserede parter var blevet skeptiske.

I den officielle meddelelse blev faldet i de engelske valutareserver i juli opgjort til 25 mill. £. Bank of England har imidlertid mulighed for at forbedre den officielle valutastilling ved at trække på forskellige kreditter, og det antages i almindelighed, at der er gjort kraftig brug af denne mulighed i juli. Der er gættet på, at den reelle tilbagegang har andraget op til 200 mill. £.

I begyndelsen af august 1966 meddelte Bank of England bankerne, at udlånsloftet under ingen omstændigheder måtte overskrides, heller ikke selv om bankerne blev nødt til at bryde allerede givne tilsagn om lån. Meddelelsen indeholdt ikke nogen ny stramning, men den understregede – måske især af hensyn til udlandet – hvor alvorligt ment den gennemførte stramning var.

TABEL 2

Finansieringen af Englands betalingsbalanceunderskud

	1964	1965	1965				1966	
			1. kvt.	2. kvt.	3. kvt.	4. kvt.	1. kvt.	2. kvt.
	Millioner £							
Basisbalance	−761	−319	−103	−27	−204	15	−84	−53
Fejl og udeladelser .	27	87	−1	49	1	38	58	−42
Finansieret ved ændring i:								
Guld- og valutareserver	122	−246	−5	−165	13	−89	−203	106
Salg af dollarværdipapirer	–	–	–	–	–	–	316	
Mellemværender med IMF	359	499	−6	503	4	−2	3	
Sterling-indskud m.v.	53	75	−10	−154	198	41	−8	
Forpligtelser i fremmed valuta	226	−130	137	−187	−66	−14	−30	
Diverse	−26	34	−12	−19	54	11	−52	
I alt	734	232	104	−22	203	−53	26	95

Kilde: Bank of England: Quarterly Bulletin, september 1966, og Financial Times, 15. sept. 1966.

Også i august var nedgangen i valutareserverne antagelig større end det offentliggjorte tal på 19 mill. £.

Omkring midten af september afsluttede England aftaler med en række udenlandske centralbanker om et nyt kreditarrangement. Som et led i dette arrangement blev Englands kredit i USA forhøjet med 600 mill. $. Det er endnu ikke offentliggjort andre enkeltheder, men det er kendt, at Frankrig og Japan ikke har villet deltage.

Siden denne aftale blev afsluttet har udviklingen tilsyneladende været lidt bedre. Der offentliggjordes for september en forbedring af valutareserverne på 3 mill. £, og det blev officielt meddelt, at denne forbedring var reel.

6.

Af regeringens mange indgreb var navnlig forslaget om løn- og prisstop genstand for en livlig debat. Det var oprindelig regeringens håb, at løn- og prisstoppet kunne gennemføres frivilligt, blot ved en henstilling fra regeringen til fagforeningerne og arbejdsgiverne. For en sikkerheds skyld fremsatte regeringen dog forslag om en ændring til den løn- og prislov, som allerede var under behandling i parlamentet. I følge ændringsforslaget blev regeringen bemyndiget til at iværksætte et retligt bindende stop for lønninger og priser i et år. Loven blev efter en voldsom politisk debat vedtaget af underhuset den 10. august 1966.

Regeringen håbede i nogen tid, at det ikke ville blive nødvendigt at sætte lovbestemmelsen i kraft. Der var nemlig i fagforeningskredse – og i øvrigt også blandt arbejderpartiets parlamentsmedlemmer – en betydelig modvilje mod at arbejderpartiet skulle gennemføre en legal begrænsning af arbejdernes muligheder for at få højere løn. Det viste sig imidlertid, at det ikke var muligt at gennemføre stoppet ad frivillighedens vej. Regeringen havde valgt at forlange lønstoppet gennemført fuldt ud, dvs. at heller ikke lønforhøjelser, som var vedtaget før den 20. juli, måtte udbetales. Nogle fagforeninger anlagde imidlertid sag mod arbejdsgivere, der efter regeringens henstilling nægtede at udbetale sådanne lønforhøjelser, og i slutningen af september vandt en af fagforeningerne en sådan sag. Da regeringen ikke kunne lægge pres på virksomheder, for at få dem til at lade være med at betale beløb, som de var blevet dømt til at udrede, besluttede regeringen i begyndelsen af oktober at sætte lovbestemmelsen i kraft. Regeringen er herefter bemyndiget til at regulere indkomster og priser i et omfang, som England aldrig før har kendt, ikke engang i krigstid.

Et af de mange problemer, som lønstoppet har rejst, er, hvad der skal ske, når 1-års perioden udløbet i juli 1967. Regeringen har udtrykkelig præciseret, at stoppet kun skulle gælde i 1 år – bemyndigelsen i loven gælder ikke længere – men man håber naturligvis, at der ikke sker en løneksplosion straks efter stoppets udløb.

7.

Den engelske økonomiske situation er i dag meget vanskelig. Den stramme økonomiske politik må nødvendigvis medføre stagnerende produktion og stigende arbejdsløshed. For at genskabe tilliden til sterling har regeringen været tvunget til at acceptere større arbejdsløshed end før. Premierminister Wilson har erklæret, at en stigning i arbejdsløsheden til 1 1/2–2 pct. var acceptabel i en overgangsperiode medens der foregik en overflytning af arbejdskraft til eksportindustrierne m. v.

England har tøvet så længe med at gennemføre tilstrækkeligt effektive indgreb over for det indenlandske efterspørgselspres og løn- og prisstigningerne, at det undertiden ser ud som om de andre store lande, som England i dag er afhængig af, næsten har opbrugt tålmodigheden. Det er således nok i dag et spørgsmål, i hvilket omfang England vil kunne rejse yderligere kreditter i udlandet. Det er på denne baggrund ikke underligt, at der ofte tales om en devaluering af sterling.

Lige fra sin første dag som premierminister har Wilson kraftigt modsat sig en devaluering, bl. a. ud fra den rigtige betragtning, at så længe der er fuld kapacitetsudnyttelse i England, vil en devaluering kun medføre yderligere prisstigninger m. v. Han har formodentlig også regnet med, at en devaluering af sterling ville blive fulgt af de fleste andre lande og således ikke bevirke nogen forbedring af konkurrenceevnen. Det har vel også været af betydning at arbejderpartiet nødig for anden gang efter krigen vil stå som det parti, som devaluerede pundet.

Efter den sidste økonomiske stramning er det næppe sandsynligt, at England skulle blive tvunget til at foretage en devaluering i den nærmeste fremtid.

På lidt længere sigt kan man imidlertid ikke helt afvise muligheden for en devaluering. Den stramme økonomiske politik vil uvægerlig føre til afskedigelser, og det er ikke givet, at de ledige arbejdere uden videre kan absorberes af eksportindustrien. I en sådan situation vil en devaluering måske kunne bidrage til at lette omstillingsprocessen. En forbedring af konkurrenceevnen kan tænkes at blive ekstra påkrævet, fordi den stramme økonomiske politik let vil kunne føre til en langsommere vækst i produktiviteten. Endelig kan det nævnes, at flere lande, bl. a. USA og Frankrig, har erklæret, at de næppe ville følge en sterling-devaluering, dvs. at en devaluering formentlig virkelig vil give England en konkurrencemæssig fordel.

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at devalueringsspørgsmålet diskuteres ganske åbent i England i dag. Selv de mest ansete aviser og tidsskrifter skriver nøgternt om argumenterne for og imod.

8.

Der kan måske – efter omtalen af Englands mange økonomiske vanskeligheder – være grund til at understrege, at England ikke er på fallittens rand. England har visse likviditetsvanskeligheder m. m., men det er stadig et rigt land med et stort produktionsapparat og en veluddannet befolkning. Prisniveauet er næppe højere end i de fleste andre lande, og lønningerne er i de senere år steget mindre end de fleste andre steder.

England har imidlertid siden krigen haft en tendens til at have en for stor indenlandsk efterspørgsel, således at der fremkommer et underskud på den løbende balance over for udlandet. Desuden har England investeret meget i udlandet og anvendt store beløb til civil og militær hjælp til andre lande. Alligevel er de betalingsbalanceunderskud, der har været tale om, ikke overdrevent store. Det hidtil største underskud på den engelske basisbalance, knap 800 mill. £ i 1964, er således, når man tager folketallet i betragtning ikke meget større end de underskud, som Danmark havde på betalingsbalancens løbende poster i såvel 1964 som 1965.

Englands betalingsbalanceproblemer forstærkes voldsomt af, at sterling er reservevaluta, og af at valutareserverne er alt for små til at klare denne opgave. Hver gang tilliden til den engelske økonomi svækkes, er der en risiko for, at en del af de store udenlandske sterling-indskud vil blive trukket tilbage, og den deraf følgende nedgang i de engelske reserver bevirker da en yderligere svækkelse af tilliden.

Hvis England kan begrænse efterspørgselspresset og holde pris- og løn-

TABEL 3

Lønninger og priser i England, Fællesmarkedet og Nordamerika

Ultimo	1962	1963	1964	1965
Lønsatser (1958 = 100)				
England	116	119	125	131
Fællesmarkedet	138	149	166	177
Nordamerika	114	118	122	126
Engrospriser (1958 = 100)				
England	107	109	114	118
Fællesmarkedet	106	109	111	113
Nordamerika	100	100	100	104
Forbrugerpriser (1958 = 100)				
England	110	112	118	123
Fællesmarkedet	112	117	121	126
Nordamerika	105	107	108	110

Kilde: International Monetary Fund: Annual Report 1966.

TABEL 4

Englands guld- og valutareserver og sterling-forpligtelser

Ultimo	1963	1964	1965	1966		
				Marts	Juni	Sept.
	Millioner £					
Guld- og valutareserver	949	827	1073	1276	1170	1129
Sterling-forpligtelser ialt	4819	5374	5986	6150	6284	

Kilde: Bank of England: Quarterly Bulletin, september 1966.

stigningerne nede på et rimeligt niveau, er det ikke utænkeligt, at der kan skabes ligevægt på betalingsbalancen uden en devaluering. En løsning af de engelske problemer på længere sigt må utvivlsomt omfatte en konsolidering af udlandets sterling-indskud i England. Disse store indskud, der hurtigt kan tilbagetrækkes, udgør en latent trussel mod de små engelske reserver, jfr. tabel 4. Problemet er allerede blevet drøftet i nogen tid. Det blev således rejst af Italien på Valutafondens årsmøde i 1965, og i september 1966 har den franske finansminister vist interesse for det. En konsolidering af sterling-indskuddene vil imidlertid være ensbetydende med, at sterling ophører med at være reservevaluta. Det er en ændring af vidtrækkende betydning for England, og det er derfor ikke underligt, at tanken endnu ikke er blevet accepteret fra officiel engelsk side.

Problemets betydning er imidlertid blevet understreget af, at to af sterling-områdets mest trofaste medlemmer, Australien og Malaysia, i de sidste måneder er begyndt at tale om, at de ved lejlighed kunne ønske at flytte en del af deres meget store valutareserver bort fra sterling.

DEN INTERNATIONALE LIKVIDITETSDISKUSSION

1.

Baggrunden for den internationale likviditetsdiskussion er en formodning om, at den samlede internationale likviditet ikke i fremtiden vil vokse tilstrækkeligt, og at man derfor kan risikere, at mangel på likviditet vil kunne komme til at hæmme verdenshandelen m. m. Den internationale likviditet består af officielle guld- og valutareserver samt automatiske kreditmuligheder i Den internationale Valutafond. Som det fremgår af tabel 5, er ca. halvdelen af den samlede vækst i likviditeten i de sidste 15 år kommet fra stigningen i andre landes tilgodehavender i USA. Det antages imidlertid, at der ikke i de kommende år vil ske nogen stigning i disse tilgodehavender. Da tilgangen af guld næppe kan forøges – der er snarere en risiko for et yderligere fald, fordi en stigende del af nyproduktionen købes

TABEL 5

Den samlede internationale likviditet

	Officielle valutareserver		Forøgelse 1951–1965	
	Ult. 1951 Milliarder $	Ult. 1965 Milliarder $	I alt Milliarder $	Pct. p. a.
Guld	33.9	41.9	8.0	1.5
Valutatilgodehavender				
i USA	4.2	14.8	10.6	9.4
i England	8.2	6.7	−1.5	−1.5
i andre lande	1.3	1.4	0.1	0.5
I alt	13.7	22.9	9.2	3.7
Automatiske kreditmuligheder i valutafonden	1.7	5.4	3.7	8.6
Tilsammen	49.3	70.2	20.9	2.6

Kilde: International Monetary Fund, Annual Report 1966.

af industrien og af spekulanter – må det forventes, at likviditeten i de kommende år vil forøges langsommere end tidligere.

Ud fra disse forudsætninger har man nu i nogle år diskuteret, hvilke forholdsregler, man burde tage, hvis en langsom vækst i reserverne skulle medføre en mangel på international likviditet. De mere officielle drøftelser har hidtil først og fremmest fundet sted i »De Ti«. (De Ti's officielle betegnelse er »General Arrangement to Borrow«, GAB. Medlemmerne er USA, Canada, Japan, England, Sverige og Fællesmarkedslandene. Schweiz er associeret).

De Ti udsendte i sommeren 1965 en rapport, som klarlagde de forskellige tekniske muligheder for skabelse af ny likviditet. Denne rapport dannede grundlaget for drøftelserne på Valutafondens årsmøde og De Ti's ministermøde i efteråret 1965. De Ti's ministre vedtog dengang at lade deres stedfortrædere fortsætte drøftelserne, men nu med henblik på at finde et grundlag, som landene kunne enes om som basis for en beredskabsplan, der kunne sættes i kraft, når eller hvis der opstod mangel på international likviditet. Samtidig besluttede Valutafonden at lade fondens embedsmænd fortsætte og intensivere deres studier af disse problemer.

Baggrunden for diskussionen og udviklingen indtil efteråret 1965 er nærmere beskrevet i Økonomi og Politik, 1965, nr. 3, s. 341–355.

2.

Valutafondens embedsmænd udarbejdede i den følgende tid to forslag til skabelse af ny likviditet. Det ene forslag gik ud på at forøge landenes

automatiske kreditmulighed i fonden uden at forlange nogen tilsvarende guldindbetaling. Det andet forslags hovedide var oprettelsen af en særlig afdeling af Valutafonden, der på grundlag af indskud fra deltagerlandene skulle udstede særlige reserveenheder. Dette forslag blev anset for det mest fleksible, og derfor det mest anvendelige i det lange løb, men det første forslag havde den fordel, at det kunne gennemføres, uden at Valutafond-aftalen skulle ændres, dvs., at det kunne sættes i kraft forholdsvis hurtigt. De to forslag kunne eventuelt fungere samtidigt. Valutafonden gik ud fra, at alle medlemslande skulle have adgang til at deltage i arrangementerne på lige fod.

Valutafondens forslag er offentliggjort i fondens årsberetning for 1966 (International Monetary Fund; Annual Report 1966). Da fondens bestyrelse ikke har godkendt forslaget, ja knap nok har foretaget en reel behandling af det, understreges det i beretningen, at forslaget er fremsat af fondens administrerende direktør.

3.

Det er interessant, at Valutafonden nu deltager aktivt i likviditetsdrøftelserne. Der er dog ingen tvivl om, at den vigtigste del af denne diskussion også i det sidste år er foregået inden for De Ti.

De Ti's stedfortrædergruppe, der består af højtstående embedsmænd fra landenes finansministerier og centralbanker, har drøftet problemerne på en lang række møder frem til begyndelsen af juli 1966. På disse møder udarbejdedes en rapport, som blev offentliggjort i august 1966 (Group of Ten: Report to Ministers and Governors by the Group of Deputies, 7th July 1966).

Denne rapport indeholder først en oversigt over mulighederne for at forbedre det nuværende valutasystem. I rapportens hovedafsnit gennemgås derefter problemerne i forbindelse med skabelse af nye reserveaktiver, ligesom der gives en oversigt over de vigtigste bestemmelser et eventuelt arrangement må indeholde. Derimod indeholder rapporten ikke noget konkret forslag til en plan til løsning af likviditetsproblemet.

Det fastslås i rapporten, at alle de ti lande er enige om, at der ikke for tiden er mangel på international likviditet, men at det er usandsynligt, at de nuværende kilder til forsyning med likviditet i det lange løb vil være tilstrækkelige til at sikre den nødvendige vækst i reserverne. De ti lande er derfor enige om, at det på et eller andet tidspunkt vil blive nødvendigt at supplere de nuværende reserveformer ved skabelse af nye reserveaktiver.

Der var derimod uenighed om, hvornår man kunne vente, at der ville opstå mangel på likviditet. Nogle lande, især USA og England, mente, at det kunne ske meget snart, og at det derfor var vigtigt hurtigst muligt at få udarbejdet en beredskabsplan, dvs. en plan over, hvordan skabelsen af

nye reserver kunne ske, hvis der skulle blive behov for det. De fleste andre lande fandt det måske mindre sandsynligt, at der skulle opstå mangel på likviditet i den nærmeste fremtid, men de var dog enige i, at det ville være formålstjenligt at begynde udarbejdelsen af en beredskabsplan, ikke mindst fordi udarbejdelsen og vedtagelsen af en sådan plan selv i bedste fald ville tage lang tid, således at det måske ville være for sent at begynde på dette arbejde, når behovet var opstået. Kun Frankrig afviste kategorisk, at det skulle være nødvendigt at udarbejde en sådan plan nu, ja, Frankrig fandt det ligefrem farligt at gøre det, ud fra den betragtning, af hvis først planen eksisterede, ville det være vanskeligere at hindre, at den blev anvendt til skabelse af likviditet, også i situationer, hvor det måske – efter Frankrigs opfattelse – ikke var nødvendigt. Det var ikke blot på dette område, men også på mange andre, åbenbart, at de franske synspunkter, der hele tiden havde været ultra-konservative, var blevet skærpet yderligere efter at Giscard d'Estaing var blevet skiftet ud med Debré som finansminister.

Der var også uenighed mellem de ti lande på flere andre områder. Det vil føre for vidt her at omtale alle disse punkter, men et enkelt vigtigt problem bør dog nævnes. Det er spørgsmålet om, hvem der skal afgøre, hvornår og i hvilket omfang der skal skabes ny likviditet. Der findes her to principielt forskellige opfattelser. De kontinentaleuropæiske lande mener, at man først og fremmest må sikre sig, at et arrangement ikke bliver inflationsskabende. De mener derfor, at afgørelsen bør lægges i hænderne på en lille gruppe finansielt betydningsfulde lande, f. eks. de nuværende deltagere i De Ti, idet disse lande må formodes at have større ansvarsfølelse end andre lande. De mener desuden, at likviditetsskabelsen kun bør finde sted, hvis der er en høj grad af enighed om det inden for gruppen. Reelt betyder dette standpunkt, at de kontinentaleuropæiske lande vil forbeholde sig ret til at standse enhver likviditetsskabelse, hvis ikke de finder den rimelig. – Den anden opfattelse af dette spørgsmål har som udgangspunkt, at det må sikres, at likviditetsskabelsen ikke bliver utilstrækkelig fordi et enkelt eller nogle få lande blokerer beslutningerne. Denne opfattelse har bl. a. USA, England og vel de fleste lande uden for De Ti. Disse lande mener derfor, at afgørelsen må henlægges til et bredere forum, f. eks. Valutafondens bestyrelse. De fleste af disse lande synes dog at være villige til at acceptere, at der gives de finansielt stærkeste lande særlig indflydelse på afgørelserne. Når de kontinentaleuropæiske lande alligevel ikke under nogen omstændigheder vil acceptere, at afgørelsen skal træffes i Valutafonden, skyldes det tilsyneladende, at man frygter, at det vil være vanskeligere at modstå et pres for skabelse af yderligere likviditet, hvis sagen bliver diskuteret i Valutafondens bestyrelse, hvor i princippet alle lande er repræsenteret.

Selv om der således på mange – og afgørende – punkter er uenighed mellem De Ti, må det dog fremhæves, at der i rapporten er opnået fuld enig-

hed om et spørgsmål af stor betydning. Det drejer sig om, hvilke lande, der skal have del i en eventuel likviditetsskabelse. Det så længe ud til, at De Ti ville søge at forbeholde fordelene for sig selv, eller i hvert fald for en lille gruppe lande, men i rapporten slås det nu fast, at alle lande, som er medlemmer af Valutafonden, skal have adgang til at deltage, og at den skabte likviditet skal fordeles til landene efter et objektivt kriterium, f. eks. landenes kvoter i Valutafonden.

4.

Rapporten fra De Ti's stedfortrædere blev godkendt på et ministermøde i De Ti i slutningen af juli 1966. Stedfortræderne blev samtidig instrueret om at fortsætte studierne. De Ti's ministre foreslog endvidere, at stedfortræderne i den kommende tid skulle afholde en række møder sammen med Valutafondens bestyrelse. Dette forslag blev godkendt på Valutafondens årsmøde i slutningen af september 1966, og det første af fællesmøderne vil antagelig blive afholdt inden årets udgang.

Efter offentliggørelsen af De Ti's rapport erklærede den amerikanske finansminister Fowler, at han håbede og troede, at fællesmøderne ville føre til udarbejdelse af en konkret beredskabsplan inden næste sommer. Til trods for denne amerikanske optimisme, bør man nok ikke vente sig for meget af disse møder, bl. a. fordi hverken De Ti's stedfortrædere eller Valutafondens bestyrelse er bemyndiget til at træffe aftaler om konkrete arrangementer.

De internationale likviditetsforhandlinger er i de sidste måneder tilsyneladende foregået i en mere spændt atmosfære end tidligere. Det er formentlig navnlig de meget skarpe franske synspunkter, som belaster forhandlingerne. Der er således ingen tvivl om, at det var Frankrigs skyld, at De Ti ikke kunne blive enige om at give stedfortræderne en konkret arbejdsopgave, f. eks. udarbejdelsen af et forslag til en beredskabsplan, men måtte nøjes med at instruere dem om at fortsætte studierne. Det er også karakteristisk, at Frankrig ikke støttede de øvrige ni landes forslag om afholdelse af fællesmøder med Valutafonden. Det ser dog ud til, at de franske repræsentanter alligevel vil deltage i møderne.

Den dybtgående uenighed mellem landene om de principielle spørgsmål giver sig også udslag i de små ting. Der var således en større strid om, hvor forhandlingerne mellem De Ti og Valutafonden skulle foregå, og hvem der skulle lede møderne. Man arbejdede sig efterhånden frem til et kompromis, hvorefter hvert andet møde skulle holdes i Washington under ledelse af Valutafondens chef Schweizer og hvert andet i Europa under ledelse af formanden for De Ti's stedfortrædere, tyskeren Emminger.

5.

På Valutafondens årsmøde i sidste uge af september 1966 blev der som sædvanligt holdt taler af en lang række centralbankchefer og finansministre. Ingen af talerne indeholdt væsentlige nye synspunkter.

Et af de mere interessante indlæg blev afgivet af den franske finansminister Debré, der trak de franske synspunkter skarpt op. Han hævdede bl. a., at det internationale likviditetsproblem ikke var af praktisk betydning i dag. Det eneste, som var nødvendigt, var, at landene førte en fornuftig betalingsbalance-politik.

Den amerikanske finansminister Fowler talte bl. a. om USA's betalingsbalanceproblem. Han hævdede, at USA var i stand til at fjerne underskuddet på betalingsbalancen, men man ville gerne gøre det uden at gøre brug af drastiske indgreb. Han opfordrede derfor overskudslandene til at lette løsningen af problemet ved at åbne deres kapitalmarkeder for udenlandske lån, og han antydede, at USA – hvis overskudslandene ikke fulgte denne opfordring – kunne blive nødt til at stramme reglerne for kapitalbetalinger til overskudslandene.

De nordiske lande har i store træk samme indstilling til de internationale likviditetsproblemer. De gav udtryk for denne indstilling på årsmødet i et indlæg som blev afgivet af den finske centralbankdirektør Klaus Waris på alle de nordiske landes vegne. I dette indlæg blev det bl. a. fremhævet, at det måtte anses for nødvendigt at finde et supplement til de nuværende internationale reserver, og at den bedste metode forekom at være skabelsen af nye reserveenheder efter behov. Det fremhævedes, at de nordiske lande mente, at det var meget vigtigt at begynde at udarbejde en beredskabsplan nu, i betragtning af den tid det ville tage at få de tekniske og legale detaljer ordnet.

6.

Sideløbende med De Ti's og Valutafondens undersøgelser af problemerne i forbindelse med skabelse af international likviditet, har OECD foretaget en undersøgelse af et beslægtet emne, idet man siden efteråret 1964 har drøftet, hvordan man kunne forbedre tilpasningsprocessen (the adjustment process), dvs. den proces, som genskaber ligevægt på betalingsbalancen. Denne undersøgelse påbegyndtes på opfordring af De Ti's ministre som et supplement til undersøgelsen af mulighederne for forøgelse af den internationale likviditet. Undersøgelsen er foretaget af arbejdsgruppe nr. 3 (Working Party no. 3) under OECD's komité for økonomisk politik (Economic Policy Committee). Efter langvarige og vanskelige forhandlinger udsendte arbejdsgruppen en rapport om spørgsmålet i august 1966. (The Balance of Payments Adjustment Process, A Report by Working

Party No. 3 of the Economic Policy Committee of the OECD, August 1966).

Årsagen til, at De Ti ønskede dette problem undersøgt var først og fremmest en udbredt utilfredshed med de meget langvarige betalingsbalanceunderskud i USA og England. Flere lande har sikkert følt, at det ville være farligt at skabe yderligere likviditet, så længe store lande ikke var i stand til at genskabe ligevægten på deres betalingsbalance inden for et rimeligt tidsrum. Der er derfor en nøje sammenhæng mellem landenes indstilling til dette spørgsmål og deres vilje til at gå ind for planer om skabelse af ny likviditet. Behovet for international likviditet er i høj grad afhængig af, hvor effektiv tilpasningsprocessen er. Jo hurtigere et land er i stand til at eliminere et underskud eller overskud på betalingsbalancen, desto mindre reserver har landet naturligvis brug for. En effektivisering af tilpasningsprocessen vil derfor udskyde det tidspunkt, da det bliver nødvendigt at skabe ny likviditet.

Rapporten indfriede langtfra alle de forventninger, der fra visse landes side var stillet til den, idet den ikke giver præcise anvisninger på, hvilke forholdsregler et land bør tage, når det kommer i betalingsbalancevanskeligheder. Udformningen bærer mange steder tydeligt præg af at være resultatet af et kompromis. Som eksempler kan nævnes, at der i afsnittet om regler for den almindelige økonomiske politik findes udtalelser som: »Der er enighed om, at det må være finans- og pengepolitikkens hovedformål at fastholde et efterspørgselsniveau, som hverken er for stort eller for lille«, eller »der er enighed om, at det er vigtigt, at den indenlandske likviditetsskabelse hverken er for stor eller for lille«.

Rapporten bringer dog i andre afsnit udtalelser af større betydning. Det er således interessant, at det fastslås, at det ikke blot er underskudslandene, der må gennemføre forholdsregler for at få fjernet underskuddet, men at overskudslandene på samme måde bør bestræbe sig på at få overskuddet afviklet. Det er også af en vis interesse, at det i rapporten siges, at der kan være situationer, hvor et land, som har underskud på betalingsbalancen, fordi dets internationale konkurrenceevne er for dårlig, med fordel kan devaluere. Det understreges dog, at en devaluering kun har mulighed for at blive en succes, dersom der forinden findes ledig kapacitet, som kan anvendes til en udvidelse af eksporten, og dersom devalueringen ikke omgående fører til stigende priser og indkomster.

I rapporten fremhæves det – som man kunne vente – at direkte regulering af de løbende betalinger til eller fra udlandet kun kan retfærdiggøres i ganske særlige tilfælde som en midlertidig foranstaltning, og kun såfremt der samtidig træffes andre mere langsigtede forholdsregler. Det er derimod interessant, at indstillingen til restriktioner for kapitalbevægelserne er mere fleksibel. Det konstateres ganske vist, at en høj grad af frihed for

kapitalbevægelser er ønskelig, men det siges også, at der er en vis forståelse for, at visse kapitalrestriktioner kan være nødvendige af hensyn til den indenlandske pengepolitik.

I en kommentar til denne rapport har De Ti's ministre erklæret, at det vil være både nødvendigt og muligt at forbedre tilpasningsprocessen, og at det derfor ville være værdifuldt at fortsætte studierne. Arbejdsgruppen vil derfor fortsætte arbejdet med dette spørgsmål.

7.

Resultatet af det sidste års intensive drøftelser af det internationale likviditetsproblem kan umiddelbart forekomme beskedent, men det må dog ikke overses, at der er skabt yderligere klarhed over en række spørgsmål. Drøftelserne er nu så vidt fremskredne, at et arrangement til skabelse af ny likviditet forholdsvis hurtigt vil kunne etableres, såfremt det skulle blive nødvendigt – og såfremt der er politisk vilje til det.

Der er også grund til at fremhæve, at selv om det går langsomt med at løse de principielle problemer omkring skabelsen af ny likviditet, så har det i praksis vist sig, at der kan skabes likviditet for milliarder af dollars på forbavsende kort tid. Denne likviditetsskabelse har i hovedsagen haft to former.

Det har for det første vist sig muligt at rejse kreditter til fordel for et land i et omfang og i et tempo, som man næppe tidligere havde troet muligt. England har nu flere gange afsluttet aftaler med et antal større centralbanker m. v. om kreditter på omkring 1 milliard $ – en enkelt gang endda på 3 milliarder $ – og også Italien har været i stand til at rejse et stort beløb hurtigt. Der er i disse tilfælde som regel tale om kortfristede kreditter med en løbetid på nogle måneder, men det engelske tilfælde har vist, at de kan forlænges eller fornyes, når der virkelig er behov for det.

Kreditarrangementer af denne type må arrangeres fra tilfælde til tilfælde. Der findes imidlertid også en mere permanent form for likviditetsskabelse i det system af swap-aftaler, som USA's centralbankmyndighed (Federal Reserve) har afsluttet med centralbankerne i en række lande. Disse aftaler går ud på, at begge aftaleparter stiller en kredit til rådighed for medparten. Begge får således sine kreditmuligheder forøget. Ved aftalernes etablering har interessen vel nok normalt været på USA's side, men aftalerne er også flere gange blevet udnyttet af den anden part. Således har f. eks. England, Canada og Italien trukket på dem. Det er da også interessant, at England, der oprindeligt kun modvilligt gik ind på at afslutte en aftale på 50 mill. $, siden har forhøjet beløbet flere gange, sådan at aftalen med England i dag er langt den største med et kreditbeløb på 1350 mill. $.

USA begyndte at opbygge disse aftaler i 1962. Ved udgangen af 1962 var de samlede kreditter 900 mill. $. I løbet af 1963 blev de forøget til godt

TABEL 6

USAs swap-aftaler

	Aftalebeløb				
	Ult. 1962	Ult. 1963	Ult. 1964	Ult. 1965	Efter 13.9. 66
	Millioner $				
Aftaler afsluttet med centralbanker i					
Belgien	50	50	100	100	150
Canada	250	250	250	250	500
England	50	500	750	750	1350
Frankrig	50	100	100	100	100
Holland	50	100	100	100	150
Italien	150	250	250	450	600
Japan	–	150	150	250	450
Schweiz	100	150	150	150	200
Sverige	–	50	50	50	100
Tyskland	50	250	250	250	400
Østrig	50	50	50	50	100
Bank for International Settlements (BIS)	100	150	150	300	400
I alt	900	2050	2350	2800	4500

Kilder: European Monetary Agreement: Seventh Annual Report of the Board of Management, 1965, Paris, August 1966, og The Economist, 17. sept. 1966.

2 milliarder $. Derefter voksede de forholdsvis langsomt, og endnu i sommeren 1966 beløb de sig til 2,8 milliarder $. Den 13. september 1966 gennemførtes imidlertid en række store forhøjelser, der bragte det samlede beløb op på 4,5 milliarder $. Aftalerne må betragtes som beredskabsarrangementer, der kun udnyttes når der er behov for det. De afsluttes som regel for et år ad gangen, men alle aftaler er hidtil blevet forlænget ved deres udløb. Alle de andre medlemmer af De Ti deltager i swap-aftalerne, Frankrig dog kun med 100 mill. $. Desuden er der afsluttet aftaler med Schweiz, Østrig og Den internationale betalingsbank i Basel (Bank for International Settlements, BIS). Se i øvrigt tabel 6.

Disse kortfristede kreditter gør det naturligvis ikke overflødigt at søge at få etableret et system, som kan skabe permanent ny likviditet i det omfang der er behov for det, men de virker som en nødhjælpsordning, og teknikken har vist sig at fungere forbavsende godt.

H. D.

17.10. 1966.

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

INDUSTRIPRODUKTIONEN

Det er overordentligt vanskeligt at vurdere, hvordan den mængdemæssige udvikling af industriproduktionen har været i den forløbne del af 1966. Selve mængdeindekset for industriproduktionen foreligger kun for 1. kvartal. Som meddelt i sidste nummer af »Økonomi og Politik« var dette indeks 128,6. Det var 2,3 pct. lavere end i 1. kvartal 1965 og 8,9 pct. lavere end i foregående kvartal. Den sidste procent dækker over en normal sæsonmæssig nedgang fra 4. kvartal til 1. kvartal. Nedgangen er dog usædvanlig stærk og kunne derfor antyde en mere reel konjunktursvækkelse. Til sammenligning var nedgangen fra sidste kvartal 1964 til første kvartal 1965 kun 2,7 pct.

Som andre mulige indikatorer for industriproduktionen må nævnes et beskæftigelsesindeks for industrien, med basis i virksomheder, der dækker ca. 2/3 af industriens samlede beskæftigelse, og industriens omsætning af egne varer. Den sidste serie dækker ligesom kvantumsindekset over virksomheder med mindst 10 arbejdere. For begge de her nævnte serier gælder det, at de principielt omfatter hele industrien, mens selve kvantumsindekset er beregnet eksklusive industrigrupper, der i følge produktionsstatistikken for 1964 udgjorde knap 1/6 af industriens værditilvækst, dvs. produktionsværdi minus omkostning til alle slags råvarer. Af de udeladte områder er hele den grafiske industri og jernskibsværfterne langt de vigtigste.

Selv om det i sig selv er en fordel, at omsætningstallene og beskæftigelsesindekset omfatter et større område end kvantumsindekset, så er disse serier til gengæld vanskelige at vurdere. Der har ikke i de senere år været nogen klar vækst i antal arbejdstimer. Fra 1960 til 1965 er stigningen kun på 3,6. Den væsentlige årsag til udvidelsen af produktion må således skyldes en større kapitalanvendelse (anvendelse af maskiner, bygninger etc.) og en større arbejdsproduktivitet. De to ting kan selvsagt ikke skilles ad. Når det således på længere sigt ikke kan lade sig gøre at forklare stigningen i den producerede mængde ved stigningen i beskæftigelsen, så dækker dette over en næsten total mangel på sammenhæng, når man ser på kvartalsværdierne for beskæftigelsesindeks og kvantumsindeks. Dette kan til dels, men også kun tildels forklares ved, at de to indeks dækker over forskellige

områder. Derudover må den manglende sammenhæng tages som udtryk for, at virksomhedernes anvendelse af arbejdskraften varierer efter, hvor stærkt det øjeblikkelige pres er på kapaciteten. Til eksempel kan forskellige former for vedligeholdelse midlertidig undlades, hvis efterspørgslen er meget stærkt, og udskydes til perioder, hvor der er bedre tid.

Hvad angår omsætningsindekset, så består vanskeligheden i at vurdere, hvad der er mængdestigning, og hvad der er prisstigning. Varerne fra industrien afsættes til forbrug og investering i indlandet og til eksport. Kun for så vidt angår det indenlandske forbrug, foreligger der et prisindeks, idet indeks vedrørende forbrugerpriser, der beregnes for månederne januar, april, juli og oktober er specificeret for visse undergrupper, hvoriblandt industrivarer. I tabel 1 angiver første kolonne omsætningstallene deflateret med prisindekset for industrivarer til indenlandsk forbrug.

TABEL 1

Industriproduktion. Kvantumsindeks (1) og deflateret omsætningsindeks (2)

Periode	(1)	(2)
1964 1. kvt.	114,3	114
– 2. kvt.	129,4	126
– 3. kvt.	126,0	123
– 4. kvt.	136,3	133
1965 1. kvt.	132,7	129
– 2. kvt.	132,5	129
– 3. kvt.	131,0	122
– 4. kvt.	139,6	131
1966 1. kvt.	128,6	122
– 2. kvt.	–	126

Det ses, at det deflaterede tal overalt giver den rigtige udviklingsretning, hvilket naturligvis er en meget heldig egenskab ved en indikator. Imidlertid undervurderer det beregnede tal udviklingen således, at stigningen i kvantumsindekset er kraftigere end stigningen i det deflaterede tal. Det er dog kun i 3. kvartal 1965, at der kommer en større afvigelse mellem udviklingen i de to talrækker, hvilket kan hænge sammen med de afgiftsforhøjelser, der blev gennemført i 1965. Der tænkes navnlig på forhøjelsen af omsen fra 1. april, der først giver sig udslag i forbrugerprisindekset for juli måned. Endvidere hænger forskellen sammen med, at det indeks, der er brugt til deflateringen, overvurderer prisstigningen for industriens varer. Prisstigningen på varer til eksport har været betydeligt mindre end den indenlandske prisstigning, der som nævnt dels skyldes øgede indirekte afgifter dels foregår på områder, hvor konkurrencen med udenlandske varer

er moderat. I 1964 udgjorde eksporten omkring 1/4 af industriens produktionsværdi. Det er således en væsentlig del af industriproduktionen, hvor prisudviklingen er en anden end den, det ved deflateringen benyttede indeks viser. Man kan dog nok konkludere, at resultatet af deflateringen vil forbedres væsentligt, hvis der anvendes et prisindeks, der er renset for afgiftsforhøjelser.

I tabel 1, kolonne (2) viser det beregnede skøn over produktionen en stigning på 3 1/4 pct. fra 1. kvartal til 2. kvartal. Antages det, at stigningen i kvantumsindekset bliver noget større, lad os sige 4 til 5 pct., bliver dette i 2. kvartal 1966 på mellem 134 og 135. Hvis man optimistisk regner med 135, bliver gennemsnittet for 1. halvår 1966 på 131,8 mod 132,6, for 1. halvår 1965.

I Økonomisk Årsoversigt fra Det økonomiske Sekretariat, marts 1966, foretages en analyse af det offentliges investeringsprogram i de kommende år ud fra en forudsætning om en gennemsnitlig stigning i byerhvervenes produktion på 4 pct. om året. I Det økonomiske Råds redegørelse »Konjunktursituationen og den indkomstpolitiske problemstilling« fra september 1966 regnes der med, at indkomststigningen vil blive noget svagere i indeværende år, men at denne afsvækkelse i konjunkturen dog eventuelt er forbigående, Foreløbig er det som vist ovenfor sandsynligt, at industriproduktionen i første halvår af 1966 viser et lille fald i forhold til 1965. Nu er byerhvervene ikke alene industrien, men på den anden side må der være snævre grænser for en mulig stigning, hvis ikke industrien følger med.

I det foregående er det forsøgt at give en vurdering af udbudssiden for industrien. Heroverfor står udviklingen i dels den indenlandske efterspørgsel og dels i eksporten. For at danne sig et indtryk af udviklingen i det private forbrug, må man se på indeks for detailomsætningen, og på forbrugerpriserne. For 1. halvår 1966 er der en reel fremgang på 2–3 pct. set i forhold til 1. halvår 1965. Efter oplysningerne for juli-august synes denne forskel at opretholdes ind i 3. kvt.

Til vurdering af industriens investeringer i 1966 foreligger der kun et meget sparsomt materiale, nemlig om planlagte investeringer. Med baggrund heri regnes der i førnævnte redegørelse fra Det økonomiske Råd med investeringer af samme størrelse som i 1965. Hvad angår industrieksporten er der fortsat tale om en stigning, omend stigningstakten, som omtalt nedenfor er mindre end i de foregående år.

Som nedenfor omtalt er der tale om en stigning i byggeaktiviteten, og dette må betyde, at der herfra udgår en stigende efterspørgsel efter industriens produkter.

Sammenfattende er industriens situation, at et stagnerende udbud står over for en stigende efterspørgsel. Kun for den indenlandske efterspørgsel efter investeringsvarer kan der eventuelt være tale om et egentligt fald i ef-

terspørgslen. Da der imidlertid har været tale om en aftagende stigningstakt, kan der i industrien have været et ønske om at reducere lagrene. For den indenlandske beholdning af visse råvarer kan et fald konstateres, idet værdien i 1955-priser er 2471 millioner kroner pr. 30/6 1966 mod 2617 millioner kroner pr. 31/12 1965. De anførte tal er excl. beholdningen af sukker, der har sin egen sæsonbevægelse. Det nævnte fald er vel for lille til at dække den sandsynlige forskel mellem udbud og efterspørgsel. Imidlertid siger tallene ikke umiddelbart noget om industriens lagre, idet oplysningerne til dels er indhentet fra importører og grossister. Endvidere har man ingen tal for færdigvarelagre i industrivirksomhederne.

Skal man gætte på, hvordan industriproduktionen har udviklet sig ind i juli kvartal, er den vigtigste baggrund det kvartalsvise konjunkturbarometer udarbejdet af Danmarks Statistik. Barometret bygger på oplysninger fra ca. 650 af de største industrivirksomheder, der dækker omkring 60 pct. af beskæftigelsen i virksomheder med over 10 arbejdere. Hovedindtrykket er, at forventningerne er optimistiske for 3. kvartal, idet der både, hvad angår produktion og ordretilgang, er en mindre overvægt af virksomheder, der forventer stigning i forhold til 2. kvartal, se tabel 2.

TABEL 2

Pct.	Forventet forløb for 3. i forhold til 2. kvartal 1966		
	Mindre	Omtrent uændret	Større
Produktion	15	63	22
Samlet ordretilgang (mængder)	17	57	26
Eksportordretilgang (mængder)	16	59	25

DEN ØKONOMISKE SITUATION IØVRIGT

For byggeriet foreligger der oplysninger for årets 2 første kvartaler. I tabel 3 er der tal for m^2 etageareal under opførelse fordelt på 3 kategorier byggeri. For alle kategorier er der en stigning fra 1. til 2. kvartal, hvilket er normalt for sæsonen, men der er en væsentlig forskel i stigningstakten. Ikke-erhvervsejendomme er steget med 14 pct., mens der for erhvervsejendomme, dvs. byggeri, der hører under byerhvervenes investeringer, kun er en stigning på 3,5 pct. Af ikke-erhvervsejendomme er i 2. kvt. 1966 ca. 75 pct. kommunalt og statsligt byggeri, og resten er forskellige private institutioner o. l. Sammenlignes med samme kvartal i 1965, er det et direkte fald for erhvervsejendomme, men en endnu stærkere stigning for ikke erhvervsejendomme. Den relative stigning for ikke erhvervsejendomme fra 1. til 2. kvartal er overhovedet den kraftigste, der har fundet

TABEL 3

Byggevirksomheden i byer m. v.

1000 m²	Under opførelse ult. kvartalet					
	1. kvt. 65	2. kvt. 65	3. kvt. 65	4. kvt. 65	1. kvt. 66	2. kvt. 66
Beboelsesejendomme	3800	4173	4033	3920	4118	4450
Erhvervsejendomme	2024	2206	2244	2035	2060	2133
Ikke-erhvervsejendomme	1037	1070	1023	1106	1169	1333
Samtlige nybygninger	6861	7449	7300	7061	7347	7916

sted i 60'erne. Den er naturligvis ledsaget af en voldsom stigning i påbegyndelserne, der for denne kategori steg med 1/3 fra 1. til 2. kvartal. For både beboelsesejendomme og ikke-erhvervsejendomme hænger stigningen sammen med ophævelsen af byggerestriktionerne pr. 1. marts 1966, som det er omtalt i »Økonomi og Politik« nr. 1, 1966. Det offentlige byggeri har i en situation med muligheder for en egentlig økonomisk tilbagegang på afgørende måde virket aktivitetsforøgende.

Produktiviteten inden for nybyggeriet er steget. Fra maj 1965 til maj 1966 faldt antal beskæftigede ved nybyggeri fra 67453 til 62995, eller med 7 pct. Samtidig er aktiviteten, målt ved m² etageareal under opførelse for hele landet (fremgår ikke af tabel 3), steget med 3 pct. fra ult. juni 1965 til ult. juni 1966. Et større byggeri under opførelse behøver dog ikke at være udtryk for en større aktivitet, hvis der samtidig er en forlængelse af byggetiderne. Om det har været tilfældet, kan man ikke sige på indeværende tidspunkt. En vis forlængelse vil det dog være rimeligt at regne med.

For reparationsvirksomhed inden for byggeriet har der været en vækst i beskæftigelsen fra 36533 i maj 1965 til 37913 i maj 1966. Som forklaring må nævnes forskellig lovgivning, sidst lov om lejevurdering, der kan tilskynde ejerne til istandsættelser.

Samtidig med at det offentlige gennem byggeri har stimuleret aktiviteten, er dets indtægter også steget. Ud over afgiftsforhøjelserne først på året er der fra juli kvartal sket en voldsom forøgelse af de personlige indkomstskatter, nemlig med ca. 23 pct. i forhold til skatteåret 1965/66.

Udviklingen i arbejdsløsheden er vist i tabel 4. Ledigheden er i de første 2 måneder i 3. kvt. lidt større end i 1965, og forskellen er størst for andre mænd. Dette stemmer med, at det navnlig er industrien, der har haft en svækket konjunktur som vist ovenfor. I fremstillingsfagene, med tekstilindustrien som eneste undtagelse, er ledigheden større i juli-august 1966 end i samme periode 1965. For september er den samlede ledighed i 1966 imidlertid mindre end i 1965. Det skyldes uden tvivl byggeaktiviteten, da det er for arbejdsmænd og arbejdere ved byggefag, at beskæftigelsen er høj.

TABEL 4

Den gennemsnitlige ledighed ifølge de ugentlige opgørelser

	Arbejdsmænd		Byggefag		Andre mænd		Kvinder		I alt	
	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.
Juli 1965 ...	2	0,9	–	0,1	1	0,3	1	0,4	4	0,5
August – ...	3	1,1	–	0,2	1	0,4	1	0,4	5	0,6
September – ...	4	1,5	–	0,6	2	0,6	1	0,6	7	0,9
Oktober – ...	4	1,6	–	0,6	3	0,8	1	0,7	8	1,0
November – ...	13	5,3	1	3,1	4	1,2	2	1,1	20	2,5
December – ...	26	10,6	3	6,3	6	2,0	6	3,0	41	5,1
Januar 1966 ...	34	14,0	5	11,8	7	2,3	4	1,8	50	6,2
Februar – ...	36	14,9	5	11,0	7	2,2	3	1,5	51	6,3
Marts – ...	17	7,1	2	3,9	5	1,6	3	1,2	26	3,3
April – ...	13	5,3	1	2,4	4	1,3	3	1,4	21	2,6
Maj – ...	3	1,3	–	0,6	2	0,7	1	0,7	7	0,9
Juni – ...	2	0,6	–	0,2	1	0,5	1	0,5	4	0,5
Juli – ...	2	0,9	–	0,1	2	0,5	1	0,4	4	0,6
August – ...	3	1,2	–	0,3	2	0,5	1	0,5	5	0,7
September – ...	2	0,9	–	0,2	2	0,7	1	0,6	5	0,7

Forbrugerprisindekset for juli 1966 viser (for så vidt månederne kan tages som udtryk for de tilsvarende kvartaler), at prisstigningen fra 2. og 3. kvartal er den svageste siden slutningen af 1963. Stigningerne fra begyndelsen af 1965 er som følger:

Januar 1965–april 1965	2,0 pct.
April 1965–juli 1965	3,3 –
Juli 1965–oktober 1965	1,2 –
Oktober 1965–januar 1966	1,3 –
Januar 1966–april 1966	2,3 –
April 1966–juli 1966	0,6 –

Fra juli 1966 er indekset beregnet på nyt grundlag. Basisåret er 1964, der er sat lig 100, og de enkelte dele af forbruget indgår med vægte, der skyldes en forbrugsundersøgelse i 1963 suppleret med nationalregnskabsoplysninger for 1964. Beregningerne på det nye grundlag er ført tilbage til januar 1965. Indtil juli beregnedes indekset ud fra forbrugets sammensætning i 1957, og samme år var basisår. I det nye indeks indregnes boligudgiften, hvilket ikke var tilfældet tidligere. De ovenfor anførte prisstigninger er dog beregnet af indeksværdierne før boligudgiftens indregning. Denne indgår nemlig ligesom i reguleringspristallet på en ret mekanisk måde, idet der kun reguleres hver januar måned.

TABEL 5

Vægtfordeling i budgetter, brugt ved forbrugerprisindeksets beregning

Pct.	1957	1964
Fødevarer	28,4	24,1
Drikkevarer	6,6	7,3
Tobaksvarer	6,6	6,6
Beklædning	12,3	10,4
Personlig pleje	2,3	3,8
Vask, rengøring, fremmed hjælp i hjemmet	3,4	2,8
Brændsel og belysning	5,0	3,7
Husholdningsudstyr, redskaber m. v.	5,4	5,3
Indbo (møbler m. v.)	4,1	4,4
Personbefordring	11,1	12,2
Telefon, porto m. v.	1,2	1,8
Bøger og blade	5,6	5,6
Underholdning og ferie	8,0	12,0
I alt	100,0	100,0

I tabel 5 sammenlignes det tidligere brugte 1957-budget med 1964-budgettet. Sammenligningen giver et vist billede af, hvordan forbrugssammensætningen er ændret gennem perioden 1957–1964, hvor der er sket en stærk stigning i velstanden.

Reguleringspristallet for juli udløste en dyrtidsportion. Dette sker for tiden, når reguleringspristallet stiger med en $2^1/_2$ pct. Det betyder en lønregulering på ca. $1^1/_2$ pct. for arbejdere og på omkring $2^1/_2$ pct. for tjenestemænd og funktionærer.

TABEL 6

Vareeksporten

Mill. kr.	Januar–august		Ændring i pct.
	1965	1966	
Landbrugsprodukter	3505	3626	3,4
Heraf:			
Bacon m. v.	1316	1512	14,9
Levende hornkvæg, okse- og kalvekød	633	577	−9,0
Konserves	706	826	17,0
Andre industriprodukter	5129	5503	7,3
Heraf:			
Kemiske artikler excl. medicin	349	418	20,0
Maskiner og instrumenter	1769	1969	11,1
Fisk og andre varer	699	807	15,6
Tilsammen	10039	10759	7,2

For udenrigshandelens vedkommende skal der med basis i tallene for perioden til og med august gøres nogle få kommentarer. For eksporten drages der i tabel 6 en sammenligning mellem 1966 og 1965. Udover hovedgrupperne er visse varer, der viser særlig kraftige udsving, trukket frem. Der er navnlig grund til at hæfte sig ved, at stigningstakten for industrieksporten (andre industriprodukter) for perioden januar – august er faldet til 7,3 pct. mod 8,9 pct. for første halvår, 11,3 pct. fra 1964 til 1965 og omkring 15 pct. i en række år før 1965.

Den samlede vareimport er i januar – august 1966 steget med 3,4 pct. i forhold til året før. Der er således stadig tale om en procentvis mindre fremgang i importen end i eksporten. Det samlede handelsbalanceunderskud er for den betragtede periode 2.637 millioner kroner mod 2.915 millioner kroner i januar–august 1965.

L. L.
9.11. 1966.

POLITISK KRONIK

UDLANDET

Juli 1966

1. – Præsident de Gaulle afslutter et 10 dages besøg i Sovjetunionen, hvor han foruden Moskva besøger Novosibirsk, Leningrad, Kiev og Volgograd. I en fælles erklæring underskrevet af de Gaulle og præsident Podgorny er aftalt regelmæssige rådslagninger og oprettelse af en direkte kommunikationslinie mellem Kreml og Elyséet samt et genbesøg af Brezjnev, Kosygin og Podgorny i Frankrig.

Den jugoslaviske vicepræsident Alexander Rankovic træder tilbage efter skarpe angreb af præsident Tito på sikkerhedstjenestens virksomhed, for hvilken Rankovic er ansvarlig; han nedlægger også posten som sekretær i det kommunistiske partis centralkomité. – 14. Forbundsforsamlingen vælger fhv. udenrigsminister Popovic til vicepræsident.

Pekingregeringen nedlægger energisk protest mod de amerikanske luftangreb mod mål i nærheden af Hanoi og Haiphong (se 29/6) og erklærer, at den imperialistiske aggression mod Vietnam hermed har nået et så alvorligt stadium, at alle bånd og indskrænkninger i Kinas hjælp bortfalder. – 7. Indiens premierminister Indira Ghandi opfordrer Storbritannien og Sovjetunionen til at indkalde Indokinakonferencen i Geneve for at gøre en ende på krigen i Vietnam; hun kræver øjeblikkelig standsning af luftangrebene og tilbagetrækning af alle fremmede tropper. – Under et besøg i London udtaler Australiens premierminister Harold Holt i anledning af den britiske regerings afstandtagen fra de amerikanske luftangreb, at de europæiske nationer ved deres holdning i Vietnamkonflikten svigter deres solidaritetspligt. Også den britiske forsvarpolitik øst for Suez skader Australiens interesser. – 9. Sovjetunionen protesterer i en note til den amerikanske regering mod luftangrebene på havnen i Haiphong, hvorved russiske skibe bringes i fare. – Folkerepublikken Kinas ministerpræsident Chou En-lai erklærer, at Indira Ghandis forslag om indkaldelse af Indokinakonferencen kun har til formål at undergrave det vietnamesiske folks kampvilje; uden en fuldstændig tilbagetrækning af de amerikanske tropper kan der ikke være tale om indkaldelse. – 16. Indira Ghandi udtaler efter sin hjemkomst fra et besøg i Moskva, at hun ikke ser nogen mulighed for en indkaldelse af Indokinakonferencen, før de amerikanske luftangreb på Nord Vietnam er indstillet. Moskva har afslået indkaldelse, med mindre Hanoi er indforstået dermed. – 17. Præsident Ho Chi Minh dekreterer delvis mobilisering i Nord Vietnam. – Udenrigsminister Dean Rusk erklærer i anledning af meddelelser om, at Nord Vietnam har til hensigt at behandle fangne amerikanske flyvere som krigsforbrydere, at den amerikanske regering vil betragte noget sådant som en overordentlig alvorlig udvikling. – 20. Den sydvietnamesiske regering erklærer, at den er rede til at anmode om tilbagetrækning af allierede tropper fra Syd Vietnam, når de nordvietnamesiske tropper er trukket tilbage fra Syd Vietnam, når den nationale befrielsesfront er opløst og oprøret indstillet, og når der er sikker-

hed for, at Indokinaoverenskomsten i Genève vil blive gennemført og respekteret. – 25. Ministerpræsident Nguyen Cao Ky kræver i et interview i US News and World Report indmarch af de amerikanske og sydvietnamesiske tropper i Nord Vietnam; ellers kan krigen ikke vindes. – Præsident Ho Chi Minh erklærer, at der ikke er planlagt processer mod fangne amerikanske flyvere; krigsfangerne bliver behandlet humant. – 30. Amerikanske flyvemaskiner angriber troppesamlinger og militære anlæg i den demilitariserede zone mellem Nord og Syd Vietnam.

Den nyvalgte præsident i Den dominikanske Republik, Joaquin Balaguer (se 1/6) tiltræder sit embede og danner regering med Gilberto Herrera Baez som udenrigsminister.

I Guatemala overtager Julio Cesar Mendez Montenegro (se 10/5) præsidentposten og udnævner en ny regering med Emilio Arcules som udenrigsminister.

2. – Den franske regering meddeler, at det første kernevåbenforsøg i en planlagt serie er gennemført på atollen Mururoa i Stillehavet. Forsvarsminister Pierre Messmer udtaler, at Frankrig i 1969 vil have kernevåbenbærende raketter. – 12. Messmer oplyser, at forsøgrækken i Stillehavet vil omfatte i alt 6 eksplosioner; i 1968 vil Frankrig kunne foretage forsøg med en brintbombe, og i 1970 vil brintbomben indgå i det franske forsvar, idet den første franske atomubåd vil være klar. – 19. Ved det andet forsøg på Mururoa nedkastes bomben fra en flyvemaskine af typen Mirage-IV i 12.000 m højde.

Udenrigsminister Michael Stewart udtaler efter en samtale med Malaysias fungerende premierminister Tun Abdul Razak, at de britiske tropper i Borneo vil blive trukket tilbage, når Bangkokaftalerne mellem Malaysia og Indonesien (se 1/6) er blevet ratificeret.

3. – Den britiske minister for teknologi Frank Cousins træder tilbage p. gr. af uenighed med regeringen om pris- og lønpolitikken og vender tilbage til posten som generalsekretær i landets største fagforbund, transport- og arbejdsmandsforbundet. Til ny minister for teknologi udnævnes generalpostmester Anthony Wegwood Benn, og regeringens hidtidige første indpisker, Edward Short, bliver generalpostmester. – 20. Premierminister Harold Wilson giver underhuset meddelelse om en række stabiliseringsforanstaltninger, herunder indkomst-, pris- og dividendestop; hvis forhandlingerne med forbundsrepublikken Tyskland om valutaudgifterne til de britiske styrker i Tyskland ikke fører til et resultat, vil den britiske Rhinhær blive væsentlig indskrænket. – 21. Finansminister Callaghan forhandler i Bonn med forbundsfinansminister Dahlgrün, og der opnås enighed om, at en kommission inden udgangen af september skal afgive rapport om udligning af valutaudgifterne til de britiske styrker efter 31/3 1967, da den nugældende overenskomst udløber. – 29. offentliggøres en hvidbog, Prices and Incomes Standstill, med regeringens forslag om gennemførelse af indkomst- og prisstop i 6 måneder, efterfulgt af yderligere 6 måneder med stærk tilbageholdenhed m. h. t. indkomst- og prisstigninger.

Ved præsidentvalget i Bolivia får den revolutionære fronts kandidat, general René Barrientos Ortuño (se 17/5 1965), 455.000 af 745.000 afgivne stemmer og er dermed valgt.

4. – På en forfatningskonference i London er der opnået enighed om, at Barbados 30/11 bliver uafhængig stat inden for det britiske Commonwealth.

5. – I Indonesien beslutter den provisoriske folkekongres under forsæde af general Abdul Haris Nasution at fratage præsident Sukarno titlen præsident for livstid. Sukarno bøjer sig for beslutningen og lover at give kongressen en redegørelse for de begivenheder, der førte til det mislykkede kup i efteråret 1965 (se 1/10 1965). General Suharto vælges til fungerende vicepræsident. I en udenrigspolitisk erklæring

fastslår kongressen, at der tilstræbes bilæggelse af konflikten med Malaysia (se 1/6), blokfrihed, forbud mod forsøg med kernevåben og genindtræden i FN. – 25. Den indonesiske regering omdannes. I spidsen står et præsidium på 5 medlemmer, der samtidig fungerer som ressortministre: general Suharto, forsvarsminister og øverstbefalende, Adam Malik, udenrigsminister, sultan Hamengku Buwono, økonomiminister, Idham Chalid, socialminister, og Sanusi Hardjadinata, industri- og udviklingsminister. De 3 førstnævnte dannede også kernen i den foregående regering. To medlemmer af det gamle præsidium (se 11/3), vicepremierminister Johannes Leimena og Ruslan Abdulgani, der er blevet stærkt kritiseret af studenterbevægelsen for at være præsident Sukarnos kreaturer, er ikke medlemmer af den nye regering. General Suharto, der er formand for præsidiet, meddeler, at præsident Sukarno ikke længere har titlen premierminister. I alt omfatter regeringen 29 porteføljer og 27 ministre, hvoraf 12 er militære. – 28. Ved indsættelsen af general Suhartos nye regering erklærer præsident Sukarno, at konfrontationen med Malaysia vil fortsætte, og påstår, at han stadig er premierminister. – 29. En talsmand for regeringen erklærer, at Sukarnos tale må stå helt for hans egen regning.

I Saigon afholdes konstituerende møde i hærens og folkets råd, der består af 60 civile og 20 officerer.

I Argentina udnævner præsident Onganía Nicanor Mendez til udenrigsminister og Enrique Martinez Paz til indenrigsminister.

6. – Malawi bliver republik inden for det britiske Commonwealth med premierminister dr. Hastings Banda som præsident.

8. – Tronfølgeren i Burundi, den 19-årige Charles Ndinzeye, søn af Mwami (kong) Mwambutsa IV, tager magten, afskediger regeringen under Leopold Biha og suspenderer forfatningen. Han begrunder dette skridt med faderens fortsatte fraværelse fra landet og nødvendigheden af en fast ledelse. – 11. Michel Michombero udnævnes til premierminister.

10. – Ved landdagsvalget i Nordrhein-Westfalen, den folkerigeste af Den tyske Forbundsrepubliks 11 Länder, opnår Socialdemokratiet en meget betydelig fremgang på de kristelige demokraters bekostning. Partistillingen i den nye landdag er: SPD 99 (hidtil 90), CDU 86 (96) og FPD 15 (14). – 25. Landdagen i Nordrhein-Westfalen genvælger med 100 stemmer (CDU og FPD) Franz Meyers (CDU) som ministerpræsident. SPD's kandidat får 99 stemmer, og 1 FPD stemmer ikke. Den nye regering bliver ligesom den foregående en koalitionsregering af CDU og FPD.

Folkerepublikken Kinas viceministerpræsident og udenrigsminister Chen Yi retter skarpe angreb mod Sovjetunionen, som han beskylder for at spille under dække med den amerikanske regering i Vietnam.

14. – Ved et suppleringsvalg i Carmarthen vinder det walisiske nationalistparti Plaid Cymru's kandidat Gwynfor Evans kredsen fra arbejderpartiet. Ved valget i marts havde Lady Megan Lloyd George, der senere er død, 9000 flere stemmer end nr. 2, den liberale kandidat.

18. – Den internationale domstol i Haag afviser med 8 stemmer mod 7 Æthiopiens og Liberias klage over Sydafrikas administration af Sydvestafrika. De to lande anmodede i 1960 domstolen om at afgøre, hvorvidt folkeforbundsmandatet over Sydvestafrika stadig var i kraft og, i bekræftende fald, om Sydafrika havde krænket mandatet ved at indføre apartheid og faktisk indlemmet Sydvestafrika. Domstolen erklærer, uden at gå ind på klagens indhold, at klagen må afvises, fordi de to lande ikke har godtgjort, at de har nogen juridisk ret til at blande sig i Sydvestafrikas administration.

18.–21. – De amerikanske astronauter John Young og Michael Collins foretager under en rumflyvning med »Gemini 10« en række komplicerede manøvrer.

22. – Præsident Nasser erklærer, at han under de foreliggende omstændigheder ikke vil deltage i en arabisk topkonference. – 24. Efter forhandlinger i Cairo med præsident Nasser udtaler Iraks ministerpræsident Abdel Rahman Bazzaz, at Irak og Den forenede arabiske Republik går ind for udsættelse af topkonferencen. – 31. Den saudiarabiske udenrigsminister erklærer, at Saudiarabien, hvis topkonferencen udsættes, ser sig nødsaget til at give afkald på deltagelse i Den arabiske Ligas udenrigsministermøder og i det interarabiske forsvarsråd.

24. – EEC's ministerråd enes om den endelige udformning af den fælles landbrugspolitik. Herefter bliver fra 1/7 1968 EEC's lande ét markedsområde for landbrugsvarer, med fælles priser og fælles markedsarrangementer, samtidig med at toldunionen for industriprodukter træder i kraft. – 26. enes rådet om EEC's tilbud i Kennedyrunden vedrørende landbrugsprodukter.

25. – Sudans premierminister Muhammad Ahmad Mahgoub indgiver efter et mistillidsvotum i den konstituerende forsamling sin afskedsbegæring, og præsidenten for statsrådet Ismail al-Azhari anmoder Sadiq el Mahdi om at danne ny regering. Denne er formand for Umma-partiet, som også Mahgoub tilhører, men partiet har i nogen tid forsøgt at få Mahgoub erstattet med partiets formand.

27. – Den belgiske politiker Paul-Henri Spaak (s.) meddeler, at han nedlægger sit parlamentsmandat og forlader det politiske liv. Spaak har to gange været regeringschef og 6 gange udenrigsminister og var 1956–60 NATO's generalsekretær.

29. – Dele af hæren i Nigeria under officerer af Hausa-stammen i Nord Nigeria gør oprør, og præsident Johnson Aguiyi-Ironsi (se 15/1), der opholder sig i Vest Nigerias hovedstad Ibadan, falder i oprørernes hænder; det samme er tilfældet med Vest Nigerias guvernør, oberstløjtnant Faguiyi. Regeringen erklærer undtagelsestilstand i byerne Ibadan, Ikeja og Abeokuta. Bag oprøret ligger Hausa'ernes frygt for Ibo-stammens dominerende indlydelse i Ironsis enhedsstat (se 24/5). – 30. Repræsentanter for oprørerne forhandler med det øverste militære råd i lufthavnen ved Lagos.

31. – I Rom offentliggøres en fælles principerklæring, udarbejdet af repræsentanter for socialdemokratiet og Nenni-socialisterne, som efter at være godkendt på de to partiers kongresser i oktober skal danne grundlaget for en genforening. Af deputeretkammerets 630 mandater har socialisterne i øjeblikket 87 og socialdemokratiet 33, i senatet har de to partier henholdsvis 44 og 14 af i alt 320.

August 1966

1. – Pekingregeringen har udnævnt Yang Cheng-wu til generalstabschef for de væbnede styrker, og det meddeles samtidig, at hæren i den seneste tid er blevet udrenset for repræsentanter for bourgeoisiet. – 1.–12. Det kinesiske kommunistiske partis centralkomité holder møde. Der vedtages en resolution i 16 punkter om »den store proletariske kulturrevolution«. Centralkomiteen beskylder den sovjetiske partiledelse for at føre en politik, der går ud på at sikre det imperialistiske og kolonialistiske herredømme i den kapitalistiske verden og for at genindføre kapitalismen i

den socialistiske verden. – 18. Forsvarsminister Lin Piao forklarer »kulturrevolutionens« mål. Alle gamle ideer, den gamle kultur og klassesamfundets skikke og sædvaner skal udryddes. De flg. dage meldes om voldshandlinger af »den røde garde«, der kræver radikal gennemførelse af kulturrevolutionen. – 22. »Den røde garde« mishandler russiske og østtyske diplomater. Begge de to lande afleverer skarpe protestnoter 27/8 og 31/8. – 28. I en ledende artikel i det kinesiske kommunistiske partis centralorgan opfordres til ro og disciplin; målet skal nås gennem opdragelse og overtalelse. På lignende måde udtrykker forsvarsminister Lin Piao sig på et massemøde i Peking 31/8. – 31. Det russiske kommunistiske partis centralkomité kritiserer skarpt »kulturrevolutionen« i den kinesiske folkerepublik.

Hærens generalstabschef, den 31-årige oberstløjtnant Yakubu Gowon, meddeler, at han efter bortførelsen af general Aguiyi-Ironsi (se 29/7) har overtaget magten i Nigeria. – 4. Gowon meddeler, at oprørerne nu støtter regeringen. Han tager afstand fra afskaffelsen af forbundssystemet og erklærer, at fremtidig vil ingen forfatningsændring finde sted, uden at folket er spurgt. – 10. Fra Cotonou (Dahomey) meddeles, at general Ironsi blev dræbt af oprørerne kort efter, at han var faldet i deres hænder. – 31. Oberst Gowon ophæver dekretet af 24/5, der afskaffede forbundssystemet. En talsmand for militærregeringen bebuder indkaldelse af en konference af repræsentanter for Nigerias 4 regioner for at drøfte den fremtidige statsordning.

3. – Forsvarsminister Denis Healey oplyser i underhuset, at 10.000 mand britiske tropper vil blive trukket bort fra Borneo efter den definitive afslutning af Indonesiens konfrontationspolitik over for Malaysia. – 11. Vicepremierminister Tun Abdul Razak, Malaysia, og udenrigsminister Adam Malik, Indonesien, underskriver i Djakarta en overenskomst om normalisering af forholdet mellem de to lande og konfrontationens ophør (se 1/6). I overenskomsten erklærer Malaysia sig rede til at give befolkningen i Sabah og Sarawak lejlighed til så snart som muligt ved frie og demokratiske valg at bekræfte deres beslutning om deres status i Malaysia – 12. Malik og Razak meddeler efter samtaler i Kualu Lumpur, at indonesiske og malaysiske styrker i grænseområdet på Borneo i fællesskab vil operere mod de kommunistiske oprørere. – 13. Indonesiens parlament vedtager enstemmigt en beslutning om Indonesiens genindtræden i FN. – 17. Præsident Sukarno erklærer, at Indonesien først vil anerkende Malaysia, når der er afholdt valg i Sabah og Sarawak.

Nicaraguas præsident René Schick Gutiérrez afgår ved døden. Kongressen vælger enstemmigt vicepræsident Lorenzo Guerrero til præsident for den resterende del af valgperioden.

4. – Den arabiske Ligas generalsekretariat meddeler, at den til 5/9 indkaldte topkonference (se 22/7) i Algier er udsat på ubestemt tid. For udsættelsen stemte Syrien, Irak, Jemen, Marokko, Libyen og FAR, og også Sudan og Kuwait var indforstået med udsættelsen.

I Sudan har Sadiq el Mahdi (se 25/7) dannet ny regering bestående af medlemmer af Umma-partiet og den nationale union samt 2 uafhængige. Ibrahim el Mufti, den nationale union, er viceministerpræsident og udenrigsminister.

5. – Udenrigsminister Dean Rusk udtaler ønsket om, at den internationale kontrolkommission for Vietnam vil sørge for, at den demilitariserede zone mellem Nord og Syd Vietnam respekteres (se 1/7). – 6. Indonesiens, Thailands og Philippinernes udenrigsministre mødes i Bangkok og opfordrer alle asiatiske lande til at deltage i en konference om genoprettelse af freden i Vietnam. – 17. Thailands udenrigsminister meddeler, at Formosaregeringen og regeringen i Pakistan har afslået at deltage i fredskonferencen. Pakistan har også nægtet at viderebringe indbydelsen til Pekingregeringen. Hidtil har kun Japan støt-

tet de tre regeringers appel. – 20. Sovjetunionen forelægger den britiske regering udkast til en fælles erklæring, hvori amerikanske luftangreb og grænsekrænkelser i Cambodia fordømmes. – Præsident Johnson erklærer, at USA har tilbudt regeringen i Hanoi at standse luftangrebene mod Nord Vietnam, hvis afsendelsen af nordvietnamesiske tropper til Syd Vietnam ophører. – 22. En talsmand for regeringen i Nord Vietnam betegner forslaget om en asiatisk fredskonference som en farce.

6 – Iraks ministerpræsident Abdul Rahman el Bazzaz (se 13/4) træder tilbage. 9/8 danner generalmajor Naji Taleb ny regering med general Rajab Abdul Majid som viceministerpræsident og indenrigsminister. Den hidtidige udenrigsminister Adnan Pachachi og den hidtidige forsvarsminister generalmajor Shaker Mahmoud Shukri fortsætter i den nye regering. – 21. Mininsterpræsident Taleb erklærer, at regeringen fuldt ud vil gennemføre Bazzaz' program af 29/6 for løsning af det kurdiske spørgsmål.

Bolivias nyvalgte præsident René Barrientos Ortuño tiltræder sit embede og danner regering med Alberto Crespo Gutierrez som udenrigsminister.

7. – Columbias nye præsident Carlos Lleras Restrepo (se 1/5) tiltræder sit embede. I den nye regering er Michael Pastrana Borrero ministerpræsident og German Zea Herandez udenrigsminister.

8. – Premierminister Harold Wilson giver underhuset meddelelse om genoptagelsen af forberedende samtaler med en rhodesisk delegation; egentlige forhandlinger kan kun føres med en forfatningsmæssig rhodesisk regering. – 25. Den britiske regering meddeler, at de uofficielle forhandlinger i Salisbury om mulighederne for en løsning af Rhodesiakonflikten er blevet afbrudt, og at de britiske forhandlere er vendt hjem for at aflægge rapport. – 30. Præsident Kenneth Kaunda angriber skarpt Storbritanniens Rhodesiapolitik og erklærer, at han selv ikke vil deltage i den forestående Commonwealth-konference. Zambia vil blive repræsenteret ved sin udenrigsminister, der vil fremlægge forslag om løsning af Rhodesiakrisen; regeringen vil afvente modtagelsen af disse forslag og derefter tage beslutning om, hvorvidt Zambia fortsat vil tilhøre Commonwealth.

Ved præsidentvalget i Mauretanien genvælges Moktar Ould Daddah, der er eneste kandidat, for yderligere 5 år.

10. – Ved en omdannelse af den britiske regering (se 3/7) bliver økonomiminister George Brown udenrigsminister og udenrigsminister Michael Stewart økonomiminister. Boligminister Richard Crossman bliver leder af underhuset i stedet for Herbert Bowden, der bliver minister for Commonwealthanliggender i stedet for Arthur Bottomley. Denne blev minister for oversøisk udvikling. Den hidtidige indehaver af denne post, Anthony Greenwood, bliver boligminister.

15. – Fiat-koncernen og Sovjetregeringen slutter overenskomst om bygning af en automobilfabrik i Togliatti (tidligere Stavropol) med en produktionskapacitet af 600.000 biler om året.

17. – Præsident Sukarno udtaler på 21 års dagen for Indonesiens uafhængighed, at han nu som før er nationens sande fører, og at det »styrede demokratis« politik vil blive fortsat; han er besluttet på at fortsætte kampen mod imperialismen og reorganisere FN (se 3/8). – 25. En massedemonstration foran parlamentsbygningen protesterer mod Sukarnos krav på førerskabet, og Sukarno opfordres til at korrigere sine udtalelser.

21. – Den øverste domstol i Den forenede arabiske Republik dømmer 7 medlemmer af det muhammedanske broderskab til døden for mordplaner mod præsident Nasser; over 50 andre medlemmer idømmes hårde frihedsstraffe.

29. – I Kinshasa (tidligere Leopoldville) underskrives en sikkerhedsoverenskomst mellem Congo, Rwanda og Burundi.

September 1966

1. – Præsident de Gaulle opfordrer under sit besøg i Cambodia USA til at trække sine styrker ud af Vietnam som et første skridt hen imod en internationalt kontrolleret neutralisering af Indokina, den eneste vej ud af Vietnamkrigen, der kan udvikle sig til en katastrofe for verden, i hvilket tilfælde Frankrig ikke automatisk vil være at finde på USA's side. – 4. Viceudenrigsminister William Bundy svarer præsident de Gaulle, at Nord Vietnam må gøre det første skridt. – 5. Præsident Johnson udtaler, at USA vil fastsætte en dato for tilbagetrækningen af sine styrker i Vietnam, hvis nogen kan vise ham en dato for standsningen af aggressionen og infiltrationen fra Nord Vietnam. – 22. USA's ambassadør ved FN Arthur Goldberg erklærer på FN's generalforsamling, at USA er rede til at standse bombetogterne mod Nord Vietnam, så snart det har sikkerhed for, at dette skridt vil blive besvaret med tilsvarende og passende skridt fra Nord Vietnam. Han spørger derfor Hanoi: Vil Hanoi i så fald bringe sin egen militære aktivitet mod Syd Vietnam til ophør, og vil Hanoi gå med til en tidtabel for kontrolleret gradvis tilbagetrækning fra Syd Vietnam af alle fremmede styrker, fra Nord Vietnam såvel som fra USA og de andre lande, der hjælper Syd Vietnam? – 23. Udenrigsminister Gromyko afviser Goldbergs forslag og erklærer, at kun øjeblikkelig tilbagetrækning af alle de amerikanske styrker kan åbne vejen til fred. – 27. Præsident Johnson har accepteret en indbydelse til at deltage i en konference i Manila om en fredelig afgørelse af Vietnamkonflikten. Initiativet til konferencen er taget af Philippinerne, Syd Korea og Thailand. Australien, New Zealand og Syd Vietnam har også taget imod indbydelsen.

U Thant meddeler, at han ikke vil fortsætte i en ny periode som FN's generalsekretær.

6. – Sydafrikas premierminister Hendrik Verwoerd afgår ved døden, 64 år gammel, efter i parlamentet i Capetown at være blevet stukket ned af en parlamentsbetjent af græsk afstamning. Finansminister T. E. Dönges overtager midlertidig premierministerposten. – 13. Den 50-årige justitsminister B. J. Vorster aflægger ed som premierminister for præsident Swart, efter at det nationalistiske parti enstemmigt har valgt ham til leder af partiet og dermed udpeget ham som Verwoerds efterfølger. Forinden afstemningen har transportminister B. J. Schoeman trukket sin kandidatur tilbage.

7. – Fagforeningskongressen i Blackpool vedtager med 4,9 mod 3,8 mill. stemmer en udtalelse, der tilsiger fuld støtte til regeringens økonomiske politik. En udtalelse, der går imod lønstoppet og pris- og indkomstloven, forkastes med 5 mod 3,9 mill. stemmer. – 8. Kongressen opfordrer i en resolution USA til at standse luftangrebene mod Nord Vietnam.

9. – Rhodesias højesteret erklærer, at den nuværende regering er ulovlig, men i øjeblikket den eneste mulige effektive administration. Premierminister Ian Smith udtaler sin tilfredshed med kendelsen.

Syriens premierminister Yussif Zeayen meddeler, at et kupforsøg er blevet knust og lederne af det likvideret. – 11. Kupforsøgets leder, oberst Selim Hatoum, er ankommet til Jordan, hvor han har fået politisk asyl.

11. – Præsident Nasser rekonstruerer regeringen, idet han udnævner Sidky Soliman, tidligere minister for Assuandæmningen, til premierminister i stedet for Zakaria Mohieddin og afskediger Abdel Moneim al Kaissuny som vicepremierminister med finansielle og økonomiske anliggender som særligt område. Regeringsomdannelsen fortolkes som et skridt til venstre.

Til trods for Viet Congs forsøg på at forhindre valget af forfatningsgivende for-

samling i Syd Vietnam viser en ikke fuldstændig officiel opgørelse en stemmeprocent af 71,8. Uofficielt nævnes, at den endelige opgørelse vil vise, at ca. 75 pct. af vælgerne har deltaget i valget.

12. – Chefen for militærregeringen, generalløjtnant Yakubu Gowon, åbner i Lagos en konference af repræsentanter for Nigerias 4 regioner og forbundshovedstaden Lagos om landets fremtidige politiske struktur. Han nævner 4 muligheder: en forbundsstat med stærk centralregering, en forbundsstat med svag centralregering, en konføderation uden centralregering og et helt nyt system særligt for Nigeria.

14. – Fra Commonwealth-konferencen i London offentliggøres et kommuniqué om de forskellige synspunkter på spørgsmålet om løsning af Rhodesiakonflikten. Den britiske regering erklærer, at den ikke vil gå med til uafhængighed for Rhodesia, før flertalsstyre er indført, med mindre det kan vises, at den rhodesiske befolkning som helhed godkender det. De fleste regeringschefer har givet udtryk for den opfattelse, at magtanvendelse er nødvendig for at bringe Ian Smiths ulovlige styre til fald, andre deler den britiske regerings indvendinger mod at bruge magt. Den britiske regering er rede til med fuld støtte fra alle Commonwealth-repræsentanter ved FN at være med til inden udgangen af 1966 at indbringe et resolutionsforslag for sikkerhedsrådet om obligatoriske økonomiske sanktioner mod Rhodesia. – 20. Den britiske Commonwealth-minister Herbert Bowden forhandler med Ian Smith i Salisbury. Efter yderligere samtaler de følgende dage afslutter Bowden besøget 28/9. Han udtaler til pressen, at han kun har ringe håb om en løsning af Rhodesiaproblemet i de nærmeste uger.

18. – Ved valgene i Sverige til landstingene (amtsrådene) og kommunalbestyrelserne i de tre største byer, Stockholm, Göteborg og Malmö, lider socialdemokratiet et alvorligt nederlag. De borgerlige partier, højre, folkepartiet og centerpartiet, der i vid udstrækning går til valg sammen (dette gælder især midterpartierne fp. og cp.) får i alt 2.177.802 (1962: 1.851.752) stemmer og 49,5 (45,7) pct. af de afgivne stemmer, socialdemokraterne 1.858.496 (2.044.976) stemmer og 42,3 (50,5) pct., kommunisterne 283.400 (155.299) stemmer og 6,4 (3,8) pct. Endelig får KDS (Kristen demokratisk samling) 78.940 stemmer og 1,8 pct. af de afgivne stemmer. Ved rigsdagsvalget i 1964 fik KDS, der da (i modsætning til nu) kun opstillede i et begrænset antal kredse, 75.389 stemmer og ligeledes 1,8 pct. af stemmerne. Det samlede antal mandater i landstingene og kommunalbestyrelserne i de tre byer er i forhold til 1962 forøget med 64 til 1753. Heraf får de borgerlige partier 885 (+123), socialdemokrater + kommunister 868 (÷ 59). Valgdeltagelsen er 82,4 mod 81,0 pct. i 1962. Efter valget er der borgerligt flertal i 13 af de 25 landsting mod før valget i 8. Desuden har de borgerlige partier vundet flertallet i Stockholm og Göteborg.

25. – Kenyas vicepræsident Joseph Murumbi (se 1/5), der vil udtræde af regeringen, dementerer oppositionslederen Oginga Odingas påstand om, at Murumbi vil slutte sig til oppositionspartiet Kenya People's Union.

30. – Det tidligere britiske protektorat Bechuanaland bliver republik inden for Commonwealth under navnet Botswana med Sir Seretse Khama som præsident.

DANMARK

Juli 1966

1. – Formanden for den konservative folketingsgruppe Poul Sørensen henstiller til statsminister J. O. Krag, at der rådes bod på folketingets mangelfulde orientering om, hvad der foregår i administrationen; det kan ikke være rimeligt, at de folketingsmedlemmer, der skal udforme lovgivningen, skal være afhængige af en ministers skøn over, hvilke oplysninger der skal stå til deres rådighed. På denne baggrund henstiller den konservative gruppe, at den kommende tjenestemandsundersøgelse vedrørende kontorchef Vagn Jensens forhold (V. J. har under kollegielovens behandling i folketinget uden undervisningsministerens vidende givet nogle af udvalgsmedlemmerne et notat) foregår for åbne døre.

3. – Den konservative folketingsgruppes formand Poul Sørensen udtaler, at hvad enten skatteforhandlingerne ender i forlig eller valg, er det af afgørende betydning, at der står en samlet front over for Socialdemokratiet, og det er mere betydningsfuldt end nogensinde igen at nå frem til et tillidsfuldt samarbejde mellem v. og k. f., som i så mange år var det faste modstykke til Socialdemokratiets politik.

4. – Statsminister J. O. Krag udtaler ved Rebildfesten på USA's uafhængighedsdag, at de seneste udvidelser af krigen i Vietnam har bragt bekymring verden over og erklærer sig enig med premierminister Wilsom (se 29/6). Han tilføjer, at Hanoiregeringens afvisende holdning er den væsentligste grund til, at fredsforhandlingerne ikke allerede er kommet i gang. Statsministeren oplyser, at regeringen overvejer at udnævne en særlig repræsentant med titel af ambassadør til at følge nedrustningsforhandlingerne i Genève, i FN og NATO, og tilføjer, at han finder det rigtigst, at en sådan repræsentant bliver en person med politisk baggrund og samtidig med international erfaring.

5. – Finansminister Grünbaum besvarer et spørgsmål af Poul Møller (k. f.) om muligheden for i næste skatteår at gennemføre varige eller midlertidige bestemmelser, som begrænser beskatningen af indkomststigninger.

7. – Undervisningsminister K. B. Andersen har meddelt præsidenten for Østre Landsret, at han har stillet sagen om det tjenstlige forhør af kontorchef Vagn Jensen, Byggeadministrationen for de højere Læreanstalter, i bero, og anmodet justitsministeren om at nedsætte en ekstraordinær undersøgelsesret i henhold til retsplejelovens § 21, således at undersøgelsen kan foregå for åbne døre.

Landbrugsrådets præsident, folketingsmand Anders Andersen (v.) kræver handling nu i det danske markedsproblem og spørger: hvor er vor Europaminister, som med fingeren på pulsen kan forberede vore forhandlinger om optagelse i Fællesmarkedet?

8. – Smedeforbundets formand Hans Rasmussen udtaler, at afskrivningsreglerne har været med til at skabe den gode beskæftigelse, og at man på dette felt hellere må gå et skridt for langt end et skridt tilbage. Om skattereformen siger han, at man taler om den, som om den vil give mindre skatter, men det modsatte vil blive tilfældet. Han siger også, at han foretrækker erhvervslivets mænd med de sunde tanker frem for alt for mange økonomer.

11. – Folketingsmand Jens P. Jensen (v.) spørger statsministeren, om han til den

kommende folketingssamling vil lade udarbejde en samlet oversigt indeholdende oplysning om lovhjemmel, arbejdsopgave og fastsatte vederlag for offentlige råd, udvalg, nævn, kommissioner, koncessionerede selskaber og andre organer, hvortil er udpeget repræsentanter for folketinget. Spørgsmålet begrundes først og fremmest med, at folketinget i for høj grad tilsidesætter princippet om magtens tredeling ved at lade sig repræsentere i organer med udøvende magt og derved i nogen grad mister evnen til at udøve den kritik af den offentlige administration, som er en af lovgivningsmagtens opgaver.

Formanden for den radikale folketingsgruppe Karl Skytte skriver i Aktuelt, at der ikke er flertal i folketinget for kildeskat med indbygget skattefradragsret, og hvis regeringen vil gøre den form for skat ved kilden til et ultimatum, er der stor chance for valg.

12. – Danmark har i en note til Fællesmarkedets medlemslande og kommissionen anmodet om forholdsregler til sikring af den danske kvægeksport til Fællesmarkedet, navnlig Vesttyskland.

Folketingsmand Frode Jakobsen (s.), der er blevet nævnt som kandidat til en post som nedrustningsambassadør i Genève (se 4/7) erklærer, at han ikke agter at forlade den hjemlige valplads.

13. – Folketingsmand Niels Westerby, l. c., udtaler til Ekstrabladet, at hans parti ikke vil stemme for regeringens kildeskatteforslag i dets nuværende form.

18. – Statsminister J. O. Krag lover at drage omsorg for, at en oversigt som den af Jens P. Jensen ønskede (se 11/7) snarest muligt udarbejdes.

Statsminister J. O. Krag erklærer i et svar til den konservative folketingsgruppe (se 1/7), at han vil søge overvejelserne fremmet, så at folketinget kan blive orienteret om resultatet inden næste folketingsårs begyndelse. Han oplyser videre, at spørgsmålet om flere oplysninger til folketinget i forbindelse med lovforslags fremsættelse og behandling allerede i nogen tid har været til overvejelse.

20. – Statsminister J. O. Krag skriver i Politiken, at han uforandret er af den opfattelse, at Danmark bør have en nedrustningsambassadør (se 4/7). Derimod mener han ikke, at udnævnelsen af en særlig markedsminister (se 7/7), som savner den internationale erfaring og det direkte personkendskab, som udenrigsministeren har, vil være en fordel.

21. – Økonomiminister Ivar Nørgaard har nedsat et udvalg, der skal analysere de problemer, som rejser sig i forbindelse med en økonomisk politik, der har til formål at sikre økonomisk vækst under opretholdelse af et stabilt prisniveau og valutarisk ligevægt. Udvalget består af nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer, professorerne K. E. Bredahl Sørensen og Anders Ølgaard samt departementscheferne Kurt Hansen, Otto Müller og Kjeld Bjerke.

Landbrugsminister Chr. Thomsen udtaler efter forhandlinger med sin vesttyske kollega, at det er hans opfattelse, at Tyskland er indstillet på at hjælpe Danmark gennem de alvorlige problemer, der er opstået omkring den danske kreatureksport.

27. – Venstres markedspolitiske ordfører Per Møller kræver i spørgsmål til statsminister J. O. Krag, at formændene for folketingets udvalgsberettigede partier snarest indkaldes til et møde i anledning af den nyeste udvikling i Fællesmarkedet (se Udlandet 24/7), og at det udenrigspolitiske nævn og folketingets markedsudvalg får adgang til at gennemføre en høring af Danmarks ambassadører ved EEC og EFTA samt i London, Paris, Bonn, Stockholm og Oslo. Endvidere ønsker han, at statsministeren skal tage skridt til at fremskynde udarbejdelsen og offentliggørelsen af det materiale, der er bebudet fra udenrigsministeriet om de erhvervsmæsige problemer i forbindelse med den aktuelle og potentielle markedspolitiske situation.

29. – Reguleringspristallet for juli er opgjort til 118 (117,6) mod 117 (116,9) for april. Stigningen udløser gennem en dyrtidstillægsportion stigning i lønninger og pensioner svarende til ca. 800 mill. kr. årligt.

Arbejdsretten henviser konflikten mellem det nystiftede Chaufførernes Forbund og Esbjerg Taxa til afgørelse ved faglig voldgift. Afskedigelsen af de 19 chauffører, som har givet anledning til sagen, stilles i bero, til afgørelsen i voldgiftssagen foreligger (Chaufførernes Forbund består af chauffører, der er brudt ud af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund; ifølge dettes overenskomst med Esbjerg Taxa skal chaufførerne være medlemmer af DASF's arbejdsløshedskasse).

30. – Statsminister J. O. Krag lover, at udenrigsministeriets materiale om de erhvervsmæssige problemer i forbindelse med den aktuelle og fremtidige markedspolitiske situation snart vil blive offentliggjort (se 27/7).

31. – Statsminister J. O. Krag udtaler, at man næppe skal vente realistiske forhandlinger om britisk tilnærmelse til Fællesmarkedet hverken i år eller til næste år og erklærer, at dansk enegang til Fællesmarkedet ikke er forsvarlig politik.

August 1966

2. – Regeringen vil imødekomme Venstres ønske om en ambassadørhøring (se 27/7).

3. – Israels udenrigsminister Abba Eban ankommer til København på et 7 dages officielt besøg i Danmark.

5. – Efter at forhandlere for Holland, Tyskland og Danmark på et møde i København har måttet opgive at komme videre i spørgsmålet om delingen af fastlandssoklen i Nordsøen, vil de anbefale regeringerne, at spørgsmålet indbringes for den internationale domstol i Haag.

7. – Ifølge Politiken vil samtalerne mellem Venstre og Det radikale Venstre inden længe blive genoptaget.

9. – På Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds kongres udkaster formanden, Hans Rasmussen, den tanke til diskussion, at man med fordel kan give afkald på pristalssystemet og herigennem måske tilkøbe sig en yderligere arbejdstidsforkortelse og andre forbedringer af overenskomsterne ved de kommende forhandlinger. Han rejser desuden spørgsmålet, om tiden efterhånden er moden til at gå over til mere faste lønformer (månedslønninger).

10. – Indenrigsministeriet har kasseret så mange af underskrifterne på Retsforbundets partianmeldelse, at der kommer til at mangle 577 i det nødvendige antal. Retsforbundet vil forsøge at indsamle det fornødne antal gyldige underskrifter inden 1/9.

12. – Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund indklager Det danske Redningskorps for arbejdsretten med krav om, at de reddere ved korpsets station i Esbjerg, der har meldt sig ud af DASF's arbejdsløshedskasse, afskediges (se 29/7).

13. – Folketingsmand Poul Hansen (s.), forsvarsminister 1956–62 og finansminister 1962–65, afgår ved døden, 53 år gammel.

15. – Rumæniens statsminister Maurer og udenrigsminister Corneliu Manesco m. fl. ankommer til København på en uges officielt besøg i Danmark. Statsminister J. O. Krag fremhæver ved modtagelsen Rumænien som et af de lande, der har bidraget mest til international afspænding. Statsmi-

nister Maurer udtaler, at NATO-pagten og Warszawapagten burde afløses af et bredt europæisk sikkerhedssystem.

16. – Økonominiminister Ivar Nørgaard udtaler, at der, så vidt det kan skønnes, er nogenlunde balance i samfundsøkonomien for øjeblikket. Han tilføjer, at der er et vist pres på byggesektoren i hovedstadsområdet.

Landbrugsrådets præsidium kræver undersøgelse af betingelserne for Danmarks optagelse i Fællesmarkedet og udnævnelse af en europaminister for at sikre den bedst mulige orientering og den nødvendige kontakt allerede i forhandlingsperioden.

18. – I et fællesmøde af det udenrigspolitiske nævn og folketingets »markedsudvalg« besvarer ambassadører spørgsmål fra medlemmerne (se 2/8).

21. – Den konservative folketingsgruppes politiske ordfører Poul Møller opfordrer Venstre til samarbejde om et fælles skattereformforslag.

Formanden for LO Eiler Jensen udtaler, at fagbevægelsen ikke kan indgå overenskomster af længere varighed, hvis dyrtidsreguleringen afskaffes.

22. – Venstres formand Poul Hartling udtaler, at Venstre vil forhandle bl. a. med de konservative om skattepolitikken, men denne forhandling vil først finde sted, når Venstres landsmøde om en måned har vedtaget partiets skattepolitiske linie.

Fhv. fiskeriminister Oluf Pedersen udtaler til Aktuelt, at Retsforbundet ikke er nødvendigt mere.

Rederiet A. P. Møller meddeler, at Dansk Undergrunds Consortiums første Jyllandsboring, »Rønde 1«, indstilles, idet de antrufne svage gasspor har vist sig ikke at være af kommerciel betydning.

23. – Til den nyoprettede stilling som rigsstatistiker, der skal afløse stillingen som departementschef i Det statistiske Departement, udpeges viceudenrigsråd N. V. Skak-Nielsen, indtil 1/8 Danmarks ambassadør ved EFTA i Genève.

24. – De nordiske landes udenrigsministre har på et møde i Aalborg bl. a. drøftet en række af de problemer, der vil blive behandlet på FNs forestående generalforsamling.

Den konservative folketingsgruppes udenrigspolitiske ordfører Poul Møller udtaler, at det kan blive nødvendigt, at de nordiske lande i fællesskab baner sig vej ind i den europæiske helhed, hvis der ikke sker en hurtig bedring af den engelske økonomi og Storbritanniens vilje til at føre an i samlingen af de europæiske kræfter.

25. – Finansudvalget tiltræder en rejse til en række u-lande: Thailand, Indien, Kenya, Tanzania, Ægypten og Tunesien. Udenrigsminister Per Hækkerup leder rejseselskabet, der også omfatter embedsmænd fra udenrigsministeriet.

27. – Rederiet A. P. Møller meddeler om Dansk Undergrunds Consortiums virksomhed, at boreskibet »Glomar IV« har begyndt boring i Nordsøen i den danske sektor af kontinentalsoklen.

Fabrikant Mads Clausen, skaberen af »Danfoss«, er afgået ved døden knap 61 år gl.

30. – Ifl. R. B. har fhv. minister Frode Jakobsen sagt nej til statsministerens tilbud om at overtage en ny post som nedrustningsambassadør i Genève. F. J. udtaler, at han ikke i år vil rejse til New York som formand for den danske FN-delegation, fordi han mener at kunne gøre mest gavn hjemme.

31. – Efter et møde i statsministeriet mellem repræsentanter for regeringen og landbruget udtaler statsminister J. O. Krag, at det er landbrugets opfattelse, at det påføres tab p. gr. af den danske markedspolitik, men regeringen har ikke i sinde at ændre denne politik nu.

Af Dansk Arbejdsgiverforenings statistik fremgår, at lønstigningerne ud over dyrtidsregulering og aftalte forhøjelser – lønglidningen – var mindre i januar kvartal 1966 end i januar kvartal 1965.

September 1966

1. – Danmarks kommunistiske Partis anmeldelse for deltagelse i folketingsvalget er godkendt af indenrigsministeriet.

2. – Statsministeren meddeler, at tronfølgeren, prinsesse Margrethe agter at indgå forlovelse med den 32-årige grev Henri de Laborde de Monpezat, der for tiden gør tjeneste ved den franske ambassade i London.

Udenrigsminister Per Hækkerup oplyser i anledning af et spørgsmål af folketingsmand H. C. Toft (k. f.), at man fra dansk side som led i en bilateral forhandlingsrunde med EFTA-landene vil foreslå afvikling af den britiske told på okse- og kalvekød.

3. – På Socialdemokratiets årsmøde i Odense udtaler statsminister J. O. Krag, at det bliver mere og mere klart, at der ikke er noget andet politisk parti eller nogen anden gruppe af partier, som kan påtage sig regeringsopgaven; efter Poul Hartlings afvisning af Poul Møllers tilbud om en fælles skattepolitik, må VK-politikken anses for død, i hvert fald for en tid. De centrale emner i det kommende folketingsår vil blive forsøget på at gennemføre en virkelig skattereform med kildeskat i centrum og at tage stilling til en udbygning af ATP til en virkelig værdisikret pension for hele befolkningen.

4. – I den resolution, der vedtoges på Socialdemokratiets årsmøde, hedder det bl. a., at Socialdemokratiet er tilhænger af skattefradragsreglens bortfald og helst ser dette standpunkt gennemført ved de kommende forhandlinger.

5. – Danske Dagblades Fællesrepræsentation fremsætter i en henvendelse til statsministeren en række forslag til imødegåelse af bladdøden, herunder udvidet offentlig annoncering, oprettelse af et investeringsfond for pressen og nedsættelse af post- og telextaksterne. Statsminister J. O. Krag lover, at ønskerne vil blive undersøgt i de forskellige ministerier.

6. – Indenrigsministeriet meddeler, at varigheden af den første uddannelse ved civilforsvarskorpset nedsættes med 2 måneder til ca. 10 måneder fra 2/5 1967.

Arbejdsminister Dinesen meddeler, at han snarest vil udarbejde lovforslag om forhøjelse af understøttelserne til de arbejdsløse.

Radiorådet vedtager at forhøje den fælles radio- og TV-licens fra 1-4 1967 med 25 kr. til 210 kr. og radiolicensen alene med 5 kr. til 55 kr.

8. – Finansministeren meddeler, at der i henhold til toldlovens § 3 indføres en antidumpingtold på 1,50 kr. på østtyske fløjtekedler.

11. – I en udtalelse fra De uafhængiges landsmøde i Horsens kræves valg hurtigst muligt, således at den borgerlige liberale regering, der må blive dannet efter et valg, kan tage fat på at genoprette de skader, der er sket under de senere års socialistisk ledede regeringer.

12. – I den fagretlige strid mellem DASF og Det danske Redningskorps i Esbjerg (se 12/8) afsiges en kendelse, hvorefter korpset bør anerkende, at der i personaleoverenskomsten med DASF er tale om en regulær eksklusivbestemmelse m. h. t. det faglige tilhørsforhold.

13. – Undervisningsminister K. B. Andersen har fået regeringens godkendelse af, at der nedsættes et ministerudvalg til at forberede de tekniske foranstaltninger, som regeringen venter iværksat, når dommen i sagen om de islandske håndskrifter er afsagt i højesteret, formentlig i midten af november.

15. – Odense Universitet åbnes officielt af kongen.

19. – Danmarks ambassadør ved EEC-kommissionen i Bruxelles Tyge Dahlgaard har modtaget statsministerens opfordring til at indtræde i regeringen som handelsminister og minister for markedsanliggender. Handelsminister Lars P. Jensen forlader det politiske liv, idet han ventes at blive valgt til formand for Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger efter professor Poul Nyboe Andersen, der genoptager sin virksomhed ved Handelshøjskolen i København. Der vil blive oprettet et særligt sekretariat for markedsproblemer under ledelse af udenrigsråd Jens Christensen med embedsmænd fra udenrigsministeriet og andre ministerier.

Fhv. undervisningsminister K. Helveg Petersen (r. v.) bliver regeringens rådgiver i nedrustningsspørgsmål (se 30/8) med den opgave at følge nedrustningsforhandlingerne i Genève, FN og andre internationale organisationer. Det nye hverv vil ikke medføre, at han forlader posten som formand for planlægningsrådet for de højere uddannelser.

20. – Statsminister J. O. Krag oplyser i en tale til Industrirådets medlemmer, at regeringen har bedt Det økonomiske Råds formandskab, Nationalbanken og Det økonomiske Sekretariat om at udarbejde hver sin redegørelse for den økonomiske stilling, og at regeringen i meget nær fremtid vil give udtryk for sin opfattelse af, hvad en forsvarlig indkomstpolitik vil indebære.

En folketingsdelegation under ledelse af folketingsformand Jul. Bomholt afrejser til Bulgarien på et 6 dages besøg.

21. – Kongen afskediger handelsminister Lars P. Jensen, der den foregående dag er indvalgt i FDB's bestyrelse, og udnævner ambassadør Tyge Dahlgaard til handelsminister og minister for nordiske anliggender samt minister for europæiske markedsanliggender.

Venstres formand Poul Hartling og dets skattelovsordførere Jens Foged og Henry Christensen fremlægger partiets oplæg til en skattereform, som skal behandles på Venstres landsmøde. Det siges, at merværdiafgiften alene kan accepteres som middel til at opnå en virkelig skattereform, og derfor må merværdiafgiftens størrelse fastsættes ud fra ønskerne til en sådan reform. Den 10 pct.'s afgift, der hidtil er opereret med, er ikke tilstrækkelig, hvis Venstres ønsker om forhøjelse af indkomstskattens bundgrænse og forlængelse af proportionalitetsstrækket skal opfyldes.

Formandskabet for Det økonomiske Råd anslår realindkomstforbedringen fra 1966 til 1967 til ca. 3 pct. pr. beskæftiget og er af den opfattelse, at en prisstigning på 3 pct. er det højeste, der er foreneligt med fuld beskæftigelse. Under disse forudsætninger kan den gnstl. pengeindkomst pr. beskæftiget i 1967 højst overstige gennemsnittet for 1966 med 6 pct. Da der videre må regnes med en reguleringstillægsportion i 1967 og en vis fortsat lønglidning, når formandskabet til det resultat, at rammen for aftalemæssige generelle indkomstforbedringer i gennemsnit kun udgør ca. 2 pct. af de gældende lønninger.

23. – I anledning af en udtalelse af økonomiminister Ivar Nørgaard til Associated Press, hvorefter statsminister Krag i begyndelsen af oktober vil foreslå statsminister Tage Erlander, at de skandinaviske lande sammen skal indtræde i Fællesmarkedet, udtaler statsminister Krag, at der ikke er tale om ændring i Danmarks markedspolitik; det er indlysende, at disse spørgsmål vil blive drøftet med Erlander under dennes besøg her i landet, men man skal ikke overdramatisere situationen, og der kan ikke ventes afgørelser under den forestående samtale med Erlander.

Markedsminister Tyge Dahlgaard udtaler til The Times, at Danmark vil give premierminister Wilson en frist på et år til at bestemme, om han virkelig ønsker, at Storbritannien skal tilslutte sig Fællesmarkedet; Danmark kan ikke vedblive at vente på Storbritannien, men ønsker ikke at gå alene, men sammen med Norge og Sverige.

Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelses ønsker ved de forestående overenskomstforhandlinger koncentrerer sig om 3 punkter: 2-årig overenskomst, halvautomatisk pristalsregulering og overenskomstregler til fremme af en bedre udnyttelse af arbejdstiden og produktionsapparatet. I en udtalelse af formanden, fabrikant Svend Heineke, fremhæves regeringens, folketingets og kommunernes medansvar for den økonomiske udvikling; det må i handling vises, at det offentlige ønsker at være neutral i forhold til lønudviklingen på det private arbejdsmarked.

24. – I Strasbourg erklærer den britiske regerings repræsentant, fhv. udenrigsminister P. Gordon Walker, at det ikke er ønskeligt, at enkelte af EFTA-landene slutter sig til Fællesmarkedet før Storbritannien. Det konservative Folkepartis politiske ordfører Poul Møller udtaler samtidig, at de britiske politikere ikke skal være sikre på, at EFTA-landene altid vil være i deres konvoj; i Danmark er der mange, som nu foretrækker at undersøge mulighederne for et fælles nordisk initiativ.

Statsministeriet har udsendt et cirkulære om, hvorledes bemærkningerne til lovforslag, der fremsættes i folketinget, bør udformes. De skal bl. a. indeholde et skøn over de statsfinansielle konsekvenser af gennemførelsen. Reglerne skal træde i kraft 1/1 1967.

Venstres formand Poul Hartling udtaler på Venstres landsmøde i Odense, at et samvirke mellem v., k. f. og r. v. vil være en forudsætning for, at der kan dannes en liberal regering; ethvert liberalt samarbejdsinitiativ må ses på denne baggrund.

Partiet Venstres sekretær, redaktør Kurt Sørensen, oplyser, at medlemstallet i det forløbne år er formindsket med 9000 til 168.500. Som årsag anføres den største kontingentforhøjelse i partiets historie, og det tilføjes, at Venstre trods tilbagegangen er Danmarks stærkest organiserede parti.

25. – Venstres landsmøde går i en resolution ind for, at Danmark bør tage initiativ til den europæiske markedsdelings ophør ved selv at søge tilslutning til Fællesmarkedet og ikke vente, til situationen er moden i de andre EFTA-lande.

I en udtalelse fra Retsforbundets landsmøde advares mod et lukket europæisk marked og fremsættes ønske om en skattereform, der flytter skattebyrden fra de arbejdsskabte indtægter over på de inflationsfremmende grundværdistigninger. På landsmødet vedtages et idéprogram og et arbejdsprogram, og gårdejer Kr. Kristensen genvælges som partiets formand.

Liberalt Centrums hovedbestyrelse opfordrer de 4 gamle partier, der har ansvaret for boligforliget, til at standse lejevurderingen og i stedet for foretage en tilpasning af lejen med udgangspunkt i den nuværende leje.

Fhv. handelsminister Baunsgaard (r. v.) foreslår i Fyns Tidende, at opmærksomheden rettes mod skattesystemets værste skavanker som f. eks. den meget kraftige beskatning af indtægtsstigninger.

27. – Statsminister J. O. Krag erklærer i Europarådet, at Danmarks isolerede optagelse i Fællesmarkedet ikke vil løse de danske problemer, men han vil i oktober drøfte spørgsmålet om et nordisk initiativ over for Fællesmarkedet med den svenske statsminister, og sagen bør tages op mellem alle de nordiske lande i Nordisk Råds næste session.

Industrirådets formand, direktør N. Arnth-Jensen, udtaler på de jyske husmænds sendemandsmøde, at en isoleret dansk tilslutning til EEC i øjeblikket er en urealistisk tanke, men en fællesskandinavisk indmeldelse ville være vejen til et Europa med frihandel.

Pristalsnævnet vil anbefale, at det kvartårlige reguleringspristal beregnes på grundlag af månedlige prisoplysninger og ikke som hidtil på grundlag af prisoplysninger i den første uge af månederne januar, april, juli og oktober.

Dansk Undergrunds Consortiums bore-

skib har afsluttet sin første boring i Nordsøen. Der er konstateret tegn på naturgas og meget svage spor af olie, hvis betydning endnu ikke kan afgøres.

28. – Formanden for LO Eiler Jensen udtaler til Aktuelt, at Det økonomiske Råd og dets formandskab har udspillet sin rolle, fordi formandsskabet synes at betragte det som sin hovedopgave at fremføre alle de bekymringer, der er mulighed for at fremføre netop forud for overenskomstforhandlingerne.

29. – Udenrigsminister Per Hækkerup erklærer på FNs generalforsamling, at Danmark vil stille mandskab til rådighed for en international kontrol i tilfælde af evakuering af alle udenlandske styrker i Vietnam.

Statsministeriet offentliggør en fortegnelse over folketingsmedlemmers offentlige hverv. Fortegnelsen omfatter 1) offentlige råd, udvalg m. m., hvor folketingsmedlemmer er valgt til at repræsentere folketinget, 2) hverv i offentlige udvalg, råd m. m., hvori der sidder folketingsmedlemmer, uden at de er udpeget som repræsentanter for folketinget, og 3) ikke-permanente kommissioner, udvalg og nævn, hvor folketingsmedlemmer har sæde. I de tilfælde, hvor der gives honorar, er dettes størrelse pr. 1/9 angivet. Folketingsmand Jens P. Jensen (v.), der har taget initiativet til udarbejdelsen af fortegnelsen (se 11/7) udtaler, at det afgørende er, om der, ved at folketinget lader sig repræsentere i udvalg, råd og nævn, sker en sammenblanding af lovgivende og udøvende magt.

30. – I en artikel i Ingeniørens Ugeblad af Tyge Dahlgaard (skrevet før hans udnævnelse til markedsminister) hævder han, at det nordiske samarbejde aldrig har vist sig brugeligt som løftestang for indflydelse i Europa; efter hans opfattelse er hverken et samlet skandinavisk initiativ om medlemskab eller dansk indtræden i EEC før Storbritannien realisabel.

Landbrugsrådets vicepræsident, Slagteriernes formand Johs. Dons Christensen udtaler, at han ikke tør tænke på, hvad der kan ske med den danske baconeksport i tilfælde af isoleret dansk tilslutning til Fællesmarkedet.

EUROPA-ARCHIV

Zeitschrift der *Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik*
Herausgegeben von Wilhelm *Cornides*

Seit 1945 erfüllt das EUROPA-ARCHIV die Aufgabe eines außenpolitischen Fachblattes, das anhand von Beiträgen und Berichten, Wiedergabe wichtiger Dokumente, Besprechungen von Neuerscheinungen und einer Chronologie des politischen Geschehens dem Leser die Möglichkeit bietet, sich selbständig ein Urteil über die Weltlage zu bilden.

Die Beiträge im EUROPA-ARCHIV sind ausgereifte Studien, die auch nach Jahren noch Informationswert besitzen. Wenn es gilt, Zusammenhänge der weltpolitischen Entwicklung seit 1945 zu erfassen oder ein internationales Problem dieser Zeit anhand vollständiger, sorgfältig übersetzter Dokumente zu studieren, ist das EUROPA-ARCHIV nach dem Urteil vieler Fachleute ein unersetzliches Hilfsmittel.

Preis für das Jahresabonnement (24 Folgen): DM 65,– zuzüglich Porto.

Probehefte auf Wunsch kostenlos.

EUROPA-ARCHIV

Vertrieb, Frankfurt am Main, Große Eschenheimer Strasse 16–18.

Acta Sociologica – Scandinavian Review of Sociology –
Skandinavische Zeitschrift für Soziologie – Revue Scandinave de Sociologie
Published in December 1965 – Vol. 9 fasc. 1–2 (192 pages)

A Special Issue devoted to: Social Stratification and Mobility

Social Stratification and Mobility: Editorial Introduction, *by David V. Glass.* – Some Preliminary Findings on Social Stratification in the United States, *by Peter M. Blau and Otis Duncan.* – Universities as Selecting and Socializing Agents: Some Recent Swedish Data, *by Gösta Carlsson and Bengt Gesser.* – Influence of Social Assortment on the Relationship between Social and Biological Variation, *by R. L. Cliquet.* – The Changing Institutional Setting and Social Problems of the Israeli Educational System, *by S. N. Eisenstadt.* – Economic, Political and Social Determinants of Mobility: An International Cross-Sectional Analysis, *by Thomas G. Fox and S. M. Miller.* – Family Background and Income, School Career and Social Mobility of Young Males of Working-Class Origin, *by Roger Girod and Firouz Tofigh.* – Project Metropolitan, *by Carl-Gunnar Janson.* – General Trends in Social Mobility in Yugoslavia, *by Vojin Milic.* – Un Essai D'analyse par Cohorte de la Mobilité Geographique et Professionnelle, *by Guy Pourcher.* – On the Flow of Talent in Society, *by Natalie Rogoff Ramsøy.* – Social Mobility: The Western European Model, *by Kaare Svalastoga.*

Price for this issue $ 7 + postage.

Acta Sociologica is published quarterly in English. Write for free sample pages to Acta Sociologica, 10, Jul. Thomsens Plads, Copenhagen V, Denmark. Subscriptions are by one volume only. Orders should be made to Munksgaard, 47, Prags Boulevard, Copenhagen S, Denmark, or to any international bookseller. The subscription price, payable in advance, is Danish kr. 70,00 per volume ($ 10.95, £ 3.19.0) plus kr. 6,– pr. postage. Orders for services less than a full volume will be charged at a single issue rate.